

Miina Virmasalo

Jatkuvuus vai uudet arvot?

Saksan liittopäivillä vuosina 1991–2001 käydyn ydinenergiasta luopumiskeskustelun analyysi poliittisen kulttuurin näkökulmasta

Yleisen historian pro gradu -tutkielma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Heinäkuu 2010

1. Johdanto	2
1.1. Tutkimusasetelma.....	2
1.2. Käsitteet ja metodologia.....	8
2. Tulevaisuuden energiamuodosta turvallisuuskaksi	17
2.1. Ydinsota uhkaa turvallisuutta	17
2.2. Kokonaisen sukupolven poliittinen tietoisuus määrityy	20
2.3. Poliittinen konsensus murtuu	25
3. Länsisaksalaisen politiikan jatkuvuus (1991–1994)	27
3.1. Tavoitteena laaja energiakonsensus	27
3.2. Tšernobylin ja itäblokin raunioilla	39
3.3. Poliittisen kulttuurin analyysi	48
4. Sisäpoliittiset jännitteet kasvavat (1994–1998).....	52
4.1. Tavoitteena vakauttava energiakonsensus.....	52
4.2. Turvallisuus demokratiassa	60
4.3. Poliittisen kulttuurin analyysi	70
5. Jatkuvuus katkeaa (1998–2001)	74
5.1. Tavoitteena ydinenergiakonsensus	74
5.2. Turvallisuusparannusten kiistanalaisuus.....	84
5.3. Poliittisen kulttuurin analyysi	91
6. Päätäntö	95
Lähdeluettelo	102

1. Johdanto

1.1. Tutkimusasetelma

Die breite Zustimmung, welche die Einigung bei den Koalitionsparteien, aber auch in der öffentlichen Meinung und in der Energiewirtschaft gefunden hat, zeigt, dass wir einen fairen Kompromiss gefunden haben. [...] Das politische Bewusstsein einer ganzen Generation wurde durch die Auseinandersetzung um die Kernenergie mitbestimmt. [...] Fast über ein Jahrzehnt hinweg wurde in insgesamt drei Anläufen versucht, einen solchen Konsens zu vereinbaren. [...] Dass, es im dritten Anlauf gelungen ist, ist ein Erfolg der Bundesregierung, aber auch ein Zeichen für die politische Kultur in unserem Land.¹

Saksan liittopäivät hyväksyivät loppuvuodesta 2001 lain ydinenergian käytön vähittäisestä lopettamisesta. Laki pohjautui sopimukseen, jonka punavihreä, Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, SPD) ja Liittouma 90/Vihreiden (*Bündis 90/Die Grünen*) muodostama hallitus solmi Saksan energiateollisuuden edustajien kanssa kesäkuussa 2000. Euroopan suurin talousalue, jonka energiasta lähes kolmekymmentä prosenttia tuotettiin ydinenergialla, päätti siis vähitellen luopua kyseisestä energiamuodosta.² Päätös edellytti huomattavia muutoksia energiahuollon rakenteisiin, ja energiapoliittisen suunnan muutosta. Miten Saksassa päädyttiin kyseiseen ratkaisuun, ja missä konteksteissa ydinenergiasta luopumispäätös on siten nähtävä?

Edellisessä puheenvuorossaan liittopäivillä liittokansleri Gerhard Schröder ilmaisi tyytyväisyytensä energiateollisuuden kanssa saavutettuun sopimukseen. Hän korosti kokonaisen sukupolven poliittisen tietoisuuden määräytyneen

¹ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10423–10424. ”Koalitionpuolueiden, yleisen mielipiteen ja energiateollisuuden löytämän sopimuksen laaja kannatus osoittaa, että olemme löytäneet oikeudenmukaisen kompromissin. [...] Kokonaisen sukupolven poliittinen tietoisuus määrittyi ydinenergiasta kiistelystä kautta. [...] Lähes vuosikymmenen ajan on yritetty yhteensä kolme kertaa toteuttaa konsensus. [...] Kolmannella yrityksellä onnistuminen on hallituksen menestys, mutta myös merkki maamme poliittisesta kulttuurista.”

² Hausmann 2008, 9, 15.

ydinenergiasta kiistelyn kautta ja totesi päätöksen aikaansaamisen olevan merkki Saksan poliittisesta kulttuurista. Pitkällisen kiistelyn päättäminen hyvällä kompromissilla osoitti siis liittokanslerin mukaan Saksan poliittista kulttuuria, sillä yrityksistä huolimatta sopimuksen aikaansaamisessa ei ollut onnistuttu aikaisemmin. Puheenvuorossa viitattiin Saksan politiikassa vuoden 1998 vaalien myötä tapahtuneeseen poliittisten valtasuhteiden sekä painotusten muutokseen. SPD ja Liittouma 90/Vihreät muodostivat liittohallituksen 16 vuotta kestäneen kristillisdemokraattien ja vapaiden demokraattien hallituskauden jälkeen. Uuteen hallitukseen kohdistui voimakkaita odotuksia laaja-alaisista muutoksista ja uudenlaisesta poliittisesta johtajuudesta.³ Merkitsikö punavihreän liittohallituksen ydinenergiapolitiikka todella muutosta Saksan poliittisen kulttuuriin kuten Schröder esitti vai kuinka liittokanslerin puheenvuoro on tulkittava?

Ydinenergiavastaisuudella oli Saksassa vuosikymmenien perinteet. Saksan kylmän sodan aikainen asema suurvaltojen rintamalinjojen välissä nosti julkiseen keskusteluun ydinsodanpelon. 1970-luvun öljykriisin jälkeen katse kääntyi ydinteknologian rauhanomaisen käytön vaaroihin tulevaisuususkon ja uskon teknologian edistykseen murentuessa ja ympäristötietoisuuden kohotessa. Syntyi joukko uusia vasemmistolaisia liikkeitä, joihin ydinenergiaa vastustanut ympäristöliike lukeutui.⁴ Saksan Vihreä puolue (*Die Grünen*) perustettiin ympäristöliikkeen poliittisen järjestäytymisen seurauksena, ja liittopäiville puolue äänestettiin ensimmäisen kerran vuoden 1983 vaaleissa.⁵ Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus voimisti vaateita ydinenergiasta luopumisesta niin Saksassa kuin muissakin maissa, kun radioaktiiviset hiukkaset kulkeutuivat ympäri Eurooppaa ja säteilyarvot kohosivat pohjoisella pallonpuoliskolla. Ydinvoiman lisärakentaminen keskeytyi monissa maissa onnettomuuden aiheuttaman huolen seurauksena.⁶ Euroopan maista Tanska, Italia, Alankomaat ja Ruotsi tekivät

³ Kropp 2004, 67.

⁴ Görtemaker 1999, 620-621.

⁵ Glaessner 2005, 114-116.

⁶ Huges 2008, 23, 305.

ydinenergiavastaisuuden mukaisen poliittisen päätöksen 1980-luvulla tai seuraavan vuosikymmenen kuluessa.⁷ Saksassa Tšernobylin onnettomuus johti energiapoliittisen konsensuksen murenemiseen oppositiossa olevan SPD:n ryhtyessä Vihreän puoleen ohella vaatimaan ydinenergiasta luopumista kymmenen vuoden sisällä.⁸

Vaatus ydinenergiasta luopumisesta vakiintui siis Saksassa poliittiseen keskusteluun liittopäiville 1980-luvun alussa, ja vuosikymmenen lopulla katosi suurimpien puolueiden välinen yhteisymmärrys ydinenergiasta osana Saksan energihuollon rakennetta. Saksojen yhdistyttyä Helmut Kohlin johtaman liittohallituksen huomio kiinnittyi kuitenkin ennen muuta Saksojen taloudelliseen ja sosiaaliseen yhdistämiseen,⁹ eivätkä ydinenergiasta luopumisen edellyttämät energiantuotannolliset muutokset saaneet kristillisdemokraattien ja vapaiden demokraattien hallitukselta tukea.¹⁰ Vuoden 1998 vaalit muuttivat politiikan valtasuhteita. Liittokansleri Helmut Kohlin vuodesta 1982 johtama kristillisdemokraattien ja vapaiden demokraattien hallitusyhteistyö päättyi, ja Saksan kristillisdemokraattinen unioni/Baijerin kristillissosiaalinen unioni (*Christlich Demokratische Union Deutschlands/Christlich-Soziale Union in Bayern, CDU/CSU*) sekä Vapaa demokraattinen puolue (*Freie Demokratische Partei, FDP*) joutuivat oppositioon 16 hallitusvuoden jälkeen.¹¹ Uuden hallituksen muodostivat SPD ja Liittouma 90/Vihreät. Hallituspohjan vaihdos punavihreään muutti energiapolitiikan harjoittamista. Vihreän puolueen olemassaolo perustui ydinenergian vastustamiseen, mikä huomioitiin hallitusyhteistyössä. Hallitusosapuolet kirjasivat hallitusohjelmaan lain ydinenergian käytön lopettamisesta säädettäväksi tulevan hallituskauden aikana.¹²

⁷ Kern, Koenen & Löffelsend 2004, 192.

⁸ Andersson 1999, 97-98.

⁹ Hilla Mäkelä Jyväskylän historian ja etnologian laitokselta valmistelee pro gradu -tutkielmaa Saksojen yhdistymiseen liittyvästä aiheesta.

¹⁰ Kern, Koenen, Löffelsend 2004, 189.

¹¹ Glaessner 2005, 93-94.

¹² Kern, Koenen & Löffelsend 2004, 189-190.

Tutkimukseni käsittelee Saksan liittopäivillä käytyä ydinenergiakeskustelua vuosina 1991–2001¹³ alkaen yhdistyneen Saksan ensimmäisistä yhteisistä liittopäivistä ja päättyen siihen, kun laki ydinenergian käytön vähittäisestä lopettamisesta hyväksyttiin. Tarkastelen liittopäivien keskustelua keskeisten, keskusteluja jäsentävien käsitteiden kautta: Missä asiayhteyksissä ydinenergiasta luopumisesta siis puhuttiin, ja mitkä käsitteet sitä kautta keskusteluissa korostuivat? Tutkin, missä kontekstissa luopumisvaatimuksia esitettiin, ja mitä keskeisille käsitteille annetut merkitykset kertovat ydinenergiasta luopumiskeskustelun muotoutumisesta kymmenen vuoden aikana: Miten luopumiskeskustelu on siis nähtävä suhteessa omaan aikakauteensa, ja mitä keskusteluista on puolestaan mahdollista tulkita aikakaudesta?

Tutkimani ajanjakso kattaa kolme vaalikautta. Kahdella ensimmäisellä (1990–1994 ja 1994–1998) hallitusvallassa olivat kristillisdemokraatit ja vapaat demokraatit, ja kolmannella (1998–2002) sosiaalidemokraatit ja vihreät. SPD:n ja Liittouma 90/Vihreiden muodostama hallitus ajoi aktiivista ydinenergiapolitiikkaa, ja tutkimuskirjallisuudessa vuoden 1998 vaalit nähdäänkin erityisesti ympäristöpolitiikan, jonka osaksi energiapolitiikka luetaan, kannalta muutoskohtana Saksan politiikassa. Schreurs korostaa teoksessaan *Environmental Politics in Japan, Germany and United States* Saksan ottaneen punavihreiden hallituskaudella energiapolitiikkaan askelia rakennemuutokseen suuntaan.¹⁴ Werner Reutterin vuonna 2004 toimittamassa teoksessa *Germany on the Road to "Normalcy". Policies and Politics of Red-Green Federal Government (1998–2002)* korostetaan Vihreiden pääsyyllä ensimmäistä kertaa hallitusvastuuseen sekä vaalien myötä toteutuneella politiikan sukupolvenvaihdoksella olleen muutoksen kannalta suuri merkitys.¹⁵

¹³ Aikarajauksen alku vuodesta 1991 on perusteltu, sillä ensimmäiset yhdistyneen Saksan liittopäivävaalit järjestettiin joulukuussa 1990. Energiapolitiikkaan liittyvät keskustelut alkoivat siis vasta seuraavan vuoden puolella.

¹⁴ Schreurs 2003, 11.

¹⁵ Reutter 2004, 5-6, 10.

Muutos ei ilmennyt vain ympäristöpolitiikan aktiivisuudessa, vaan Reutter näkee koko Saksan poliittisen kulttuurin olleen muutoksessa ja Saksan siirtyneen kohti ”normaalitilaa”. Tällä hän viittaa erityisesti sukupolvenvaihdokseen hallitusvallassa. Vuoden 1998 vaalien jälkeen hallituksen muodosti sukupolvi, jolla ei ollut kokemusta kolmannesta valtakunnasta eikä toisesta maailmasodasta. He olivat olleet nuoria 1960-luvun opiskelijaradikalismien ja 1970-luvun uusien sosiaalisten liikkeiden¹⁶ aikaan ja kannattaneet vuosikymmenillä kohonneita arvoja. Punavihreän hallituksen politiikka merkitsi Reutterin mukaan myös Saksan poliittisen kulttuurin irtaantumista Saksan jälleenyhdistymisen yli kestäneestä länsisaksalaisen politiikan jatkuvuudesta, jota Helmut Kohlin hallitus oli edustanut. Saksa siirtyi siis kohti ”normaalitilaa” ja poliittinen kulttuuri muuttui hallitusvallassa tapahtuneen sukupolvenvaihdoksen ja länsisaksalaisen politiikan jatkuvuuden katkeamisen myötä.¹⁷

Myös liittokansleri Gerhard Schröder painotti lainaamassani puheenvuorossaan luopumispäätöksen olevan merkki Saksan poliittisesta kulttuurista pyrkien korostamaan punavihreän liittohallituksen harjoittaman energiapolitiikan muutoksellisuutta aikaisemman hallituksen politiikkaan verrattuna. Tarkastelenkin tutkimuksessani Saksan poliittista kulttuuria ydinenergiasta luopumisesta käytyjen keskustelujen kautta. Analysoin työssäni, miten ydinenergiasta luopumiskeskustelujen muotoutuminen ilmensi Saksan poliittista kulttuuria ja mahdollista muutosta siinä. Poliittista kulttuuria analysoin sen kielellisestä ulottuvuudesta käsin painottaen poliittisen kulttuurin ja keskustelun vuorovaikutuksellista suhdetta. Toisaalta poliittinen kulttuuri määrittää keskustelun kontekstin, sillä kielenkäyttötilanteet ja keskustelut liittyvät aikaisempaan keskusteluun tai tapahtumaan. Samalla poliittinen kulttuuri syntyy erilaisissa kielenkäyttötilanteissa. Parlamentaarikot siis muovaavat ja muuttavat poliittista kulttuuria keskustelullaan. Poliittisen kulttuurin määrittelyyn palaan tarkemmin

¹⁶ Görtemaker 1999, 620-621. Uusiin sosiaalisiin liikkeisiin kuuluivat ennen muuta kansalaisliike, ympäristöliike, uusi naisliike, rauhanliike ja erilaiset nuorisoprotestimuodot.

¹⁷ Reutter 2004, 4-8.

luvussa 1.2. Lähestymistavan kautta on mahdollista suhteuttaa ydinenergiakeskustelut laajempaan Saksan poliittisen kulttuurin kontekstiin, ja tarkastella, miten ydinenergiasta luopuminen liittopäivien keskusteluissa on nähtävä suhteessa Saksassa vallinneeseen poliittiseen kulttuuriin. Tutkin siis, mitä ydinenergiasta luopumiskeskustelujen muotoutuminen kertoo yleisemmin Saksan poliittisesta kulttuurista ja sen muuttumisesta, ja toisaalta miten luopumiskeskustelut on nähtävä poliittisen kulttuurin kontekstissa.

Lähteenä työssäni on Saksan liittopäivien (*Deutscher Bundestag*) täysistuntojen keskustelut, jotka ovat tutkimiltani vaalikausilta saatavilla liittopäivien Internet-sivujen arkistossa. Kaikista liittopäivien täysistuntojen keskusteluista, joissa ydinenergiasta jossain yhteydessä puhuttiin, olen valinnut kolmelta vaalikaudelta olennaisimmat keskustelut tarkastelun kohteeksi. Yhteensä tarkastelun kohteena on siis noin kaksikymmentä keskustelua. Yksittäistä keskustelua liittopäivillä käytiin puolestatoista tunnista kahteen tuntiin. Kaikissa keskusteluissa ei käsitelty yksinomaan ydinenergiasta luopumista, vaan keskustelun asialistalla saattoi olla muut energiaan liittyvät kysymykset, joiden lomassa myös ydinenergiasta keskusteltiin. Olen huomioinut tutkimuksessani myös nämä keskustelut, sillä tutkimistani vaalikausista kahdella ensimmäisellä keskustelut olivat nimenomaan tämän tyyppisiä.

Tämän tutkimuksen laajuuden puitteissa on mahdollista keskittyä erityisesti puheenvuoroihin ja puhujiin, joiden voi olettaa edustaneen puolueensa vallitsevaa näkemystä ydinenergian käytöstä. Puolueiden sisäisten ristiriitojen tarkastelu ei siis painotu, vaan keskityn niiden puhujien puheenvuoroihin, jotka edustivat oman puolueensa enemmistön kantaa ydinenergiasta luopumiseen.

Tutkimukseni avaa uuden näkökulman Saksan 1990-luvun politiikan tutkimukseen energiapoliittisen keskustelun analyysin kautta. Samalla se liittyy läheisesti Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella tehtävään historiantutkimukseen ja ajankohtaisiin tutkimusprojekteihin. Lähteiden puolesta tutkimukseni lukeutuu parlamenttilähteiden tutkimukseen, johon liittyyvä, Pasi

Ihalaisen johtama projekti ”Parliamentary Means of Conflict Resolution in Twentieth-Century Britain” alkoi vuonna 2010. Ydinenergiasta luopumiskeskustelu on keskustelua energiamarkkinoiden säätelystä, eli tutkimukseni aihe linkittyy läheisesti Jari Ojalan ja Jari Elorannan suunnitteilla olevaan energiasektorin regulaatio-projektiin.

Tutkimuskirjallisuuden suhteen tutkimukseni sijoittuminen ajallisesti lähihistoriaan asettaa jonkin verran haasteita relevantin tutkimuskirjallisuuden saatavuudelle, ja erityisesti saksankielisen kirjallisuuden osuus jää tästä syystä tutkimuksessani vähäiseksi. Englanninkielistä kirjallisuutta koskien Saksan 1990-luvun politiikkaa on kuitenkin saatavilla. Tutkimuskirjallisuuden jättämiä aukkoja pyrin täydentämään varsin laajalla sanomalehtiartikkeleiden käytöllä.

Tutkimukseni rakenne on kronologinen. Kontekstiluvussa käsittelem tarkemmin ydinenergian turvallisuuden kiistanalaistumista, ydinenergiasta luopumisvaatimuksen vakiintumista liittopäiville ja puolueiden välisen energiapoliittisen konsensuksen murtumista Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden jälkeen. Päälukujen suhteen tutkimukseni rakentuu kronologisesti kolmen vaalikauden mukaisesti, mutta päälukujen sisällä jako alalukuihin on puolestaan temaattinen. Jako pohjautuu keskeisiin käsitteisiin, joiden analyysin kautta tarkastelen ydinenergiasta luopumista liittopäivien keskusteluissa. Keskeisimmät käsitteet ovat konsensus, energiakäännä tai pelkkä käännä ja turvallisuus. Jokaisen pääluvun lopussa analysoin vaalikauden poliittista kulttuuria. Seuraavaksi esittelen tarkemmin tutkimukseni keskeiset käsitteet ja pohdin metodologista puolta.

1.2. Käsitteet ja metodologia

Lähestyn tutkimuksessani poliittisen keskustelun historiaa käsitteiden analyysin kautta. Käsitehistoriallista (*Begriffsgeschichte*) tutkimustapaa ovat ohjanneet ennen muuta kolme 1900-luvun puolen välin jälkeen ilmestynyttä teossarjaa: *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialer Sprache*

in Deutschland, Historisches Wörterbuch der Philosophie sekä *Handbuch politisch-sozialer Grundbegriffe in Frankreich 1680–1820*. Kyseisten teossarjojen kautta saksalaista käsitehistoriallista lähestymistapaa erittelevä Melvin Richter korostaa käsitteiden valitsemisen analyysin kohteeksi ajattelun historiassa erottavan *Begriffsgeschichten* vaihtoehtoisista metodeista, jotka keskittyvät muun muassa yksittäisiin kirjailijoihin, teksteihin tai ideologioihin.¹⁸ *Begriffsgeschichten* kehittäjät painottivat tutkimuksessaan sosiaalhistorian ja historiallisen semantiikan tärkeyttä, ja tässä suhteessa Richter näkeekin tutkimussuunnan rinnastuvan englanninkielisten lukijoiden tuntemaan kielelliseen käänteeseen ja merkityksen tutkimukseen.¹⁹ Kyseistä lähestymistapaa englanninkielisessä tutkimuksessa edustaa erityisesti Quentin Skinner. Hän asettaa analyysin kohteeksi kuitenkin yksittäisen kirjoittajan tai puhujan lausumat historiallisessa kontekstissaan, kuten esimerkiksi teoksesta *Visions of Politics. Volume 1: Regarding Method* käy ilmi.

Tulkitsen poliittista keskustelua analysoimalla keskustelun keskeisiä käsitteitä soveltamalla Skinnerin painottamaa historiallista kontekstualisointia, johon palaan tarkemmin tuonnempana. Liittopäivillä käydyn ydinenergiakeskustelun keskeisin käsite on ydinenergiasta luopuminen, jota erityisesti Vihreiden ja SPD:n edustajat puheenvuoroissaan käyttivät. Liittopäiväkeskusteluissa luopumiseen viitattiin useimmiten käsitteillä ”*Ausstieg aus der Kernenergie/Atomenergie*” tai ”*Kernausstieg/Atomausstieg*”. Käsite on varsin tuore, sillä Saksassa sen vakiintuminen poliittiseen kielenkäyttöön ajoittuu 1970-luvun ympäristöliikkeen nousun jälkeiseen aikaan. Ympäristöliikkeen voidaankin sanoa nostattaneen aatteen ydinenergiattomuudesta, joka on pitkälti Saksan Vihreän puolueen perustamisen pohjana. Käsite ydinenergiasta luopuminen on siten tulkittavissa aatteen ydinenergiattomuudesta poliittiseksi ilmaukseksi, jota tutkimissani liittopäiväkeskusteluissa Vihreä puolue, SPD ja Demokraattisen sosialismin puolue (*Partei des Demokratischen Sozialismus, PDS*) liittopäivillä vaativat.

¹⁸ Richter 1995, 4.

¹⁹ Richter 1995, 6.

Ydinenergiasta luopumista liittopäiväkeskusteluissa on mielekästä lähestyä sen kautta, missä asiayhteyksissä siitä liittopäivillä keskusteltiin. Erotan tutkimuksessani termit (energia)käännö, konsensus ja turvallisuus, sillä ydinenergiasta luopuminen oli esillä erityisesti kyseisten termien yhteydessä. Puolueiden välinen konsensus, saksaksi ”*der Konsens*”, ydinenergian käytöstä oli menetetty Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden jälkeen. Saksan institutionaaliset rakenteet federalistisena valtiona edellyttävät laajan konsensuksen tavoittelua vallan jakaantuessa liittovaltion ja osavaltioiden välille.²⁰ Kiista ydinenergiasta ilmensikin merkittävää perustuslaillista konfliktia liittovaltion ja osavaltioiden välillä. CDU/CSU:n ja FDP:n johtama liittohallitus ajoi 1990-luvulla ydinvoimaa tukevaa politiikkaa, kun taas SPD:n ja Vihreiden hallitsemisissa osavaltioissa ydinvoimavastaisuus oli voimakasta. Ydinenergian tuottaminen ja käyttö kuuluu Saksan perustuslain mukaan jaetun vallan piiriin. Osavaltioilla on oikeus sitä koskevaan lainsäädäntöön liittovaltion lakien rajoissa. Liittovaltion lainsäädäntö syrjäyttää siis osavaltioiden lainsäädännön.²¹ Osavaltioilla on mahdollisuus vaikuttaa liittovaltiotason lainsäädäntöön liittoneuvostossa, jonka koostumus vastaa puolueiden valtasuhteita osavaltioissa. Ajoittain hallituspuolueet voivat olla liittoneuvostossa vähemmistössä, kuten oli Helmut Kohlin viimeisillä hallituskausilla. Tällä on suuri merkitys, sillä liittoneuvostossa enemmistönä olevat puolueet vaikuttavat lainsäädännön läpimenoon sen hyväksyntää vaativassa asioissa.²² Osavaltiotasolla menestyneet SPD ja Vihreät pyrkivät aktiivisesti vaikuttamaan energiapolitiikkaan 1990-luvun alusta alkaen, ja puolueiden välinen puuttuva konsensus kasvatti perustuslaillisia jännitteitä. Konsensuksen merkitykseen ja keskeisyyteen vaikutti siis Saksan federalistinen valtiomuoto.

SPD:n ja Liittouma 90/Vihreiden kielenkäytössä energiakäänteen tai käänteen käsite liittyi läheisesti puolueiden konsensukselle antamaan määritelmään.

²⁰ Reutter 2004, 8.

²¹ Glaessner 2005, 75-76.

²² James 1998a, 47-48. Liittoneuvostolla on veto-oikeus sen hyväksyntää vaativassa lainsäädännössä. Veto-oikeus koskee erityisesti perustuslakia muuttavaa lainsäädäntöä sekä liittovaltion ja osavaltioiden suhteita muuttavaa lainsäädäntöä.

Energiäkäänteeseen tai pelkän käänteeseen käsitteellä ilmaistiin energiapolitiikkaan tavoiteltua muutosta, johon sisältyi vaatimus ydinenergian käytön lopettamisesta. Saksankielinen vastine käsitteelle on ”*die Energiewende*”. ”*Die Wende*” kääntyy suomeksi merkittäväksi käänteeksi tai muutokseksi. Se tarkoittaa myös muutosta poliittisissa, taloudellisissa ja sosiaalisissa suhteissa kommunistisen järjestelmän romahtamisen jälkeen entisessä Itä-Saksassa eli käänteellä viitataan Saksan jälleenyhdistymiseen.²³ Termi oli siis varsin ajankohtainen Saksan 1990-luvun politiikassa, ja se korostaa huomattavaa muutosta politiikassa. Ydinenergiasta luopumisen katsottiin toisin sanoen toteutuvan osana huomattavaan energiapoliittista muutosta.

Termi turvallisuus, saksaksi ”*die Sicherheit*”, puolestaan liitettiin keskusteluissa erilaisiin ydinenergian käyttöön liittyviin turvallisuuskysymyksiin kuten voimaloiden turvallisuuteen sekä jätteenhuoltoon ja kuljetuksiin liittyviin kysymyksiin. Keskustelu turvallisuudesta ilmensi ydinenergian kiistanalaisuutta, sillä termillä perusteltiin sekä ydinenergiavastaisia että myönteisiä näkökulmia. Luvussa 2 palaan tarkemmin ydinenergiaan liitetyn turvattomuuden analysoimiseen.

Saksalaisen käsitehistoriallisen tutkimuksen tunnetuimmissa teoksissa käsitteiden systemaattisessa historiallisessa tutkimuksessa käytetään lähteenä pääasiassa sanakirjoja, käsikirjoja, kokoomateoksia ja muita vastaavia.²⁴ Tutkimusasetelmani edellyttää kuitenkin tutkimieni käsitteiden tarkastelua parlamenttikeskustelujen kautta, sillä ydinenergiasta luopuminen poliittisena vaateena esiintyi 1980-luvulta lähtien nimenomaan liittopäivillä. Poliittisen keskustelun keskiöön pääseminen on edellytys sille, että voi päästä sisälle keskustelussa käytettyjen keskeisten käsitteiden saamista merkityksistä, kuten Pasi Ihalainen ja Kari Palonen artikkelissaan ”*Parliamentary sources in the comparative study of conceptual history: methodological aspects and illustrations of a research proposal*” toteavat.²⁵

²³ Grosswörterbuch Deutsch als Fremdsprache 2003, 1174.

²⁴ Richter 1995, 132.

²⁵ Ihalainen & Palonen 2009, 2.

He katsovat parlamentaaristen lähteiden arvon käsitehistoriallisessa tutkimuksessa olevan siinä, että parlamentaarisen debatin tarkoituksena ei ollut kommunikoida vain hallituksen näkökulmista vaan mahdollistaa eri mielipiteiden ilmaisu. Jatkuva parlamentaarinen debatti itsessään edisti muutosta poliittisessa kielessä ja kulttuurissa tarjoamalla poliittisten mielipiteiden ilmaisufoorumin kieltä ja käsitteitä käyttämällä.²⁶ Käyttämällä parlamenttikeskusteluja lähteenä on mahdollista tarkastella poliittisia käsitteitä todellisissa puhetilanteissa. Keskusteluista on mahdollista päätellä, millaiset käsitteelliset valinnat olivat yleisesti hyväksytyjä osallistujien keskuudessa ja millaiset puolestaan saivat kritiikkiä osakseen. Tällä tapaa on mahdollista selvittää parlamentaarikkojen tietyille termille antamien merkitysten kirjo.²⁷

Liittopäivillä ydinenergiasta luopumiskeskustelu keskeisine käsitteineen muuttui 1990-luvun alusta 2000-luvun alkuun tultaessa. Tarkastelenkin keskustelun keskeisille termeille liittopäivillä annettuja merkityksiä sekä mahdollisia muutoksia niissä nojautuen tulkinnassa erityisesti Quentin Skinnerin painottamaan tekstin ja lausuman tulkitsemiseen historiallisesta kontekstista käsin. Skinner näkee kontekstualisoinnin olevan tarpeen lausumien merkitysten tulkinnassa. Hän korostaa lausuman suhteuttamista laajempaan kielelliseen kontekstiin sekä keskittymistä lausujan intentioihin ja sosiaalisen kontekstin selvittämiseen.²⁸ Jokainen lausuma on nähtävä tietyn intention ilmentymäksi tietyssä hetkessä osoitettuna ratkaisuksi tiettyyn ongelmaan; se on siten erityinen kontekstissään.²⁹ Lausumien merkityksen tulkinnassa Skinner tuo esiin myös J. L. Austinin, jonka mukaan on tajuttava lausuman voima tietyssä tilanteessa, johon se on suunnattu. Mitä tekijä siis mahdollisesti teki, kun sanoi lausumansa.³⁰ Lähtökohtana tulkinnalle on siten käyttötilanteessa syntyvä lausuman merkitys, ja tulkinnassa on huomioitava lausujan ja käyttötilanteen konteksti. Jokainen kommunikaatioteko on

²⁶ Ihalainen & Palonen 2009, 6-7.

²⁷ Ihalainen & Palonen 2009, 8.

²⁸ Skinner 2002, 86–87.

²⁹ Skinner 2002, 88.

³⁰ Skinner 2002, 104.

nähtävä aseman ottamisena suhteessa aiemmin olemassa olevaan keskusteluun tai argumenttiin. Lausuman ymmärtämiseksi on tunnistettava, minkä aseman puhuja on ottanut.³¹

Pyrin tutkimuksessani rakentamaan kontekstin ja intentiot sekä tutkimilleni parlamenttikeskusteluille että yksittäisille puheenvuoroille ja puhujille ja tätä kautta lähestymään tutkimieni käsitteiden merkitysten muutosta kymmenen vuoden aikana. Päälukujen jäsentäminen kronologisesti mahdollistaa parlamenttikeskustelujen sijoittamisen historialliseen kontekstiinsa. Tutkimanani ajanjaksona tapahtui useita merkittäviä asioita, jotka vaikuttivat siihen, mitä ja miten parlamentissa energiaan ja ydinenergiaan liittyen keskusteltiin. Erityisesti liittopäiväkeskustelujen aiheisiin sekä keskustelujen kulkuun vaikuttivat energiapolitiikan suuntaviivojen määrittely yhdistyneelle Saksalle, Tšernobylin onnettomuuden jättämä turvattomuuden tunne sekä kasvava tietoisuus kasvihuonepäästöjen haitallisuudesta. Myös lukuisat muut tapahtumat on huomioitava keskustelujen sijoittamisessa historialliseen kontekstiinsa.

Jokainen liittopäiväkeskustelu pyrki siis vastaamaan johonkin tiettyyn aiheeseen liittyvään kysymykseen tai useampiin kysymyksiin, jotka oli määritelty istunnon alkaessa. Puhujien tuli siis periaatteessa osoittaa puheenvuoronsa kannanotoksi ennalta määriteltyyn aiheeseen. Tutkimissani keskusteluissa puhujat eivät kuitenkaan useinkaan pysyneet ennalta rajatussa aiheessa. Näiden puheenvuorojen osalta on pyrittävä rakentamaan puheenvuoron intentiot ja sosiaalinen konteksti päättelemällä, mihin toiseen kysymykseen tai asiayhteyteen puhuja voisi puheellaan ottaa kantaa. Kaikkien puheenvuorojen osalta on siis huomioitava, mihin puhuja ottaa kantaa. Yksittäisten puhujien tausta on myös pyrittävä selvittämään, jotta puhujan intentiot ja puheenvuoron sosiaalinen konteksti on mahdollista tulkita oikein.

³¹ Skinner 2002, 114–115.

Lähestyn käsitteiden merkitysten muutoksen analyysia myös Ihalaisen ja Palosen suosittamalla julkisten keskustelufoorumien tarkastelulla. He korostavat tämän auttavan huomioimaan laajemmin käsitteeseen liitetyt merkitykset ja retoriset vivahteet erilaisissa puhetilanteissa tarkasteltuna ajanjaksona.³² Tarkastelinkin tutkimuksessani kahdessa suuressa sanomalehdessä *Frankfurter Allgemeine*³³ ja *Süddeutsche Zeitung*³⁴ ilmestyneitä kirjoituksia ydinenergiasta luopumiseen liittyen. Keskityn julkisen keskustelun tarkastelussa erityisesti sanomalehtiartikkeleihin, joissa ilmenee energiateollisuuden, joka oli vuonna 2000 solmitun sopimuksen toinen osapuoli, näkökulma ydinenergiasta luopumiseen. Käytännössä pääpaino on *Frankfurter Allgemeine* ilmestyneiden artikkeleiden tarkastelussa lehden sähköisen arkiston huomattavasti paremman toimivuuden takia.

Nojaan siis (energia)käänteeseen, konsensuksen ja turvallisuuden -termien saamien merkitysten ja mahdollisten merkitysten muutosten tutkimisessa Skinnerin korostamaan tutkittavan tekstin, tässä tapauksessa parlamenttikeskustelujen, sijoittamiseen siihen kulttuuriseen kontekstiin, jossa teksti alun perin muodostettiin.³⁵ On huomioitava, mihin historialliseen tilanteeseen ja kysymyksiin yksittäinen liittopäiväkeskustelu ja puheenvuoro liittyivät, ja mihin yksittäinen puhuja otti puheenvuorollaan kantaa, jotta voi toteuttaa käytettyjen termien merkitysten analyysia. Ydinenergiasta luopumiskeskustelu on sijoitettavissa myös laajempaan kulttuuriseen kontekstiin, sillä liittopäiväkeskustelujen ilmeisenä kulttuurisena kontekstina toimii poliittinen kulttuuri.

³² Ihalainen & Palonen 2009, 8.

³³ *Frankfurter Allgemeine* kotisivut. *Frankfurter Allgemeine* tavoittaa päivittäin 1,03 miljoonaa lukijaa. Saksan lisäksi lehteä toimitetaan 120 maahan, ja sillä on siten saksalaisista sanomalehdistä suurin ulkomaan levikki. Lehti on poliittisesti sitoutumaton. Päätoimittaja ei pääätä yksin lehden linjasta, vaan siitä päätetään viiden toimittajan muodostamassa ammatillisessa toimikunnassa.

³⁴ *Süddeutsche Zeitung* kotisivut. Wikipedia. *Süddeutsche Zeitung* tavoittaa päivittäin 1,16 miljoonaa lukijaa, ja se on siten Saksan johtava valtakunnallinen sanomalehti. Lehti on virallisesti poliittisesti sitoutumattomana. Sen poliittista taustaa pidetään kuitenkin poliittisesti vapaamielisenä vasemmistolaisena ja talousliberalistisena.

³⁵ Skinner 2002, 124–125.

Döner ja Rohe määrittelevät artikkelissaan ”*Political Culture and Concepts of Politics: Linguistic Investigation into the British and German Understanding of Politics*” poliittisen kulttuurin joukoksi mentaliteettiin perustuvia ja kollektiivisesti jaettuja todellisuuden rakenteita, jotka ohjaavat ajattelua, toimintaa ja yksilön tunteuksia, mutta eivät kuitenkaan täysin määrää niitä. He lähestyvät poliittista kulttuuria sekä institutionaalisesti annettuna että poliittisena toimintana ja vuorovaikutuksena. Poliittiset kulttuurit eivät ole heidän mukaansa vain historiallisesti ja institutionaalisesti annettuja, vaan poliittiset kokemukset ja poliittiset ideat muokkaavat ja muuttavat niitä. Poliittinen kulttuuri määritellään siten historialliseksi ilmiöksi, jonka analysointi vaatii pitkän aikavälin perspektiiviä.³⁶ Baker tarjoaa käsitteelle lingvistisemmän määritelmän, jossa politiikkaa lähestytään vaatimusten tekemisenä eli toimintana, jossa yksilöt ja ryhmät tekevät kilpailevia vaatimuksia. Poliittinen kulttuuri on tässä mielessä kokoelma diskursseja tai symbolisia käytäntöjä, joiden kautta nämä vaatimukset tehdään. Poliittinen kulttuuri määrittää aseman, josta yksilöt ja ryhmät voivat legitimiesti tehdä vaatimuksia toisiaan vastaan, ja siten se määrittää siis yhteisön identiteetin ja rajat. Poliittinen kulttuuri muodostaa merkityksen termeille, joilla vaatimukset rakennetaan, luonteen vaatimusten kontekstille sekä auktoriteetin periaatteille, joilla vaatimukset tehdään sitoviksi.³⁷

Reutterin toimittaman teokseen mukaan Saksa siirtyi kohti ”normaalitilaa” ja sen poliittinen kulttuuri muuttui Schröderin ensimmäisen hallituksen aikana. Tällä tarkoitetaan irtaantumista Saksan sodan jälkeisestä politiikasta hallituksen sukupolvenvaihdoksen myötä sekä irtaantumista Helmut Kohlin edustamasta länsisaksalaisen politiikan jatkuvuudesta. Liittokansleri Schröder itse kutsui hallituksen saavuttamaa konsensusta merkiksi Saksan poliittisesta kulttuurista, mikä on tulkittavissa viittaukseksi punavihreän liittohallituksen ydinenergiapolitiikan muutoshakuisuuteen Helmut Kohlin liittohallituksen harjoittamaan politiikkaan

³⁶ Döner & Rohe 1990, 50–52.

³⁷ Baker 1990, 4-5.

verrattuna. Vuoden 1998 vaaleja onkin perusteltua lähestyä murroskohtana poliittisessa kulttuurissa. 1960- ja 1970-luvuilla kohonneet arvot alkoivat vaikuttaa voimakkaammin politiikan harjoittamiseen sukupolvenvaihdoksen myötä, ja Schröderin hallituksen halu toteuttaa muutosta politiikassa kävi ilmi poliittisessa keskustelussa. Tämä vaikutti poliittisen kulttuurin muotoutumiseen poliittisen kulttuurin ja keskustelun tiiviin vuorovaikutuksen takia. Keskustelu muovaa poliittista kulttuuria samalla, kun poliittinen kulttuuri ohjaa keskustelua muodostaen luonteen keskustelun kontekstille. Poliittinen kulttuuri ohjaa siis keskustelua, sillä keskustelua käydään aiemmin olemassa olevan keskustelun, argumentin tai tapahtuman kontekstissa. Samalla jatkuva keskustelu muuttaa poliittista kulttuuria puhujien antaessa käsitteille eri merkityksiä. Lähestynkin poliittista kulttuuria kielellisenä ilmiönä tutkimieni termien analyysin kautta päättelällä, mitä käsitteelliset muutokset kertovat poliittisen kulttuurin muutoksesta. Samalla tarkastelen poliittista kulttuuria myös historiallisena ilmiönä. Kiinnitän siis huomiota kunkin vaalikauden tapahtumiin ja tilanteisiin, jotka vaikuttivat poliittisen kulttuurin muotoutumiseen.

Liittopäiväkeskustelujen, niissä esitettyjen puheenvuorojen ja puhujien kontekstualisointi omaan aikaansa auttaa ymmärtämään, mihin otettiin kantaa ja mihin laajempaan asiakokonaisuuteen yksittäisen puhujan puheenvuoro liittyi. Ydinenergiasta luopuminen sekä siihen liittyvien termien energiäkäänte, konsensus ja turvallisuus saamien merkitysten ja merkitysten muuttumisen analysointi ja tulkinta kymmenen vuoden aikana edellyttää termien sijoittamista tukevasti omaan aikaansa. Vain laajalla kontekstualisoinnilla on mahdollista havaita muutokset kymmenen vuoden aikana käydyssä keskustelussa ydinenergiasta luopumisesta, sillä itse termit, joilla keskustelua käytiin, pysyivät pitkälti samoina. Saksan poliittisen kulttuurin analysointi suhteessa ajatukseen ydinenergiasta luopumisesta liittopäivien keskusteluissa syventää luopumiskeskustelun tulkintaa.

2. Tulevaisuuden energiamuodosta turvallisuusuhkaksi

2.1. Ydinsota uhkaa turvallisuutta

Tšernobylin vuoden 1986 ydinvoimalaonnettomuuden jälkeen energiapoliittinen konsensus menetettiin Saksassa nopeasti SPD:n ryhtyessä Vihreän puolueen ohella vaatimaan ydinenergiasta luopumista. Tšernobyl murensi siis lopulta suurimpien puolueiden, SPD:n ja CDU/CSU:n välisen yksimielisyyden ydinenergiasta osana Saksan energihuollon rakennetta, mutta yhteiskunnallinen yksimielisyys oli menetetty jo aikaisemmin. Ydinteknologian vastustuksen juuret olivat syvällä saksalaisessa yhteiskunnassa. Saksan kylmän sodan aikainen asema suurvaltojen rintamalinjojen välissä, ydinsodan uhka ja 1970-luvulla kohonnut moderni ympäristötietoisuus johtivat siihen, että ydinaseiden vastustuksesta alkanut voimakas vastustus kohdistui lopulta aiemmin tulevaisuuden energiamuotona pidettyyn ydinenergiaan.

Kylmän sodan alussa ydinteknologian sekä sotilaallinen että rauhanomainen kehittäminen eteni kovaa vauhtia. Yhdysvaltojen toisen maailmansodan päätteeksi 1945 Japanin Hiroshimaan ja Nagasakiin pudottamat ydinpommit olivat osoittaneet ydinaseiden ennen näkemättömän tuhoisuuden. Suurvaltasuhteiden jälleen kiristyessä Yhdysvallat ja Neuvostoliitto aloittivat ydinasevarustelun Euroopan jakaantuessa kylmän sodan aikaisiin asetelmiin.³⁸ Saksa jäi jakaantuneen mantereen keskelle, sillä sen kohtalo oli toisen maailmansodan hävinneenä maana voittajavaltioiden käsissä. Yhdysvallat, Neuvostoliitto, Iso-Britannia ja Ranska päättivät maan sodan jälkeisistä sisä- ja ulkopoliittisista järjestelyistä jakaen maan miehitysvyöhykkeisiin.³⁹ Länsivaltojen miehitysvyöhykkeistä yhdistetty Saksan liittotasavalta otettiin länsiliittoutuneiden ja NATO:n (*North Atlantic Treaty Organization*) jäseneksi 1955.⁴⁰ Neuvostoliiton etupiiriin kuuluva Saksan

³⁸ Goff, Moss, Terry & Upshur 1998, 281.

³⁹ Glees 1996, 26.

⁴⁰ Young 1991, 55, 63.

demokraattinen tasavalta puolestaan liitettiin uudelleen aseistautuneen Saksan liittotasavallan uhkaa vastaan muodostettuun Varsovan liittoon vuonna 1955. Suurvaltasuhteiden ja maailmapoliittisen tilanteen kiristyessä jaettu Saksa sijaitsi siis suurvaltojen rintamalinjojen välissä.⁴¹

Myös ydinteknologian kehittäminen rauhanomaisiin energiantuotannollisiin tarkoituksiin eteni toisen maailman sodan jälkeen. Jaetun Saksan kummassakin osassa ydintutkimus ja ydinvoiman kaupallinen kehittäminen oli kielletty 1950-luvun puoliväliin asti. Länsi-Saksan puolella tilanne muuttui länsivaltojen tunnustettua maan itsenäisyyden, ja ydinvoiman kehittäminen energiantuotannollisiin tarkoituksiin alkoi. Ydinohjelma muodostettiin koordinoimaan reaktorien prototyyppien rakentamista, polttoaineen hankintaa ja radioaktiivisen jätteen säilömistä syviin geologisiin muodostelmiin. Liittohallinnon alaisuuteen perustettiin ydinasioista vastaava ministeriö. Saksan liittotasavalta osallistui myös kansainväliseen yhteistyöhön, ja siitä tuli Euroopan atomienergiayhteisön (Euratom) perustajajäsen sekä jäsen OECD:n (*Organisation for Economic Cooperation and Development*) ydinenergiajärjestöön (*Nuclear Energy Agency, NEA*). Kahdenvälinen yhteistyö aloitettiin Ranskan, Britannian ja Yhdysvaltojen kanssa, ja kotimainen sähköteollisuus osallistui kaupallisen ydinvoimalan kehittämistyöhön. Siemens/Westinghouse kehitti PWR-tyyppistä reaktoria, ja AEG/General Electric BWR-tyyppistä.⁴² Ensimmäinen ydinenergiaa tuottava voimala, VAK Kahl liitettiin sähköverkkoon vuonna 1961.⁴³

Saksan demokraattisen tasavallan puolellakin ydinvoiman kehittäminen energiantuotantoon aloitettiin 1955 Neuvostoliiton tuella. Ensimmäinen itäsaksalainen, neuvostotyyppisellä PWR-reaktorilla varustettu ydinvoimala

⁴¹ Goff, Moss, Terry & Upshur 1998, 316.

⁴² IAEA Country Profile Germany 2001, 292-293. IEA Nuclear Power in the OECD 2001, 107-108. PWR-reaktoreissa (*Pressurized water reactor*) eli painevesireaktoreissa ja BWR-reaktoreissa (*Boiling water reactor*) eli kiehumisvesireaktoreissa on teknisiä eroja, mutta kummatkin kuuluvat termisiin reaktoreihin (*Thermal reactors*). Painesireaktorit ovat niistä yleisempiä. Neuvostoliitossa kehitetyistä painevesireaktoreista käytetään nimitystä VVER-reaktorit.

⁴³ IAEA Power Reactor Information System.

Rheinsberg liitettiin sähköverkkoon vuonna 1966. Seuraavalla vuosikymmenellä rakennettiin Greifswaldin ydinvoimalan neljä neuvostotyyppistä VVER-reaktoria.⁴⁴

1950- ja 1960-luvuilla yhteiskunnallinen huomio oli kuitenkin ydinteknologian sotilaallisessa käytössä ydinsodan pelon kalvaessa suurvaltojen rintamalinjojen välissä sijaitsevaa Saksaa.⁴⁵ Korean sodan puhjettua alkoi länsivaltojen tukemana Saksan liittotasavallan uudelleen aseistaminen Euroopan puolustuksen parantamiseksi ja NATO:n toiminnan tehostamiseksi. Yhdysvallat suunnitteli sijoittavansa ydinohjuksia ja -pommeja Länsi-Saksan maaperälle, mikä kasvatti entisestään pelkoa Saksan joutumisesta ydinaseilla ratkaistavan sodan taistelutantereeksi. Liittohallitus linjasi yhteiskunnan peloista huolimatta pitävänsä Saksan mukana ydinasevarustelussa. 1950-luvun jälkipuoliskolla maassa syntyikin ydinaseita vastustava liike, jonka kannatuspohja oli varsin laaja.⁴⁶ Myös SPD liittyi mukaan liikehdintään antamalla tukensa ydinkuolemaa vastustavalle kampanjalle, joka vaati ydinaseista vapaata vyöhykettä Eurooppaan korostaen kummankin Saksan tuhoutuvan mahdollisessa suurvaltojen välisessä ydinsodassa.⁴⁷ Vuosikymmenen lopulla SPD tunnusti kuitenkin liittotasavallan NATO-jäsenyyden ja sen mukanaan tuomat velvoitteet uudistaessaan ilmettään luokkapuolueesta kansanpuolueen suuntaan.⁴⁸

Yhteiskunnan tyytymättömyys hallintoon ja kansainvälisistä suhteista koettu turvattomuus kasvoivat 1960-luvun kuluessa. Vuoden 1965 vaalien tuloksena kristillisdemokraatit ja sosiaalidemokraatit muodostivat hallituskoalition, ja parlamentaarinen oppositio jäi heikoksi. Suuren hallituskoalition politiikalle vastakohtana parlamentin ulkopuolinen oppositio voimistui kuitenkin vuosikymmenen lopulla. Yhteiskunnassa vallitseva tyytymättömyys ja huoli maailmanpoliittisesta tilanteesta purkaantuivat lopulta massiivisiin

⁴⁴ IAEA Country Profile Germany 2001, 293.

⁴⁵ Glees 1996, 26, 60.

⁴⁶ Görtemaker 1999, 189-192, 294-295.

⁴⁷ Glees 1996, 125.

⁴⁸ Görtemaker 1999, 193.

opiskelijamielenosoituksiin, joilla vastustettiin erityisesti Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton ydinasekoikeita ja Vietnamin sota. Vuoden 1969 vaalit toivat kaivatun muutoksen politiikan valtasuhteisiin SPD:n muodostaessa hallituksen FDP:n kanssa. Willy Brand (SPD) astui liittokansleriksi, ja uusi hallituskoalitio lupasi reformeja protestien laannuttamiseksi.⁴⁹ Opiskelijamielenosoitusten kiivain huippu ajoittui vuoteen 1968, jonka jälkeen yhteiskunnallinen tunnelma rauhoittui Brandtin liittohallituksen reformipolitiikan myötä.⁵⁰

2.2. Kokonaisen sukupolven poliittinen tietoisuus määrittäyty

1950- ja 1960-luvuilla ydinteknologiaan kohdistetut turvallisuusepäilyt liittyivät sen sotilaalliseen käyttöön. Vuosikymmenten yhteiskunnallinen levottomuus ilmenikin aseistautumisen, ydinaseiden ja kansainvälisen politiikan tendenssien vastustamisena, jota selitti Saksan sijainti kylmän sodan rintamalinjojen välissä. Ydinsodan pelko painoi kansaa, eikä ydinvoiman rauhanomainen kehittäminen energiantuotannollisiin tarkoituksiin saanut sen rinnalla merkittävästi huomiota osakseen. Tilanne muuttui 1970-luvulla. Vuosikymmenellä vastustus laajeni ydinasevastaisuudesta myös ydinenergiavastaisuuteen määrittäen Gerhard Schröderin sanoin koko sukupolven poliittisen tietoisuuden.

1970-luvulle tultaessa Saksan asema oli parantunut huomattavasti sodan jälkeisestä tilanteesta. Länsivaltiot olivat ottaneet sen joukkoonsa, ja talous oli nousussa. Willy Brandtin reformipolitiikka oli laannuttanut vuoteen 1968 huipentuneet opiskelijamielenosoitukset. Usko teknologian kehityksen suomiin mahdollisuuksiin oli voimakas erityisesti ihmisen onnistuneen kuun pinnalle laskeutumisen 1969 jälkimainingeissa.⁵¹ Kansainvälisten suhteiden lientyminen heijastui yhteiskunnalliseen ilmapiiriin suurvaltojen solmiessa strategisten ydinaseiden rajoittamissopimuksen (*Strategic Arms Limitation Treaty*, SALT) 1972,

⁴⁹ Schreurs 2003, 54, 57.

⁵⁰ Görtemaker 1999, 620-621.

⁵¹ Görtemaker 1999, 620-621.

ja Brandtin idänpolitiikan parantaessa Saksan liittotasavallan ja Saksan demokraattisen tasavallan suhteita.⁵²

Vuoden 1973 OPEC:n (*Organization of the Petroleum Exporting Countries*) öljykriisin seurauksena poliittinen, taloudellinen ja yhteiskunnallinen tilanne muuttuivat jälleen merkittävästi. Poliittiselta kannalta öljykriisi lopetti Brandtin reformistisen politiikan, sillä vuonna 1974 liittokansleriksi vaihtunut Helmut Schmidt ei talouden taantuessa ja energian hinnan noustessa voinut jatkaa edeltäjänsä poliittista linjaa.⁵³ Länsi-Saksan öljyriippuvuus oli kriisin iskiessä korkea, sillä 1950-luvun talouskasvun aikaan hallitus oli sallinut edullisen ulkomaalaisen öljyn ja hiilen ostamisen teollisuuden energiatarpeen täyttämiseksi. Öljyn hinnan nousulla oli siten valtava kansantaloudellinen merkitys, ja kriisi nosti esiin kansallisen energiavarmuuden tärkeyden. Liittohallitus alkoikin panostaa kotimaisiin energialähteisiin: kivihiiileen ja ydinenergiaan. Kotimaisen kivihiielen tukemiseksi toteutettiin ohjelmia, joilla ulkomaisen hiilen ja öljyn tuontia pyrittiin rajoittamaan.⁵⁴ Ydinenergiaa puolestaan alettiin mainostaa tulevaisuuden energialähteeksi, ja sen osuus energiantuotannosta moninkertaistui 1970-luvun kuluessa.⁵⁵ Maailman suurimman reaktorin, Biblis A:n rakennustyöt oli aloitettu vuonna 1972, ja vuosikymmenen alussa uusia reaktoreja tilattiin vuosittain.⁵⁶

Vuosikymmenen lopulla liittohallitus ja osavaltiot sopivat myös ydinjätehuollon järjestämisestä vuoden 1979 jätehuoltosuunnitelmalla. Ala-Saksissa sijaitsevan Konradin rautakaivoksen ottaminen matalan ja keskiasteen radioaktiivisen jätteen säilytyspaikaksi oli ollut lupaprosessissa vuodesta 1976 alkaen. Lisäksi Ala-Saksi suostui jätehuoltosuunnitelmassa sallimaan Gorlebenin suolakaivoksen soveltuvuuden tutkimisen korkean asteen radioaktiivisen jätteen säilytykseen. Palamisjätteen jatkokäsittelypaikaksi puolestaan sovittiin Baijerin Wackersdorf,

⁵² Young 1991, 18.

⁵³ Schreurs 2003, 76-77.

⁵⁴ Anderson 1999, 95-97.

⁵⁵ Schreurs 2003, 60-61.

⁵⁶ IAEA Country Profile Germany 2001, 293.

mutta osavaltio hylkäsi päätöksen vuonna 1988. Jatkokäsittelyä varten liittotasavalta lähetti jätteen ulkomaille käsiteltäväksi. Saksan demokraattisen tasavallan puolella matalan ja keskiasteen radioaktiivisen jätteen säilytyspaikaksi oli tutkimusten jälkeen 1960-luvun lopulla otettu vanha suolakaivos Morsleben.⁵⁷

Yhteiskunnalliselta kannalta öljykriisi merkitsi tulevaisuususkoksen mielialan kääntymistä kriisimielialaksi. Kansainvälisen talouden ja rahoitusmarkkinoiden vaihtelut sekä idän ja lännen suhteiden liennytyksen loppuminen kasvattivat jälleen turvattomuudentunnetta. Kriisimielialaa synnytti myös uusi uhkakuva: huoli maapallon tilasta. 1960-luvun lopulta lähtien oli ilmestynyt ”herätyskirjoja”, jotka nostivat esiin ympäristöön kohdistuvia uhkia.⁵⁸ Suureen tietoisuuteen huoli maapallon tilasta nousi Rooman clubin vuonna 1972 julkaiseman ”Kasvun rajat” -raportin myötä.⁵⁹ Raportti esitti maapallon kestäkyvyn vaarantuneen jatkuvan taloudellisen kasvun takia, jolle esitettiin rajoituksia.⁶⁰ Vuosikymmenellä koettiin niin sanottu ympäristöherätys, ja termillä ympäristö alettiin viitata inhimillisen olemassaolon aineelliseen perustaan, jota uhkasi ihmisten omien toimintojen seurauksena tuho. Pelkoa alettiin kokea siitä, ettei inhimillisen elämän perustana oleva ympäristö säilynyt itsestään ennallaan, vaan ihmisen toimet vaaransivat sen.⁶¹

Vuosikymmenellä syntyi siis moderni ympäristötietoisuus, ja jatkuvan kasvun tavoittelun ja ajattelemattoman teknologian käytön seuraukset huolestuttivat ihmisiä. Yhteiskunnassa kokemus turvallisuusuhkista aiheutti jälleen liikehdintää synnyttäen vuosikymmenen kuluessa joukon uusia sosiaalisia liikkeitä. Näitä olivat muun muassa kansalaisliike, uusi naisliike, ympäristöliike sekä erilaiset nuorisoprotestimoodot. Katsantokannaltaan liikkeet olivat luokiteltavissa vasemmistolaisiksi, mutta edellisen vuosikymmenen opiskelijamielenosoitusten

⁵⁷ IAEA Country Profile Germany 2001, 294.

⁵⁸ Haila 2001, 10.

⁵⁹ Görtemaker 1999, 620-621, 626-627.

⁶⁰ Cudworth 2003, 108.

⁶¹ Haila 2001, 9-10.

tapaan ne tahtoivat irrottautua olemassa olevasta yhteiskuntajärjestyksestä.⁶² Ympäristötietoisuus muodostui uusia sosiaalisia liikkeitä yhdistäväksi arvoksi, ja ympäristöliike saavutti varsin laajaa kannatusta yhteiskunnan eri tahoissa.⁶³ Liittohallituksen aktiivinen ydinenergiapolitiikka voimisti protestiliikkeitä,⁶⁴ ja 1970-luvun puolivälistä alkaen ympäristöliike profiloitui nimenomaan ydinenergiaa vastustavaksi liikkeeksi. Profiloituminen ydinenergiavastaiseksi liikkeeksi keskitti liikettä, ja teki siitä dynaamisemman, mutta samalla yhteiskunnallinen vastakkainasettelu voimistui. Energiateollisuus ja työnantajat muodostivat liikettä vastustavan rintaman asettaen talouden ja ympäristön arvot toisilleen vastakkaisiksi. He korostivat siis valintaa työpaikkojen ja ympäristönsuojelun välillä.⁶⁵

Ydinenergiavastaisen liikkeen pääasiallisena vaikutuskeinona oli massiivisten mielenosoitusten järjestäminen, joilla protestoitiin ydinenergian rakentamista ja käyttöä vastaan. Länsi-Saksassa koettiinkin 1970-luvun jälkimmäisellä puoliskolla massiivisten mielenosoitusten aalto. 1975 arviolta 28 000 mielenosoittajaa valtasi Wyhlin ydinvoimalan rakennustyömaan. Seuraavana vuonna tuhannet ihmiset kokoontuivat vastustamaan Brokdorfin ydinvoimalan rakennusta, ja protesti kääntyi väkivaltaiseksi yhteenotoksi mielenosoittajien ja poliisin välillä. Myös ydinreaktorin rakentamista vastustava protesti Grohndessa kääntyi väkivaltaiseksi.⁶⁶ Suurimpana hallituspuolueena oleva SPD joutui sovittelemaan ydinenergian käytön aiheuttamia ristiriitoja. Osaa puolueesta ydinenergiaa tukeva politiikka ei miellyttänyt, ja Hampurin puoluepäivillä 1978 puolueesta irtosikin Bremerin ryhmäksi nimetty joukko toisinajattelevia.⁶⁷

Vuonna 1979 Yhdysvalloissa sattui onnettomuus Three Mile Islandin ydinvoimalassa. Onnettomuuden aikaan Länsi-Saksassa liittohallitus ja osavaltiot

⁶² Görtemaker 1999, 620-621, 626-627.

⁶³ Görtemaker 1999, 631.

⁶⁴ Schreurs 2003, 84.

⁶⁵ Görtemaker 1999, 631-632.

⁶⁶ Schreurs 2003, 84-85.

⁶⁷ Görtemaker 1999, 631-632.

neuvottelivat ydinjätehuoltosuunnitelmasta. Ydinvoimalaonnettomuus kärjisti ydinenergian käyttöön kohdistuvia turvallisuusepäilyjä, ja 50 000-100 000 ihmistä kokoontui protestimarssiin vastustamaan erityisesti Gorlebenin suolakaivoksen ottamista ydinjätteen säilytyspaikaksi. Myöhemmin samana vuonna jopa suurempi määrä ihmisiä kokoontui Bonniin osoittamaan mieltään hallituksen ydinohjelmaa vastaan, ja vaatimaan ympäristöpolitiikan uudelleen muotoilua. Hallitus reagoi mittaviin mielenosoituksiin rajoittamalla mielenosoitusoikeutta.⁶⁸

Mielenosoitukset ydinteknologiaa vastaan jatkuivat 1980-luvulle tultaessa. Suurvaltasuhteet kiristyivät jälleen neuvostotankkien vyöryessä Afganistaniin 1979 ja Yhdysvaltojen uuden presidentin Ronald Reganin puhuessa mahdollisesta ydinasein tehtävästä väliintulosta. Jatkumona edellisen vuosikymmenen yhteiskunnallisille liikkeille maailmanpoliittisen tilanteen kiristyminen synnytti rauhanliikkeen, joka sai kannatusta kaikkien aiempien liikkeiden lisäksi laajalta joukolta yhteiskunnan eri tahoja. 1970-luvun liikkeiden on luonnehdittu olleen ”elämänliikkeitä” 1980-luvun alun rauhanliike ollessa ”selviämisliike”. Kesällä 1980 rauhanliikkeen Bonnissa järjestämään mielenosoitukseen osallistui 200 000-300 000 ihmistä vastustamaan NATO:n suunnitelmia uusien ydinohjusten sijoittamisesta Keski-Eurooppaan. Bonnin mielenosoitusta seurasi vuonna 1982 samaa suuruusluokkaa oleva mielenosoitus, jossa vastustettiin NATO:n huippukokousta ja Reganin vierailua. Rauhanliike hiipui vuoden 1982 hallitusvaihdoksen myötä.⁶⁹ Hallitusvaihdoksessa SPD joutui syrjään, ja CDU/CSU muodosti hallituksen FDP:n kanssa.⁷⁰

Teknologiseen edistykseen uskomisen mureneminen ja siitä aiheutuva turvattomuuden tunne voimistuivat vuosikymmenen lopulla, kun tieto teollisuusyhteiskunnan itse tuottamista uhkista lisääntyi.⁷¹ Ihmisen aiheuttamat maailmanlaajuiset luonnonhaitat saivat uuden ulottuvuuden, kun globaali

⁶⁸ Schreurs 2003, 84-85.

⁶⁹ Görtemaker 1999, 645-646, 648.

⁷⁰ Glaessner 2005, 93.

⁷¹ Görtemaker 1999, 614-615.

lämpeneminen tunnustettiin tieteellisen tiedon pohjalta vakavasti otettavaksi uhkaksi Wienin konferenssissa 1985. Tiedon lisääntyessä alettiin puhua ilmastonmuutoksesta. Vuonna 1988 Maailman ilmatieteen järjestö (*World Meteorological Organization, WMO*) ja YK:n ympäristöohjelma (*United Nations Environment Programme, UNEP*) organisoivat Kansainvälisen ilmastonmuutoksen paneelin (*Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC*) pohjaksi poliittisille neuvotteluille. IPCC:n ensimmäisessä raportissa, jonka jäsenmaat hyväksyivät vuonna 1990, globaali lämpeneminen määriteltiin vakavaksi uhkaksi. Toronton konferenssissa kesällä 1988 aloitettiin kansainvälinen keskustelu toimista ilmastonmuutosta vastaan.⁷²

2.3. Poliittinen konsensus murtuu

Länsi-Saksassa uudet sosiaaliset liikkeet voimistivat vaatimuksia uudenlaisten arvojen toteuttamisesta politiikassa 1970-luvulta lähtien. Olemassa olevia puolueita kohtaan vallitsi tyytymättömyys, sillä niiden ei koettu edustavan kansalaisten intressejä. Tyytymättömyys sai aluksi ihmiset liittymään mukaan kansalaisliikkeisiin, mutta vähitellen monet aikoivat kaivata muunlaisia vaikutuskeinoja. Ympäristöliikkeen keskuudessa ryhdyttiin mielenosoitusten järjestämisen ohella miettimään mahdollisuutta perustaa ympäristöpuolue. Työ parlamentaarisen vihreän puolueen perustamiseksi aloitettiin, vaikka osalle liikkeen kannattajista ajatus toimimisesta parlamentarisessa puolueessa oli mahdoton. Tukea uuden puolueen perustamiseen saatiin jo olemassa olevien puolueiden taholta, sillä SPD:n ja CDU:n jäsenten keskuudessakin vallitsi tyytymättömyyttä puolueidensa harjoittamaan ydinenergiapolitiikkaan.⁷³

1970-luvun viimeisinä vuosina erilaiset vihreät listat alkoivat saavuttaa menestystä paikallistason ja osavaltiotason vaaleissa. Menestyksen innoittamana eri ryhmittymät yhdistyivät, ja vuoden 1980 tammikuussa Vihreä puolue perustettiin

⁷² Porter, Brown & Chasek 2000, 115-117.

⁷³ Schrerus 2003, 85-86.

Karlsruhen konferenssissa. Saman vuoden liittopäivävaaleissa uuden puolueen saama 1,5 prosentin kannatus ei riittänyt liittopäiville pääsyyn. Vuoden 1983 vaaleissa kannatus nousi 5,6 prosenttiin, ja Vihreä puolue nousi liittopäiville.⁷⁴

Vihreän puolueen perustamisen voi katsoa institutionalisoineen ydinenergiasta luopumisen vaatimuksen, ja puolueen pääsy liittopäiville siirsi yhteiskunnan tasolla syntyneen vaatimuksen poliittisen keskustelun keskiöön liittopäiville 1980-luvun alusta alkaen. Tšernobylin vuoden 1986 ydinvoimalaonnettomuus murensi lopulta energiapoliittisen konsensuksen. Vihreän puolueen lisäksi oppositiossa oleva SPD, jonka riveissä suhtautuminen ydinenergiaan oli edellisillä vuosikymmenillä aiheuttanut hajaannusta, kyseenalaisti ydinenergian aseman osana Saksan liittotasavallan energiahuoltoa. Puolue linjasi vaativansa ydinenergiasta luopumista kymmenen vuoden sisään.⁷⁵ Tšernobylin onnettomuuden kasvattama yhteiskunnan ydinenergiavastaisuus heijastui seuraavan vuoden liittopäivävaalitukoksessa Vihreän puolueen kannatukseen, joka nousi reiluun kahdeksaan prosenttiin.⁷⁶ Liittovaltio reagoi onnettomuuteen muun muassa tehden hallinnollisia muutoksia perustamalla ympäristön, luonnonsuojelun ja reaktoriturvallisuuden ministeriön.⁷⁷

Ydinteknologiaa oli Länsi-Saksassa vastustettu ihmisten kokemasta turvallisuusuhkasta johtuen 1950-luvun alusta alkaen. Koettu turvattomuus kylmän sodan aikaisesta asemasta suurvaltojen rintamalinjojen välissä johti ydinsodan pelkoon ja ydinaseiden vastustukseen. Katse ydinteknologian rauhanomaiseen käyttöön kääntyi 1970-luvulla liittohallituksen aktiivisen ydinenergiapolitiikan aikaan. Ydinaseiden ohella ydinenergian käyttö alettiin kokea turvattomana modernin ympäristötietoisuuden osoittaessa ajattele mattoman teknologian käytön ja jatkuvan taloudellisen kasvun tavoittelun vaarat ihmisen elinympäristölle. Teknologian kehittämisen ja taloudellisen kasvun tavoittelun aiheuttamat luonnonhaitat nousivat

⁷⁴ Schrerus 2003, 86.

⁷⁵ Andersson 1999, 97-98.

⁷⁶ Glaessner 2005, 114-116.

⁷⁷ Ostermann & Schmidt 1998, 77.

siis ympäristöherätyksen synnyttämän modernin ympäristötietoisuuden myötä esiin, ja aiheuttivat ihmisissä uudenlaisen turvattomuuden kokemuksen.

Yhteiskunnan tasolla jo aiemmin menetetty konsensus ydinenergia käytöstä laajeni puolueiden välisen energiapoliittisen konsensuksen murenemiseen 1980-luvun lopulla Tšernobylin onnettomuuden jälkeen. Suurimmat puolueet, oppositiossa oleva SPD ja vuodesta 1982 hallitusvastuussa ollut CDU/CSU eivät olleet enää yksimielisiä ydinenergian asemasta osana Saksan energiahuollon rakennetta. Energiapoliittisen jatkuvuuden mahdollisuus siis kyseenalaistui Saksojen yhdistymisen kynnyksellä.

3. Länsisaksalaisen politiikan jatkuvuus (1991–1994)

3.1. Tavoitteena laaja energiakonsensus

Saksan liittotasavalta ja Saksan demokraattinen tasavalta yhdistyivät lokakuussa 1990. Ensimmäiset yhdistyneen Saksan liittopäivävaalit järjestettiin joulukuussa.⁷⁸ Saksan liittotasavallan perustuslaki laajeni koskemaan koko yhdistynyttä Saksaa.⁷⁹ Ennen vaaleja länsisaksalaiset puolueet olivat integroituneet itäsaksalaisten vastineidensa kanssa lukuun ottamatta länsisaksalaista Vihreää puoluetta, jonka integroituminen itäisen vastineensa kanssa epäonnistui.⁸⁰ CDU/CSU voitti vaalit, ja vuodesta 1982 asti liittokanslerina ollut Helmut Kohl säilytti valtansa. Liittohallituksen muodostivat siis vaalien jälkeen CDU/CSU ja FDP.⁸¹ Oppositioon

⁷⁸ James 1998c, 8.

⁷⁹ James 1998a, 43.

⁸⁰ Chandler 2001, 90-91, 93. James 1998a, 55. Saksojen yhdistymisen kynnyksellä Vihreä puolue kärsi sisäisistä ristiriidoista ja oli jakaantunut fundamentalisteihin (Fundis) ja realisteihin (Reals). Puolueen pidättyväinen suhtautuminen Saksojen yhdistymiseen johti epäonnistumiseen integroitumisessa itäsaksalaisen vastineensa kanssa, ja puolue tipahti liittopäiviltä joulukuun 1990 vaaleissa.

⁸¹ Glaessner 2005, 94.

jäivät SPD,⁸² Vihreiden itäsaksalainen siipi Liittouma 90/Vihreät⁸³ sekä itäsaksalaisen Saksan sosialistisen yhtenäisyyspuolueen (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, SED) seuraaja Demokraattisen sosialismin puolue (*Partei des Demokratischen Sozialismus*, PDS)⁸⁴.

Osavaltiotasolla puolueiden valtasuhteet muodostuivat pian liittopäivävallien jälkeen toisenlaisiksi. SPD menestyi useissa osavaltiotason vaaleissa vuosina 1991–1994 työntäen CDU:n vallasta tai pakottaen sen suuriin koalitioihin. SPD:n osavaltiotason menestys antoi sille lopulta enemmistön liittoneuvostossa, eli osittaisen vallanjaon Kohlin hallituksen kanssa. Neljästä suurimmasta osavaltiosta, Nordrhein-Westfalenista, Ala-Saksista, Baijerista ja Baden-Württembergistä⁸⁵ kahden ensimmäisen hallituksen muodosti vuosina 1990–1994 SPD yksin tai yhdessä Vihreän puolueen kanssa. Lisäksi muun muassa Hessenin hallitus oli punavihreä.⁸⁶

Yhdistymisen seurauksena liittopäivien oli yhdistymiseen liittyvien sosiaali- ja talouspoliittisten kysymysten ohella ryhdyttävä neuvottelemaan Saksan energiapolitiikan sisällöstä. Joulukuussa 1991 hallitus esitteli liittopäivillä energiapolitiittisen kokonaissuunnitelmansa, jonka valmistelu jatkui istunnon jälkeen valiokunnissa.⁸⁷ Hallitus näki energiapolitiikan edellyttävän kokonaissuunnitelmaa,

⁸² Chandler 2001, 97. Kommunismin romahtaminen osoittautui vaikeaksi SPD:lle, joka idänpolitiikassaan kannatti itäsaksalaisen järjestelmän uudistamista pienin askelin. Vaikka alkuvuodesta 1990 yleinen mielipide tuki nopeaa yhdistymistä, niin SPD:n liittokanslerikandidaatti Oskar Lafontaine varoitti nopeaa yhdistymistä seuraavista taloudellisista vaikeuksista. Taktiikka aiheutti puolueessa sisäistä hajaannusta, ja jätti sen vaille tukea erityisesti uusissa osavaltioissa.

⁸³ Olivo 2001, 120-121. Saksan demokraattisen tasavallan puolella kolme kansalaisryhmää yhdistyivät maaliskuussa 1990 pidettyjä kansanhuonevaaleja varten Liittouma 90:neksi. Kansanhuonevaalien jälkeen itäsaksalaisen Vihreän puolueen ja naisliikkeen muodostama allianssi ja Liittouma 90 yhdistyivät yhdeksi parlamentaariseksi ryhmäksi, Liittouma 90/Vihreiksi.

⁸⁴ James 1998a, 58-59. PDS, jonka edeltäjä SED oli ollut Saksan demokraattisen tasavallan hallitseva puolue, muutti länsisaksalaista neljän puolueen puoluejärjestelmää. Puolueen, joka on nykyisin osa vasemmistolaista *Die Linke* -puoluetta, koettiin edustavan itäsaksalaisia poliittisia, sosioekonomisia ja kulttuurisia tavoitteita.

⁸⁵ James 1998b, 37. Neljällä suurimmalla osavaltiolla on yksi kolmasosa (24/69) liittoneuvoston äänistä, eli niillä oli äänestyksessä eniten vaikutusta vaaditun kahden kolmasosan enemmistön muodostumiseen.

⁸⁶ Chandler 2001, 97, 101, 103.

⁸⁷ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 67. Sitzung, 12.12.1991, 5713, 5745.

jossa turvattaisiin huoltovarmuus, taloudellisuus, ympäristönsuojelu ja resurssien riittävyys talous-, finanssi- ja yhteiskuntapolitiikan raameissa. Talousministeri Jürgen Möllemann⁸⁸ sanoi hallituksen lähestyvän energiapolitiikkaa optimointitehtävänä markkinataloudellisesti orientoituneen talouspolitiikan raameissa, jossa hallitus oli jo aiemmin osoittanut kykynsä vanhojen osavaltioiden kohdalla.⁸⁹ Hallitus aikoi siis lähtökohtaisesti jatkaa energiapolitiikassa yhdistymistä edeltävällä linjallaan ilman suuria rakenteellisia muutoksia, mutta energiapoliittisen konsensuksen puuttumisen Möllemann esitti kuitenkin tuovan haittaa.

Die Bundesregierung wird in dieser Legislaturperiode zur Novellierung des Energiewirtschaftsgesetzes – das Notwendige dazu ist gesagt – einen Vorschlag im Bundestag einbringen. Von der Haltung zur Kernenergie hängt ab, wie viele Einschränkungen und Kosten wir den Bürgern bei der Energieeinsparung zumuten konnten, welche Rolle wir den fossilen Energieträgern noch zubilligen können, wie stark wir erneuerbare Energien voranbringen müssen und können. Das Fehlen des Konsenses in Grundfragen der Energiepolitik hat deswegen weitreichende Folgen.⁹⁰

Hallitus tunnusti siis energiapoliittisen konsensuksen puuttumisen. Syynä tähän pidettiin kysymystä ydinenergian säilyttämisestä, josta energiapolitiikan kustannukset ja energiantuotannolliset painotukset riippuivat. Oppositio toikin esiin eriävän linjansa ydinenergian asemasta yhdistyneen Saksan energiapolitiikassa. SPD:n liittopäiväryhmä oli tehnyt energialakiesityksen ja Liittouma 90/Vihreiden liittopäiväryhmä esityksen energiakäänteestä, joiden valmistelu siirtyi istunnon jälkeen hallituksen esityksen tapaan valiokuntiin.⁹¹ SPD ilmaisi tavoittelevansa uutta energiapoliittista konsensusta, joka toisi muutoksia energiahuollon

⁸⁸ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Jürgen W. Möllemann oli CDU:n jäsen 1962–1969. Vuonna 1970 hän liittyi FDP:n jäseneksi, ja oli liittopäivillä vuodesta 1972 alkaen. Talousministerinä Möllemann toimi 1991–1993.

⁸⁹ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 67. Sitzung, 12.12.1991, 5725.

⁹⁰ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 67. Sitzung, 12.12.1991, 5727. ”Liittohallitus tulee tällä hallituskaudella tekemään liittopäivillä esityksen energiatalouslain muuttamisesta – siitä on tarpeellinen sanottu. Suhtautumisesta ydinenergiaan riippuu, kuinka paljon energiansäästöistä aiheutuvia rajoituksia ja kustannuksia voimme vaatia kansalaisilta, millaisen aseman voimme vielä sallia fossiilisille energialähteille, kuinka voimakkaasti meidän täytyy ja voimme edistää uusiutuvaa energiaa. Konsensuksen puuttumisella energiapolitiikan peruskysymyksistä on siksi kauaskantoiset seuraukset.”

⁹¹ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 67. Sitzung, 12.12.1991, 5713–5714, 5747.

rakenteisiin, kuten ympäristön, luonnonsuojelun ja reaktoriturvallisuuden valiokunnan jäsenen Harald B. Schäferin (SPD)⁹² puheenvuorosta tuli ilmi.

[...] wer neuen energiepolitischen Konsens will – und das wollen offenkundig alle in diesem Hause – der muss radikal umsteuern, der muss bereit sein, langfristige, durchgreifende Instrumente zur Verbesserung der Umweltsituation, zur Absenkung des Energieverbrauches und zum Schutz des Klimas einzusetzen. [...] Die Kernenergie ist keine Option zur Lösung der globalen ökologischen Krise. Die Vorstellung, wir könnten ein globales Risiko, den Treibhauseffekt, gegen das Risiko der Radioaktivität austauschen, ist Zynismus und für uns Sozialdemokraten jedenfalls nicht akzeptable. Im übrigen würde der weltweite Ausbau der Kernenergie gerade die Mittel binden, die weltweit gebraucht werden für Investitionen in regenerierbare Energien, insbesondere Solarenergie. Jede Markt, weltweit in Solarenergie gesteckt, ist ein wirksamerer Beitrag gegen drohenden Klimagefahren, als diese Markt in den Kernenergieausbau zu stecken. Das weiß jeder. Es ist nicht nur ökologisch, es ist auch ökonomisch sinnvoller, mit der Option Kernenergie in einer überschaubaren Zeit Schluss zu machen.⁹³

Uudessa energiapoliittisessa konsensuksessa toteutuva, poliittisilla toimilla tuettu suunnanmuutos estäisi Schäferin mukaan globaalien ekologisen kriisin, joka oli vaarantamassa ympäristön, ilmaston ja fossiiliset luonnonvarat. Kehitys johtui luonnon ryöstökäytöstä ja taloudellisen kasvun saavuttamisesta ympäristöä kuormittamalla.⁹⁴ Puheenvuorossa ilmeni edellisillä vuosikymmenillä noussut huoli maapallon tilasta sekä Wienin konferenssissa 1985 tunnustettu globaali

⁹² Wikipedia. Harald B. Schäfer (syntynyt 1938) liittyi SPD:n jäseneksi vuonna 1962. Liittopäivillä hän oli 1972–1992, jonka jälkeen hän siirtyi Baden-Württembergin ympäristöministeriksi.

⁹³ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 67. Sitzung, 12.12.1991, 5716. "[...] joka haluaa uutta energiapoliittista konsensusta – ja sitä haluavat ilmeisesti kaikki tässä talossa – hänen täytyy vaihtaa radikaalisti suuntaa, hänen täytyy olla valmis asettamaan pitkäaikaisia, tehokkaita välineitä ympäristön tilanteen parantamiseksi, energiatarpeen vähentämiseksi, ja ilmaston suojelemiseksi. [...] Ydinenergia ei ole vaihtoehto globaalien ekologisen kriisin ratkaisemiseksi. Kuvitelma, että voisimme vaihtaa kasviuoneilmiön globaalien riskien radioaktiiviseen riskiin, on kyynisyyttä, eikä meille sosiaalidemokraateille missään tapauksessa hyväksyttävää. Yleisesti ydinenergian maailmanlaajuinen rakentaminen sitoisi varat, jotka maailmanlaajuisesti tarvittaisiin investointeihin uusiutuvaa energiaa, erityisesti aurinkoenergiaa, varten. Jokainen maailmanlaajuisesti aurinkoenergiaan kohdistettu markka on tehokkaampi panos uhkaavaa ilmastouhkaa vastaan kuin ydinenergian rakentamiseen sijoitetut markat. Sen tietää jokainen. Ydinenergiaoption lopettaminen kohtalaisessa ajassa ei ole vain ekologisesti, vaan myös taloudellisesti järkevämpää."

⁹⁴ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 67. Sitzung, 12.12.1991, 5714.

lämpeneminen. Toronton konferenssissa 1988 oli alettu miettiä kansainvälisiä toimia ilmastonmuutosta vastaan, ja helmikuussa 1991 alkoivat viralliset neuvottelut ilmastopöytäkirjasta. Euroopan yhteisö otti neuvotteluissa johtavan roolin.⁹⁵

Saksan kansallinen tavoite oli vähentää kasvihuonekaasuja 25–30 prosenttia vuoden 1990 tasosta vuoteen 2005 mennessä. SPD halusi uudessa energiapolitiisessa konsensuksessa toteutuvan teollisuusmaiden taloudellisen kasvun saavuttamisen pienenevällä energiantarpeella. Puolueen esittämät poliittiset toimet energiahuollon rakenteen muuttamiseksi olivat liittovaltion voimakas tuki energiansäästötoimenpiteille, aurinkoenergian tuettu markkinoille tuominen sekä ekologinen veroreformi. Energiavero oli esillä myös seuraavana päivänä alkaneessa EY:n kokouksessa Brysselissä, ja SPD toivoi veron toteutuvan ilman ydinenergian kilpailukykyä parantavaa ja kotimaisen kivihillen asemaa heikentävää hiilidioksidikomponenttia.⁹⁶ EY:n laajuinen energiavero ei tässä yhteydessä kuitenkaan toteutunut, ja hallitus sääti kansallisen energiaveron.⁹⁷

SPD:n taholta tavoiteltiin siis uutta energiapolitiista konsensusta ilman ydinenergiaa, jonka rakentamisen puolue katsoi sitovan varoja tavoitellulta energiahuollon rakennemuutokselta. Liittouma 90/Vihreidenkin esityksessä energiakäänteeksi ehdotettiin ydinenergiasta luopumista, kuten puolueen edustajan Klaus-Dieter Feigen⁹⁸ puheenvuorosta ilmeni.

Wir fordern in unserem Antrag [Energiewende – Grundstein für eine dauerhafte Entwicklung] die Bundesregierung auf, [...] den unverzüglichen Ausstieg aus der

⁹⁵ Porter, Brown & Chasek 2000, 115-117.

⁹⁶ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 67. Sitzung, 12.12.1991, 5715-5716, 5729.

⁹⁷ Anderson 1999, 106.

⁹⁸ Klaus-Dieter Feigen kotisivut. Klaus-Dieter Feige oli itäksalaisen Vihreän puolueen perustajajäsen. Liittopäivillä hän oli 1990-1994 Liittouma 90/Vihreiden edustajana päävastuualueenaan luonnonsuojelu ja energia-asiat. Hän kuului myös liittopäivien ilmastokomiteaan.

Atomenergie durch die Vorlage eines Atomenergieabwicklungsgesetzes in die Wege zu leiten; dieser Begriff ist im Osten sehr gängig.⁹⁹

Feige viittasi ydinenergiasta luopumisen ajankohtaisuuteen uusissa osavaltioissa, jossa Saksojen yhdistymisen kynnyksellä suoritettut turvallisuusanalyysit olivat johtaneet neuvostotyyppisten reaktorien sulkemiseen.¹⁰⁰ Kestävän kehityksen perusta oli puolueen mielestä energiakäänneessä, joka lopetti ydinenergian käytön, hajautti energiahuollon rakenteen ja toi uusiutuvat energiamuodot tuetusti markkinoille.¹⁰¹ Kestävän kehityksen paradigma oli noussut kansainväliseen kielenkäyttöön YK:n Ympäristön ja kehityksen maailmankomission eli niin kutsutun Brundtlandin komission vuonna 1987 julkaiseman ”Yhteinen tulevaisuutemme” -raportin myötä. Siinä kestäväksi kehitykseksi määriteltiin kehitys, joka ottaa huomioon sekä nykyhetken että tulevaisuuden tarpeet. Energian käyttöä tuli tehostaa ja panostaa fossiilisten polttoaineiden sijaan uusiutuviin energiamuotoihin.¹⁰²

Energiapoliittisen konsensuksen puuttuminen kävi siis liittopäiväkeskustelussa ilmi. Hallitus ei kannattanut suuria muutoksia energiahuollon rakenteisiin, kun taas SPD ja Liittouma 90/Vihreät tavoittelivat jo 1990-luvun alussa ydinenergian käytön lopettavaa rakennemuutosta. Keskustelu Saksan energiapoliittisesta suunnitelmasta ei rajoittunut vain liittopäiville, vaan Ala-Saksin osavaltion pääministeri Gerhard Schröder (SPD) kävi seuraavan vuoden kuluessa neuvotteluja kahden suuren ydinvoimaloita omistavan energiayrityksen RWE AG:n¹⁰³ ja VEBA AG:n¹⁰⁴ kanssa puolueensa tavoittelemasta uudesta

⁹⁹ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 67. Sitzung, 12.12.1991, 5721. ”Ehdotamme esityksessämme [Energiakäännö – perusta kestäväälle kehitykselle] liittohallitukselle [...] välitöntä ydinenergiasta luopumista johdettuna lakiesityksellä ydinenergian alasajolaista; kyseinen termi on idässä hyvin ajankohtainen.”

¹⁰⁰ IAEA Country Profile Germany, 293.

¹⁰¹ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 67. Sitzung, 12.12.1991, 5722.

¹⁰² Porter, Brown & Chasek 2000, 23. Ks. Salla Vanhalan pro gradu-tutkielma.

¹⁰³ Wikipedia. RWE AG on Saksan toiseksi suurin energiayritys, joka omistaa useita ydinvoimaloita Saksassa.

¹⁰⁴ Wikipedia. VEBA AG fuusioitui syksyllä 2000 VIAG:n kanssa muodostaen E.ON AG:n. Sen omistuksessa on useita ydinvoimaloita Saksassa.

energiapoliittisesta konsensuksesta. Schröder otti siis merkittävän roolin Saksan energiapolitiikassa jo vuosikymmenen alussa. Energiakonsernien edustajat tekivät lopulta liittokansleri Helmut Kohlille ehdotuksen energiapolitiikan suunnanvaihdoksesta, jossa esitettiin osavaltioiden hallitusten hyväksymän toiminta-ajan säättämistä ydinvoimaloille. Ydinenergian käytön tulevaisuusoptiosta energiakonserni ei kuitenkaan halunnut luopua, vaikka senhetkiset ydinvoimat oltiin valmiita korvaamaan hiili- ja kaasuvoimaloilla. Jätteenhuollon suhteen energiakonserni esitti suoran loppusijoituksen ottamista käyttöön palamisjätteen jatkokäsittelyn sijaan.¹⁰⁵

Puuttuvasta energiapoliittisesta konsensuksesta puhuttiin siis SPD:n aloitteesta liittopäivien lisäksi osavaltiotasolla sekä energiateollisuuden kanssa. SPD, erityisesti Gerhard Schröder vaati aktiivisesti muutosta hallituksen energiapoliittisiin linjauksiin, ja neuvottelut sähköteollisuuden kanssa heikensivät liittohallituksen mahdollisuutta jatkaa reagoimatta energiapoliittisella linjallaan. Vuonna 1993 aloitettiin energiakonsensuskeskustelut¹⁰⁶ eli neuvottelut energiapoliittisen konsensuksen palauttamiseksi. Talousministeriksi tammikuussa 1993 vaihtunut Günter Rexrodt¹⁰⁷, ympäristön, luonnonsuojelun ja reaktoriturvallisuuden ministeri Klaus Töpfer¹⁰⁸, Ala-Saksin pääministeri Gerhard Schröder ja Hessenin

¹⁰⁵ SZ 4.12.1992, "In der deutschen Energiepolitik bahnt sich ein Kurswechsel an. Stromkonzerne wollen auf Kernkraftwerke verzichten. Ende der Wiederaufarbeitung in Aussicht gestellt". SZ 5.12.1992, "Regierung, SPD und Grüne, Aus Kernenergie".

¹⁰⁶ Energiakonsensuskeskustelut tai konsensuskeskustelut, saksaksi "*Energiekonsensgespräche/Konsensgespräche*", oli aikalaiskäsite, ja se oli käytössä koko tutkimani ajanjakson ajan. Sillä tarkoitettiin keskusteluja, joissa osapuolet pyrkivät pääsemään yhteisymmärrykseen Saksan energiapolitiikan suunnasta sekä ydinenergian asemasta. Käytän työssäni kyseistä aikalaiskäsitettä niissä yhteyksissä, joissa se alkuperäislähteissäkin esiintyi.

¹⁰⁷ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Günter Rexrodt (syntynyt 1941) liittyi FDP:n jäseneksi 1980, ja oli liittopäivien jäsen vuodesta 1994. Talousministerinä hän toimi 1993–1998. Aiemmin hän työskenteli muun muassa pankkialalla.

¹⁰⁸ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Klaus Töpfer (syntynyt 1938) liittyi CDU:n jäseneksi 1972, ja oli liittopäivien jäsen vuosina 1990–1998. Ympäristön, luonnonsuojelun ja reaktoriturvallisuuden ministerinä hän toimi Helmut Kohlin hallituksissa vuosina 1987–1994.

ympäristöministeri Joseph "Joschka" Fischer¹⁰⁹ sopivat tulevaisuuden energiapolitiikkaa koskevien neuvottelujen aloittamisesta maaliskuussa, ja konsensuksen aikaansaamista tavoiteltiin vuoden loppuun mennessä. Myös energiateollisuutta, ammattijärjestöjä ja ympäristöjärjestöjä kuultiin neuvotteluissa. Hallituksen lähtökohtana keskusteluissa oli ydinenergian käytön säilyttäminen. SPD:n lähtökohtana puolestaan oli vuoden 1986 päätös luopua ydinenergian käytöstä, eivätkä Vihreät aikoneet suostua ydinenergian käytön säilyttävään konsensukseen. Schröderin ja Fischerin liittolaisuus ydinenergiakysymyksessä korostui siis jo 1990-luvun alussa. Energiateollisuus lähti keskusteluihin aiemman ehdotuksensa mukaisesti, ja oli valmis luopumaan ydinenergiasta siihen saakka, kunnes turvallisempi reaktorisukupolvi oli kehitetty.¹¹⁰

Liittohallituksen ja suurimman oppositiopuolueen SPD:n energiapoliittisten kantojen eroavaisuus käynnissä olevissa konsensuskeskusteluissa ilmeni syyskuun 1993 liittopäiväkeskustelussa. Hallitus katsoi edelleen Saksan energiahuollon rakentuvan tulevaisuudessa energiayhdistelmästä, jossa olisivat mukana hiili, öljy, kaasu, uusiutuva energia, energiansäästöt ja ydinenergia.¹¹¹ Talousministeri Rexrodt ilmaisi puheenvuorossaan hallituksen tavoittelevan konsensusta, joka mahdollisti teollisuudelle kannattavat investoinnit mahdolliseen uuteen ydinvoimalateknologiaan. Hallitus halusi siis pitää auki uuden reaktorisukupolven option, eikä kannattanut luopumista teknologiasta, jonka käytössä Saksalla oli johtoasema.¹¹²

¹⁰⁹ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Wikipedia. Joseph „Joschka“ Fischer (syntynyt 1948) oli liittopäivillä edustajana 1983–1985 ja 1994–2005. Välissä hän toimi Hessenin ympäristö- ja energiaministerinä. Hän osallistui aktiivisesti 1960-luvun opiskelijaliikehdintään, seuraavan vuosikymmenen vasemmistoaktivismiin ja Vihreän puolueen perustamiseen.

¹¹⁰ FAZ 9.2.1993, Nr. 33/6, s.1, „Einigkeit über den Dissens beim Energiekonsens. Bis zum Ende dieses Jahres sollen die Gespräche abgeschlossen sein“. FAZ 19.3.1993, Nr. 66/11, s.1, „Gespräche der Parteien über einen Energiekonsens beginnen. Aus die Grüne sind dabei / Hauptstreitpunkt: die Haltung zur Kernenergie“.

¹¹¹ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 179. Sitzung, 30.9.1993, 15485-15486.

¹¹² Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 179.Sitzung, 30.9.1993, 15487.

SPD:n energiapoliittinen puhuja Volker Jung¹¹³ esitti puolueensa valmiuden neuvotella konsensuskeskusteluissa ydinenergiasta luopumisen aikataulusta, jos sitä vastaan kohdistettaisiin varoja energiahuollon ekologiseen modernisoimiseen. SPD:n liittopäiväryhmän istunnossa käsittelyssä olevat esitykset koskivatkin muun muassa itäsaksalaisen ruskohiilen ja kotimaisen kivihiiilen tuotannon turvaamista sekä ohjelmaa energiansäästöille ja uusiutuvalle energialle. Ehdotusten mukaista energiahuoltoa sekä energiansäästöpolitiikkaa Jung piti edellytyksenä uudelle energiapoliittiselle konsensukselle.¹¹⁴

[...] wir halten an dem Ziel, auf die Kernenergie zu verzichten, fest. [...] Außerdem blockiert der hohe staatliche und auch der private Aufwand notwendige Finanzierungsmittel zur Erforschung, Entwicklung und Markteinführung von erneuerbaren Energien, den Energiequellen der Zukunft. Aber, meine Damen und Herren, wir haben unsere Bereitschaft erklärt, über den Zeitraum des Ausstiegs aus der Kernenergie zu verhandeln. Dabei setzen wir das Interesse der Elektrizitätswirtschaft an einem geordneten Ausstieg voraus. [...] die Vertreter der Energiewirtschaft in den Konsensgesprächen haben uns das bestätigt -: Ein Jahr Laufzeitverlängerung bringt mehr als 10 Milliarden DM. Dafür erwarten wir allerdings auch ein erhebliches finanzielles Engagement der ökologischen Modernisierung unserer Energieversorgung. [...] Wenn wir bereit sind, über die Laufzeit von Kernkraftwerken zu reden, dann erwarten wir, dass Sie [die Regierung] bereit sind, wesentliche Fortschritte bei der Energieeinsparung mitzutragen.¹¹⁵

¹¹³ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Volker Jung (syntynyt 1942) liittyi SPD:n jäseneksi 1963. Liittopäivien jäsen hän oli vuodesta 1983, ja puolueensa energiapoliittinen puhuja vuodesta 1987.

¹¹⁴ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 179. Sitzung, 30.9.1993, 15473, 15476.

¹¹⁵ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 179. Sitzung, 30.9.1993, 15476–15477. ”[...] pidämme kiinni päämäärästä luopua ydinenergiasta. [...] Lisäksi korkea valtiollinen ja myös yksityinen panos estää tarpeelliset rahoitusvälineet uusiutuvan energian, tulevaisuuden energialähteen, tutkimukselta, kehittämiseltä ja markkinoille tuomiselta. Mutta, hyvät rouvat ja herrat, olemme tuoneet esiin valmiutemme neuvotella ydinenergiasta luopumisen aikataulusta. Tällöin edellytämme sähköteollisuudelta mielenkiintoa järjestelmälliseen luopumiseen. [...] Konsensuskeskusteluissa energiateollisuuden edustajat ovat vahvistaneet meille -: toiminta-ajan pidentäminen vuodella tuo yli 10 miljardia. Sitä vastaan odotamme kylläkin teollisuuden huomattavaa taloudellista sitoutumista energiahuoltomme ekologiseen modernisoimiseen.”

Samassa istunnossa hylättiin Liittouma 90/Vihreiden liittopäiväryhmän jo aiemmin käsittelyssä ollut esitys energiakäänteestä.¹¹⁶ Puolueen edustaja Klaus-Dieter Feige määritteli energiakäänteen, jota puolue piti kestävän kehityksen perustana, suojaavan ilmastonlämpenemisen, radioaktiivisen saastumisen ja elinympäristön tuhoutumisen uhkilta.

Es ist deprimierend, zu sehen, wie wenig die drohende Erwärmung der Erdatmosphäre, die schleichende radioaktive Verseuchung unseres Landes und die fortschreitende Zerstörung unserer natürlichen Lebensgrundlagen in die tatsächliche Politik der Bundesregierung Eingang gefunden haben. Aus dieser Situation hilf uns nun das [...] Konzept der Energiewende heraus, das klima- und konjunkturpolitische Notwendigkeiten und Chancen miteinander verbindet. Der umwelt- und klimapolitisch gebotene Ausstieg aus der Atomenergie setzt dabei die notwendige Dynamik für den ökologischen Umbau der Energiewirtschaft frei.¹¹⁷

Vuotta aiemmin, kesäkuussa 1992 Rio de Janeirossa oli allekirjoitettu YK:n ilmastomuutoksen puitesopimus (*The Framework Convention on Climate Change*, FCCC). Se oli saatu aikaan vain ilman tarkkoja päästörajoituksia, ja osa sopimuksen jäsenmaista alkoi Saksan johdolla ajaa tavoitteiden tiukentamista huomattavasti.¹¹⁸ Feige ei kuitenkaan pitänyt hallituksen toimia riittävänä, vaan energiakäänteellä tavoiteltiin radikaalimpia otteita uhkien ehkäisemiseksi.

Suhtautuminen ydinenergiaan osana Saksan tulevaisuuden energiahuollon rakennetta muodostuikin konsensuskeskusteluissa ratkaisemattomaksi kohdaksi. Lokakuussa 1993 liittopäivillä käytiin yhdistettyä keskustelua energiapolitiikasta.¹¹⁹ Neuvotteluissa ei ollut saavutettu uutta energiapoliittista konsensusta, ja neuvottelut olivat päättyneet hajaannukseen. Talousministeri Günter Rexrodt

¹¹⁶ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 179. Sitzung, 30.9.1993, 15474, 15506.

¹¹⁷ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 179. Sitzung, 30.9.1993, 15484. "On masentavaa nähdä, miten vähän uhkaava ilmkehän lämpeneminen, hiipivä maamme radioaktiivinen saastuminen ja luonnollisen elinympäristömme etenevä tuhoutuminen on vaikuttanut liittohallituksen politiikkaan. Tästä tilanteesta meidät auttaa vain [...] energiakäänteen konsepti, joka yhdistää toisiinsa ilmasto- ja suhdannepoliittiset välttämättömyydet ja mahdollisuudet. Ympäristö- ja ilmastopoliittisesti hallittu ydinenergiasta luopuminen vapauttaa samalla tarvittavan dynamiikan energiateollisuuden ekologiseen uudelleenrakentamiseen."

¹¹⁸ Porter, Brown & Chasek 2000, 118.

¹¹⁹ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 186. Sitzung, 29.10.1993, 16129.

korosti hallituksen etsineen kompromissia SPD:n kanssa, mutta ydinenergiasta ei syntynyt silti sopua.

Wir haben die Energiekonsensgespräche in einer, wie ich finde, konstruktiv Form und immer mit dem Ziel geführt, einen Kompromiss insbesondere mit der großen Oppositionspartei zu finden. [...] wir sind in der wichtigen Frage der Kernenergie, des Offenhaltens der Option für friedliche Nutzung der Kernenergie nun gescheitert. Wir haben auch nach den Konsensgesprächen einen Dissens.¹²⁰

Konsensuskeskusteluja ajanut Ala-Saksin pääministeri Gerhard Schröder sekä Hessenin ympäristöministeri Joschka Fischer ottivat myös liittopäivillä kantaa päättyneisiin keskusteluihin. Schröderin mukaan konsensuskeskusteluiden keskiössä oli kysymys ydinenergiasta luopumisen aikataulusta sekä korvaavasta energiahuollon rakenteesta. Energiateollisuuden kannalta kyseinen kohta oli tärkeä, sillä ydinenergiaan kohdistuvan poliittisen vastustuksen takia investointeja ei haluttu tehdä. Keskusteluissa olisi siten pitänyt Schröderin mukaan käsitellä rinnakkain ydinenergiasta luopumista ja uuden energiahuoltorakenteen kehittämistä. Epäonnistuminen konsensuksen aikaansaamisessa jätti energiateollisuuden edelleen epävarmuuteen, ja Schröder oletti keskusteluja jouduttavan jatkamaan.¹²¹

Hessenin ympäristöministeri Fischer piti Schröderin tapaan energiapoliittista konsensusta tarpeellisena, mutta katsoi hallituksen tavoittelevan vain jatkuvuuden ja uuden reaktorisukupolven turvaavaa konsensusta.

Sie [die Regierung] will einen Fortführungskonsens bei der Atomenergie. [...] Sie haben eine große Chance vertan, einen atomenergiefreien Energiekonsens auf der Grundlage eines geregelten Auslaufens herbeizuführen. Wir brauchen einen

¹²⁰ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 186. Sitzung, 29.10.1993, 16129–16130. "Johdimme konsensuskeskusteluita mielestäni rakentavassa muodossa ja aina päämääränä löytää kompromissi erityisesti suuren oppositiopuolueen kanssa. [...] epäonnistuimme tärkeässä ydinenergiakysymyksessä, option aukipitämisessä ydinenergian rauhanomaiselle käytölle. Olemme konsensuskeskusteluidenkin jälkeen erimielisiä."

¹²¹ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 186. Sitzung, 29.10.1993, 16132, 16135.

Energiekonsens, aber unter Ausschluss der Atomenergie, und nicht einen, mit einer Fortführung einer neuen Reaktorgeneration.¹²²

Konsensusneuvottelujen osapuolien kannat tavoiteltavan uuden energiapoliittisen konsensuksen sisällöstä olivat siis varsin kaukana toisistaan. Hajaannukseen päättyneiden keskustelujen seurauksena hallitus sääti keväällä 1994 lain kivihiihen käytön turvaamiseksi sähköntuotannossa ja ydinvoimalain muuttamiseksi, joka hyväksyttiin äänestyksessä huhtikuussa.¹²³ Lailla hallitus pyrki varmistamaan ydinenergian aseman, ja antamaan kotimaiselle kivihiihelle mahdollisuuden tukien pienentämisestä huolimatta. Kivihiihitukia oli määrä pienentää jatkuvasti vuoteen 2000 saakka,¹²⁴ ja ne lähtivätkin laskuun vuodesta 1994 alkaen.¹²⁵

SPD:n energiapoliittinen puhuja Volker Jung esitti konsensuksen puuttumisen estävän laista huolimatta käytännössä ydinenergian tulevaisuuden, sillä halukkaita investoijia ei löytyisi.

Aber Ihrem erklärten Ziel, die Zukunft der Kernenergie zu sichern, sind Sie keinen Schritt näher gekommen; denn ohne einen breiten energiepolitischen Konsens, der von allen relevanten politischen und gesellschaftlichen Kräften getragen wird, wird sich in diesem Land kein einziger Investor mehr finden, der ein neues Kernkraftwerk baut.¹²⁶

Yhdistyneen Saksan ensimmäisellä hallituskaudella energiapoliittinen vastakkainasettelu oli siis selvää. Kiistaa aiheuttivat muun muassa kivihiihituet, mutta kysymys ydinenergian käytöstä esti lopulta energiapoliittisen konsensuksen syntymisen. Energiateollisuus ei voinut epävarmassa poliittisessä ilmapiirissä luottaa investointiensa kannattavuuteen. Hallituspuolueet CDU/CSU ja FDP ajoivat

¹²² Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 186. Sitzung, 29.10.1993, 16151. "Te [hallitus] haluatte jatkuvuuskonsensusta ydinenergiasta. [...] Olette hukanneet suuren mahdollisuuden saada aikaan ydinenergiasta vapaa energiakonsensus säädelyn loppuvaiheen pohjalta. Tarvitsemme energiakonsensusta, joka sulkee pois ydinenergian, eikä edistä uutta reaktorisukupolvea."

¹²³ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 226. Sitzung, 29.4.1994, 19545, 19575.

¹²⁴ Anderson 1999, 107.

¹²⁵ IAEA Country Profile Germany 2001, 289.

¹²⁶ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 226. Sitzung, 29.4.1994, 19548. "Mutta ette ole tulleet yhtään lähemmäs päämääräänne turvata ydinenergian asema; sillä ilman laajaa energiapoliittista konsensusta, jota kaikki relevantit poliittiset ja yhteiskunnalliset voimat tukevat, ei tästä maasta löydy yhtäkään investoijaa uuden ydinvoimalan rakentamiseen."

energiapolitiikassaan länsisaksalaisiin energiahuollon rakenteisiin perustuvaa jatkuvuutta ja kannattivat ydinenergian käyttöä. SPD ja Vihreät menestyivät osavaltiotasolla, ja mahdollinen puolueiden valtasuhteiden vaihtuminen liittovaltiotasolla teki kuitenkin ydinenergian aseman erittäin epävarmaksi. Oppositio puolueiden osalta voimakkain ydinenergian vastustus tuli osavaltioiden taholta, ja Ala-Saksin pääministerin Gerhard Schröderin ja Hessenin ympäristöministerin Joschka Fischerin rooli teollisuuden epävarmuuden lisäämisessä vaikutti merkittävältä. Tämä heijasteli myös jätteenhuoltokeskustelussa ilmenevää perustuslaillista jännitystä liittohallinnon ja osavaltioiden hallinnon välillä.

3.2. Tšernobylin ja itäblokin raunioilla

Entisen Itä-Saksan alueella olleissa ydinvoimaloissa toteutettiin Saksojen yhdistymisen kynnyksellä turvallisuustarkastukset, joiden tulosten pohjalta neuvostotyyppiset reaktorit päätettiin ottaa verkosta.¹²⁷ Neuvostoliiton romahtamisen seurauksena itsenäistyneissä Keski- ja Itä-Euroopan valtioissa vastaavia reaktorityyppejä oli kuitenkin toiminnassa. Liittopäivillä keskustelua herättikin, miten kyseisten ydinvoimaloiden tuomaan turvallisuusuhkaan tuli suhtautua, sekä kysymys saksalaisen ja neuvostoliittolaisen ydinenergian käytön turvallisuuden eroista. Lisäksi kotimaisen ydinjätteenhuollon järjestelyt aiheuttivat perustuslaillisia jännitteitä.

Tšernobylin onnettomuuden viidentenä vuosipäivänä liittopäivien ajankohtaiskeskustelussa käsiteltiin SPD:n vaatimuksesta onnettomuudesta sekä liittohallituksen suunnitelmaa rakentaa ydinvoimaloita uusiin osavaltioihin.¹²⁸ Hallitus vastasi SPD:lle pohtivansa vain mahdollisuutta osittain korvata Stendalin ja Greifswaldin suljetut voimalat korkeat läntiset turvallisuusstandardit täyttävillä

¹²⁷ IAEA Country Profile Germany 2001, 293.

¹²⁸ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 23. Sitzung, 25.4.1991, 1537.

voimaloilla. Suunnitelmaa pohdittiin osana ympäristöystävällisen ja kustannuksiltaan edullisen energiahuollon kehittämistä uusiin osavaltioihin.¹²⁹

SPD vastusti uusien ydinvoimaloiden rakentamista vedoten Tšernobylin onnettomuuden osoittamaan ydinenergian käytön turvattomuuteen, kuten ympäristön, luonnonsuojelun ja reaktoriturvallisuuden valiokunnan jäsenen Harald B. Schäferin puheenvuorosta kävi ilmi.

Erstmals, meine Damen und Herren, seit der Katastrophe von Tschernobyl sollen wieder neue Kernkraftwerke in Deutschland gebaut werden. [...] Tschernobyl war die letzte Warnung. Wir Sozialdemokraten bleiben beim Ausstieg. Wir lehnen jeden Zubau und jeden Ersatz von Kernkraftwerken in Deutschland ab.¹³⁰

Hallituspuolueiden taholta saksalaisten ydinvoimaloiden turvallisuutta koskevien johtopäätösten tekemisen oikeellisuus Tšernobylin onnettomuudesta kiistettiin. Klaus Harries (CDU/CSU)¹³¹ erotti puheenvuorossaan Saksassa käytössä olevien voimaloiden turvallisuuden neuvostoliittolaisista voimaloista vetoamalla eroihin turvallisuusfilosofiassa. Neuvostotyyppisten reaktorien sulkeminen Saksassa osoitti hänen mukaansa hallituksen vastuullista linjaa.

Wir alle sollten wissen, [...] dass die Kernkraftwerke, die wir in der Bundesrepublik Deutschland haben, die hier genehmigt sind, die hier unter Sicherheitsüberwachung stehen, die geprüft werden, mit dem System in der Sowjetunion überhaupt nicht vergleichbar sind. [...] wir haben in der Bundesrepublik Deutschland eine völlig andere Sicherheitsphilosophie, wir haben andere Systeme, und wir haben eine völlig andere Betriebsüberwachung. [...] Sie wissen auch, dass Kernkraftwerke mit sowjetischem System bei uns überhaupt nicht genehmigungsfähig sind. Dass dies so ist, haben wir auch durch Taten bewiesen, indem wir nämlich die Systeme, die wir nach der

¹²⁹ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 23. Sitzung, 25.4.1991, 1543.

¹³⁰ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 23. Sitzung, 25.4.1991, 1538. "Ensimmäisen kerran, naiset ja herrat, Tšernobylin jälkeen pitäisi jälleen Saksassa rakentaa uusia ydinvoimaloita. [...] Tšernobylin oli viimeinen varoitus. Me sosiaalidemokraatit pysymme luopumisen kannalla. Hylkäämme kaikki ydinvoimalan rakentamiset ja lisäykset Saksassa."

¹³¹ Wikipedia. Kalus Harries (syntynyt 1929) oli liittopäivien jäsen 1987-1994. Hän oli jäsenenä ympäristön, luonnonsuojelun ja reaktoriturvallisuuden valiokunnassa, ja toimi puolueensa tiedottajana ydinenergiakysymyksissä.

Wiedervereinigung in Greifswald und Stendal übernommen haben, nach sachgerechter, relativ kurzer Prüfung abgeschaltet haben.¹³²

Hallitus painotti siis kotimaisten ydinvoimaloiden olevan turvallisia. Itäeurooppalaisten voimaloiden turvallisuudesta oltiin hallituksen tahollakin huolissaan, ja turvallisuustason parantamiseksi haluttiin kehittää kansainvälistä riski- ja turvallisuusyhteistyötä.¹³³ Tähän kysymykseen liittopäivillä palattiin seuraavana vuonna kansainvälisen yhteistyön ollessa parhaillaan kehitteillä.

Kesällä ja syksyllä 1991 liittopäivillä keskusteltiin ydinjätteenhuollon järjestelyistä. Kesäkuussa ajettiin poliisivoimien tuella ydinjätteenkuljetus Belgian radioaktiivisen jätteen jälleenkäsittelykeskuksesta Molista Ala-Saksin Gorlebeniin, ja Ala-Saksissa oli kuljetusta vastustava mielenosoitus. PDS:n vaatimuksesta liittopäivien ajankohtaiskeskustelussa käsiteltiin kuljetuksen jälkeen radioaktiivisen jätteen varastoinnista Gorlebeniin ja paikallisten asukkaiden huomioimista asiassa. Mielenosoitukseen sanottiin osallistuneen yli kaksisataa henkilöä, jotka olivat läpileikkaus alueen väestöstä. Opposition kanta oli, ettei asukkaiden mielenilmaisuja saanut kriminalisoida. Jutta Braband (PDS/Vasen lista)¹³⁴ painotti 70 prosentin saksalaisista vaativan ydinenergiasta luopumista.¹³⁵ Turvallisuusuhkaksi puheenvuorossa nimettiin kansalle kuljetuksista aiheutuva riski sekä ratkaisematon radioaktiivisen jätteen loppusijoitus, sillä Gorlebenin, Konradin ja Morslebenin pitkän ajan turvallisuus kyseenalaistettiin.

Tausende von Waggonladungen mit mehr oder minder radioaktiven Abfällen werden pro Jahr durch das Land fahren, mit erheblichen Risiken für die Bevölkerung und

¹³² Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 23. Sitzung, 25.4.1991, 1539. ”Meidän kaikkien pitäisi tietää, [...] että ydinvoimalat, jotka meillä on Saksan liittotasavallassa, jotka on täällä hyväksytyt, jotka ovat täällä turvallisuusvalvonnan alla, jotka testataan, eivät ole neuvostoliittolaisen systeemin kanssa ollenkaan verrannollisia. [...] meillä on Saksan liittotasavallassa todella erilainen turvallisuusfilosofia, meillä on erilainen systeemi, ja meillä on erilainen toiminnan valvonta. [...] Tiedätte myös, etteivät ydinvoimalat neuvostoliittolaisella systeemillä ole meillä hyväksytyjä. Sen, että on näin olemme näyttäneet myös teoilla sulkemalla Greifswaldin ja Stendalin yhdistymisen liittyvien asianmukaisten, suhteellisen lyhyiden testien jälkeen.”

¹³³ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 23. Sitzung, 25.4.1991, 1540.

¹³⁴ Wikipedia. Judith ”Jutta” Braband (syntynyt 1949) kuului SED-puolueeseen 1967–1979. Myöhemmin hän osallistui DDR:n kansalaisoikeusliikkeeseen. Liittopäivillä hän oli 1990–1992.

¹³⁵ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 33. Sitzung, 19.6.1991, 2628-2630.

gegen ihren Willen. [...] Sie [die Regierung] wissen nicht, wie es in den nächsten Jahren, wenn erst der gesamte Atommüll aus La Hague und Sellafield zurückgenommen werden muss, weitergehen soll. Was Sie wissen ist: Es gibt weltweit kein geeignetes Endlager für Atommüll, in dem das strahlende Erbe unserer Epoche für Zehntausende von Jahren wirklich sicher eingeschlossen ist. Trotzdem wollen sie den Atommüll unter den Teppich der Gorlebener Salzstöcke kehren, im Schacht Konrad und Morsleben verschwinden lassen nach dem Motto: Aus den Augen, aus dem Sinn, und nach uns die Sintflut. Sie behaupten lediglich: Atomenergie ist sicher und verantwortbar.¹³⁶

La Hague ja Sellafield olivat Ranskassa ja Isossa-Britanniassa olevat radioaktiivisen jätteen jälleenkäsittelykeskukset, joihin Saksa kuljetti ydinvoimaloidensa jätteen käsiteltäväksi.¹³⁷ Hallituspuolueet pitivätkin kuljetuksia ulkomailta takaisin Saksaan välttämättöminä, sillä muiden maiden ei voitu olettaa säilyttävän Saksassa tuotettua ydinjätettä. Saksassa puolestaan jättehuolto oli koko liittotasavallan yhteisellä vastuulla, josta Ala-Saksi ei halunnut hallituksen mukaan kantaa osaansa. Ydinjätteenkuljetuksen vastaisen mielenosoituksen Ala-Saksissa hallituspuolueet näkivät kuitenkin olevan vain rajallinen, nuorista koostuva ilmiö.¹³⁸

Liittopäivillä puhutti myös Siemensin polttoaine-elementtitehtaalla Hanaussa sattunut häiriö. Klaus-Dieter Feige esitti, etteivät vain Tšernobyl ja Harrisburg osoittaneet ydinenergian käytön vaaroja, sillä Saksassakin sattui vuosittain monta sataa pienempää tai suurempaa häiriötä.¹³⁹ Hessenin ympäristöministeri Joschka Fischer, joka osallistui vuonna 1993 alkaviin konsensuskeskusteluihin, määräsi

¹³⁶ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 33. Sitzung, 19.6.1991, 2628. ”Tuhansia tavaravaunukuormallisia enemmän tai vähemmän radioaktiivista jätettä tullaan ajamaan vuosittain maan läpi aiheuttaen huomattavan riskin kansalle ja heidän tahdon vastaisesti. [...] Te [hallitus] ette tiedä, miten tullaan toimimaan tulevina vuosina, kun ydinjäte La Haguesta ja Sellafieldista täytyy ottaa takaisin. Minkä tiedätte: Maailmanlaajuisesti ei ole sovitua ydinjätteen loppusijoituspaikkaa, jossa aikakautemme säteilevä perintö on kymmeniä tuhansia vuosia todella turvassa. Silti haluatte lakaista ydinjätteen Gorlebenin suolaesiintymän maton alle, antaa kadota Konradin kuiluun ja Morslebeniin moton mukaan: Poissa silmistä, poissa mielestä, meidän jälkeemme vedenpaisumus. Väitätte yksinomaan: Ydinenergia on turvallista ja vastuullista.”

¹³⁷ IAEA Country Profile Germany 2001, 300.

¹³⁸ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 33. Sitzung, 19.6.1991, 2629, 2631.

¹³⁹ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 33. Sitzung, 19.6.1991, 2632.

sattuneen onnettomuuden seurauksena Hanaun tehtaan suljettavaksi, ja antoi toimeksiannon turvallisuusanalyseistä, joista laitoksen toiminnan jatkuminen riippui. Liittohallituksen ympäristöministeri Klaus Töpfer asettui vastustamaan Fischerin linjaa, ja määräsi Hanaun toiminnan jatkumaan. Liittouma 90/Vihreiden vaatimuksesta aiheesta keskusteltiin liittopäivien ajankohtaistunnilla marraskuussa 1991. Puolue nimesi ydinenergian käytön demokratian vastaiseksi, sillä sitä voitiin hyödyntää vain demokraattisten oikeuksien kustannuksella. Ydinenergiakysymys vedettiin siis osaksi demokratiakeskustelua. Liittohallitus ajoi teollisuuden intressejä välittämättä asianomaisen kansan turvallisuus- tai ympäristöeduista.¹⁴⁰

Myös sosiaalidemokraattien Bernd Reuter¹⁴¹ syytti hallitusta talouden suosimisesta turvallisuuden kustannuksella.

Jetzt haben wir in Hessen endlich eine rot-grüne Regierung, die willens und bereit ist, durch kritische Wissenschaftler eine Schwachstellenanalyse durchzuführen. Was macht nun der Bundesumweltminister? Statt seinem hessischen Amtskollegen zu helfen und ihm zur Seite zu treten, erteilt er am 30. Oktober 1991 die Weisung, die Schließungsverfügung zurückzuziehen, noch bevor die Schwachstellenanalyse ausgewertet ist. Was sollen die Bürger von Ihrer vollmundigen Erklärung halten, Herr Töpfer, dass bei der Nutzung der Atomenergie Sicherheit vor Wirtschaft geht? [...] Gerade die Ereignisse um die Atomfirmen in Hanau bestätigen uns Sozialdemokraten in unserer Haltung, aus der Nutzung der Kernenergie und insbesondere der hochgefährlichen Plutoniumwirtschaft auszusteigen.¹⁴²

¹⁴⁰ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 53. Sitzung, 6.11.1991, 4421-4422.

¹⁴¹ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Bernd Reuter (syntynyt 1940) oli liittopäivillä edustajana 1980-2002. Hän toimi liittopäivillä Hessenin SPD-osavaltionyhmän puheenjohtajana.

¹⁴² Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 53. Sitzung, 6.11.1991, 4424. ”Nyt meillä on viimein Hessenissä punavihreä hallitus, joka on halukas ja valmis ajamaan läpi heikkousanalyysin kriittisten tieteenharjoittajien toteuttamana. Mutta mitä tekee liittohallituksen ympäristöministeri? Hesseniläisen virkakollegansa auttamisen ja puolustamisen sijaan hän määräsi 30. lokakuuta 1991 vetämään sulkemismääräyksen takaisin ennen kuin heikkousanalyysi on hyödynnetty. Mitä kansalaisten pitäisi ajatella suurisuudesta selityksestänne, herra Töpfer, että ydinenergian käytössä turvallisuus menee talouden edelle? [...] Tapahtuma Hanaun atomiyrityksissä vahvistaa meidät sosiaalidemokraatit asenteestamme luopua ydinenergian käytöstä ja erityisesti erittäin vaarallisesta plutoniumteollisuudesta.”

Reuterin puheenvuoro ja Hanaun tapaus osoittivat kristillisdemokraattien johtaman liittohallinnon ja sosiaalidemokraattien ja vihreiden hallitsemien osavaltioiden välistä jännitettä. Punavihreät osavaltioiden hallitukset pyrkivät ajamaan ydinenergiavastaista politiikkaa, joka soti hallituksen energiapoliittisia linjauksia vastaan. Energiapoliittisen konsensuksen puuttuminen alkoi siis aiheuttaa huomattavia perustuslaillisia jännitteitä liittohallinnon ja osavaltioiden hallinnon välillä, kun osavaltioiden hallitukseen oli vuosina 1990–1991 noussut voimakkaasti ydinenergiaa vastustavia persoonia, kuten Hessenin ympäristöministeri Joschka Fischer.

Hallituspuolueet toivat esille kokevansa haitalliseksi tilanteen, jossa liittohallitus joutui käyttämään määräysvaltaa osavaltioita kohtaan. Määräysvallan käyttämisen koettiin rasittavan liittovaltion ja osavaltioiden suhteita, ja siten koko Saksan federalistista valtiomuotoa. Federalismin toiminnan edellytyksenä oli liittovaltion ja osavaltioiden toimiminen yhdessä perustuslain mukaisesti, mikä edellytti osavaltioilta liittovaltion oikeuden läpiajamista. SPD:n johtamat osavaltiot, erityisesti Ala-Saksi ja Hessen pyrkivät kuitenkin liittohallituksen näkökulmasta ydinenergiapolitiikassa ehkäisemään ja kiertämään liittovaltion linjauksia, mikä ei liittohallituksen näkökulmasta ollut perustuslainmukaista toimintaa.¹⁴³ Ydinenergiakysymyksestä johtuva jännite liittovaltion ja osavaltioiden välillä sai siis perustuslaillisen konfliktin piirteitä.

Sisäpoliittiset jännitteet kasvoivat, ja Ala-Saksin osavaltion pääministeri Gerhard Schröder kävi vuoden 1992 neuvotteluja energiateollisuuden edustajien kanssa mahdollisesta uudesta energiapoliittisesta konsensuksesta, joka johti loppuvuodesta 1992 energiateollisuuden liittokansleri Helmut Kohlille lähettämään ehdotukseen. Turvallisuuden osalta vuonna 1992 palattiin jälleen kysymykseen Keski- ja Itä-Euroopan reaktoriturvallisuudesta. Hallituspuolueet olivat tehneet sitä koskien esityksen, jonka valmistelua jatkettiin tammikuun istunnon jälkeen valiokunnissa. Hallitus ei esittänyt turvattomien reaktorien välitöntä sulkemista

¹⁴³ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 53. Sitzung, 6.11.1991, 4423.

onnettomuusriskistä huolimatta, sillä riittävää energian saatavuutta pidettiin vasta itsenäistyneiden valtioiden taloudellisen elpymisen avainkohtana. Hallitus esitti aktiivista osallistumista monentahoisten avustustoimien kehittämistä ja kahdenvälisiin tukitoimiin ryhtymistä mahdollisuuksien mukaan. Lisäksi esitettiin työskentelyä kansainvälisten tukiohjelmien tehokkaammaksi koordinoinniksi ja nopeammaksi realisoinniksi. Kolmantena hallitus ehdotti Euroopan energiaperuskirjan raamien työstämistä niin, että huoltovarmuus, ympäristönsuojelu ja tehtaiden turvallisuus paranisivat.¹⁴⁴ Euroopan energiaperuskirjalla EY pyrki kehittämään yhteistyötä energia-alalla entisen Neuvostoliiton alueiden ja Itä-Euroopan kanssa niiden taloudellisen elpymisen edistämiseksi ja yhteisön energiavarmuuden parantamiseksi.¹⁴⁵

Oppositiossa vastustettiin avustustoimien kohdentamista turvallisuustasoltaan heikkojen voimaloiden kalliiseen kunnostamiseen. Vastaavat neuvostotyyppiset reaktorit oli Saksassa määrätty suljettavaksi, ja sama linja oli otettava Saksan rajojen ulkopuolella olevien reaktorien suhteen, kuten Klaus Lennartz¹⁴⁶ puheenvuorossaan ilmaisi.

Reaktorsicherheit in diesen Staaten ist nur auf einem Weg zu erreichen: Die Atomkraftwerke Osteuropas müssen abgeschaltet werden. [...] Wer Greifswald stilllegen muss, weil gravierende Sicherheitsmängel bestehen, die nicht zu adäquaten Kosten beseitigt werden können, muss auch bei allen in Osteuropa und der GUS laufenden Reaktoren zu ähnlichen Konsequenzen kommen.¹⁴⁷

SPD tuki Euroopan energiaperuskirjaa, mutta tahtoi edistää sillä häirityn ympäristön kohentamista ja ekologisesti kestävästä energiahuoltorakenteesta.

¹⁴⁴ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 74. Sitzung, 24.1.1992, 6189, 6201.

¹⁴⁵ Tiivistelmät EU:n lainsäädännöstä. Euroopan energiaperuskirja.

¹⁴⁶ Klaus Lennartzin kotisivut. Klaus Lennartz (syntynyt 1944) oli liittopäivillä edustajana 1980–2002. Edustajana ollessaan hän oli jäsenenä muun muassa SPD:n energiatyöryhmässä, ympäristövaliokunnassa ja ilmastotutkimuksen komissiossa.

¹⁴⁷ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 74. Sitzung, 24.1.1992, 6190-6191. ”Reaktoriturvallisuus näissä maissa on saavutettavissa vain yhdellä tapaa: Itä-Euroopan ydinvoimalat täytyy sulkea asteittain. [...] Sen, jonka täytyy sulkea Greifswald, koska vallitsee vakava turvallisuusvaje, jota ei voida korjata sopivilla kustannuksilla, täytyy tulla samaan johtopäätökseen kaikkien Itä-Euroopassa ja IVY:ssä toimivien reaktoreiden kohdalla.”

rakentamista. Voimavarat oli käytettävä energiahuollon uudelleen järjestelyihin tukemalla energiansäästöjä ja uusiutuvaa energiaa sekä modernisoimalla voimalaitosteknologiaa.¹⁴⁸

Hallitus korosti sulkeneensa itäsaksalaiset turvattomat voimalat, sillä siihen Saksalla oli valtuudet. Keski- ja Itä-Euroopan suhteen oli sen sijaan keskityttävä avustamaan turvallisuusanalyysien toteuttamista, ydinvoimaloiden kunnostamista sekä hallinnollisen rakenteen kehittämistä ydinvoimaloiden turvallisuutta valvomaan. Euroopan energiaperuskirjassa ydinenergia olisi hallituksen näkökulmasta varmasti mukana, sillä Ranska ei muuten hyväksyisi sitä.¹⁴⁹

Euroopan energiaperuskirjaa koskevat neuvottelut saatiin päätökseen vuoden lopulla Haagissa, jossa allekirjoitettiin päätösasiakirja. Energiaperuskirjaa koskeva sopimus, jolla pyrittiin edistämään idän ja lännen yhteistyötä luomalla oikeudellisia vakuuksia muun muassa investointien, kaupan ja kauttakulun aloille, allekirjoitettiin joulukuussa 1994 Lissabonissa.¹⁵⁰ Lisäksi 1990-luvun alkuvuosina kehitettiin kansainvälistä yhteistyötä G7-maiden huippukokouksissa vastaamaan kylmän sodan loppumisen haasteisiin. Erityisesti vuoden 1992 Münchenin huippukokouksessa huomiota kiinnitettiin itsenäistyneiden maiden ydinvoimaloiden turvallisuusongelmiin.¹⁵¹

Päättäneiden energiakonsensuskeskustelujen aikaan loppuvuodesta 1993 jätehuoltojärjestelyt nousivat liittopäivillä jälleen kiistaan. Entisen Itä-Saksan alueella sijaitsevan Morslebenin turvallisuustutkimusten tulosten nojalla hallitus ei nähnyt esteitä jatkaa Morslebenin toimintalupaa vuoteen 2005 saakka. Aiheesta keskusteltiin SPD:n vaatimuksesta liittopäivien ajankohtaistunnilla.¹⁵² Oppositiossa hallituksen linjausta ei hyväksytty, sillä todistuksia Morslebenin pitkän ajan

¹⁴⁸ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 74. Sitzung, 24.1.1992, 6191-6192, 6194.

¹⁴⁹ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 74. Sitzung, 24.1.1992, 6198,6200.

¹⁵⁰ Tiivistelmät EU:n lainsäädännöstä. Euroopan energiaperuskirja.

¹⁵¹ Hajnal 2007, 54, 56.

¹⁵² Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 196. Sitzung, 2.12.1993, 17021-17023, 17026.

turvallisuudesta ei pidetty riittävänä.¹⁵³ Keskustelussa nousi jälleen esiin jännitys osavaltioiden hallinnon ja liittohallinnon välillä. Klaus Harries (CDU/CSU) syytti SPD:n ja Vihreiden hallitsemia osavaltioita, erityisesti Ala-Saksin osavaltion ministeriä Jürgen Trittiniä¹⁵⁴ liittohallituksen linjan vastaisesta ydinenergiapolitiikasta, jota Harries nimitti oikeuden vastaiseksi häirintäpolitiikaksi. Kyseinen ydinenergiasta luopumisorientoitunut häirintäpolitiikka esti hänen mukaansa jätteenhuoltokysymyksen etenemisen tieteellisten syiden sijaan.¹⁵⁵

Energiakonsensuskeskusteluissa SPD oli vaatinut jätteen suoraa loppusijoitusta jatkokäsittelyn sijaan. Ydinlakimuutoksessa 1994 hallitus jätti avoimeksi option uudelle, turvallisemmalle ydinvoimalasukupolvelle, mutta korosti ottaneensa SPD:n huomioon jätteenhuoltokysymyksessä. Siinä teollisuudelle jätettiin valinnan vapaus jätteen suoran loppusijoituksen ja jatkokäsittelyn välillä.¹⁵⁶ SPD ei hyväksynyt valinnan mahdollisuutta. Dietmar Schütz (SPD)¹⁵⁷ korosti jätteen jatkokäsittelystä syntyvän plutoniumin vaarantavan Saksan turvallisuuden, ja siten oikeusvaltion periaatteet.¹⁵⁸ Sosiaalidemokraatit pysyivät Schützin mukaan luopumiskannassaan ydinenergian käyttöön liittyvän turvattomuuden takia.

Ich sage Ihnen nichts Neues, was die Positionen der Sozialdemokratie angeht, wenn ich betone, dass wir an dem Ziel des Ausstiegs aus der Kernenergie festhalten, weil immer noch gilt und weiter gelten wird, dass Reaktorkatastrophen nicht mit Sicherheit ausgeschlossen werden können, dass die Entsorgung des Atommülls weltweit weiterhin nicht gesichert ist und dass die Gefahren durch Anhäufung und Handel mit waffenfähigern Kernbrennstoff wachsen. Nach Tschernobyl, [...] dessen achten Jahrestag wir in dieser Woche gedacht haben, erscheint für eine große Zahl von

¹⁵³ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 196. Sitzung, 2.12.1993, 17021, 17024-17025.

¹⁵⁴ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Jürgen Trittin (syntynyt 1954) on ollut Vihreän puolueen jäsen puolueen perustamisesta alkaen, ja toiminut puolueessa aktiivisesti. Vuosina 1990–1994 hän toimi Ala-Saksin osavaltion ja Euroopan asioiden ministerinä. Liittopäiväedustajana hän oli vuodesta 1998 alkaen.

¹⁵⁵ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 196. Sitzung, 2.12.1993, 17021-17023, 17026.

¹⁵⁶ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 226. Sitzung, 29.4.1994, 19556.

¹⁵⁷ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Dietmar Schütz (syntynyt 1943) oli liittopäivillä edustajana 1987–2001. Hän oli jäsenenä ympäristön, luonnonsuojelun ja reaktoriturvallisuuden valiokunnassa.

¹⁵⁸ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 226. Sitzung, 29.4.1994, 19566.

Bürgern die Inkaufnahme atomarer Risiken nicht mehr begründbar. [...] wir wollen diesen Novellierungstorso zum Atomgesetz nicht unterstützen.¹⁵⁹

Kysymys ydinenergian käytön turvallisuudesta jakoi siis mielipiteitä puolueiden välillä varsin voimakkaasti. Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuudesta oli kulunut vasta muutama vuosi, ja erimielisyyttä aiheutti suhtautuminen kotimaiseen sekä kansainväliseen ydinturvallisuuteen onnettomuuden valossa. Federalistisen valtiomuodon takia keskustelun painopiste ei rajoittunut vain liittopäiville, vaan osavaltiotasolta otettiin myös aktiivisesti kantaa erityisesti ydinjätehuollon järjestelyihin. Sisäpoliittiset jännitteet liittohallinnon ja osavaltioiden välillä alkoivat siis voimistua, ja ydinenergiakysymys muodostua perustuslailliseksi konfliktiksi.

3.3. Poliittisen kulttuurin analyysi

Saksassa vuonna 1990 toteutettua Saksojen yhdistymistä kutsutaan käänneeksi.¹⁶⁰ Poliittinen kulttuuri institutionaalisessa merkityksessään muuttui varsinkin entisen Saksan demokraattisen tasavallan alueella mullistavanlaatuisesti. Saksan liittotasavallan näkökulmasta yhdistyminen ei tuonut vastaavaa muutosta tai käännettä politiikassa. Yhdistyneen Saksan poliittiset rakenteet pohjautuivat länsisaksalaisiin malleihin, Itä-Saksan puolella yhdistymisen kynnyksellä syntyneet poliittiset puolueet integroitiin länsisaksalaisiin vastineisiinsa, ja Helmut Kohlin kristillisdemokraattien ja liberaalien muodostama liittohallitus jatkoi joulukuun 1990 vaalien jälkeenkin vallassa.

¹⁵⁹ Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode, 226. Sitzung, 29.4.1994, 19566-19567. ”En sano Teille mitään uutta, mitä tulee sosiaalidemokratian kantaan, kun painotan, että pidämme kiinni päämäärästä luopua ydinenergiasta, sillä yhä pitää paikkansa ja tulee jatkossakin pitämään, ettei reaktorikatastrofia voida varmuudella sulkea pois, ettei ydinjätteenhuolto maailmanlaajuisesti olla varmistettu, ja että asekelposesta palamisjätteen kertymisestä ja kaupasta aiheutuva vaara kasvaa. Tšernobylin jälkeen, [...] jonka kahdeksas vuosipäivä on tällä viikolla, suurelle osalle kansalaisista ydinriskin huomioonottaminen ei näytä enää perustellulta. [...] Me emme halua tukea tätä ydinvoimalainuudistustorsoa.”

¹⁶⁰ Grosswörterbuch Deutsch als Fremdsprache, 1173–1174. ”Die Wende“ suomennetaan käänneeksi, ja termiä käytetään viittaamaan poliittisten, taloudellisten ja sosiaalisten rakenteiden muutokseen kommunistisen järjestelmän romahtamisen jälkeen.

Saksan 1990-luvun alun poliittista kulttuuria institutionaalisessa merkityksessään leimasi siis toisaalta käännteentekevä muutos ja toisaalta vankka jatkuvuus. Tämä ristiriita ilmeni myös lähestyttäessä politiikkaa Bakerin määrittelemänä yksilöiden ja ryhmien kilpailevien vaatimusten tekemisenä poliittisen kulttuurin ohjatessa vaatimusten rakentumista ja määrittäessä aseman, josta vaatimuksia voi legitimiä tehdä. Energiapolitiikassa kilpailevat vaatimukset jakaantuivat poliittisen ja rakenteellisen jatkuvuuden sekä muutoksen tavoittelun välillä. Vaatimus ydinenergiasta luopumisesta oli samalla vaatimusta energiapoliittisesta ja rakenteellisesta muutoksesta. Keskeisiä vaatimuksia rakentavia termejä olivat konsensus, käänne ja turvallisuus, joista poliittisen kulttuurin puitteissa keskusteltiin.

Liittopäivien pyrkimystä määritellä suuntaviivat yhdistyneen Saksan energiapolitiikalle vaikeutti Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden jälkeen menetetty poliittinen yhteisymmärrys ydinenergiasta osana Saksan energiahuollon rakennetta, mihin termin konsensus merkitys tutkimissani liittopäiväkeskusteluissa liittyi. Saksan institutionaalisten rakenteiden federalistinen luonne edellytti kuitenkin laajaa poliittista konsensusta vallan jakaantuessa liittohallinnon ja osavaltioiden välillä. Liittopäivillä oppositiossa olevilla puolueilla oli vankka asema suurimmissa osavaltioissa, mikä antoi niille enemmistön liittoneuvostossa ja siten osittaisen vallanjaon Kohlin hallituksen kanssa. SPD ja Vihreät pyrkivät erityisesti Gerhard Schröderin johdolla esittämään vaatimuksiaan ydinenergiasta luopumisesta ja energiapoliittisesta muutoksesta osavaltiotason hallinnosta käsin. Osavaltiotasolta pystyttiin osittain vaikuttamaan liittovaltiotason päätöksentekoon liittoneuvoston kautta, ja energiapolitiikkaa koskevat voimakkaat puolueiden väliset erimielisyydet kiristivät sisäpoliittista tunnelmaa ja vahvistivat perustuslaillisia jännitteitä. Ydinenergiakysymyksestä aiheutuva epävarmuus alkoi vaikuttaa teollisuudenkin investointihalukkuuteen, ja se ryhtyi vaatimaan muutosta tilanteeseen.

Ajatus energiapoliittisen konsensuksen puuttumisesta, jota SPD ja Vihreät aktiivisesti vaatimuksillaan vahvistivat, oli kaikkien puolueiden sekä

energiateollisuuden jakama, ja siten ne kaikki tunnustivat tarpeen jonkinlaiselle muutokselle. Ratkaisua sisäpoliittisesti jännittyneeseen tilanteeseen alettiin hakea Gerhard Schröderin johdolla uudesta energiapoliittisesta konsensuksesta. Uusi energiapoliittinen konsensus sai liittopäivien keskustelussa Saksan institutionaalisten rakenteiden mukaisesti varsin laajan merkityksen, sillä termillä tarkoitettiin laaja-alaista, eri yhteiskunnan tahojen jakamaa näkemystä Saksan energiahuollon rakenteesta ja energiapolitiikan suunnasta. Puolueet määrittelivät kuitenkin konsensuksen suhteen energiapoliittiseen jatkuvuuteen ja muutokseen eri tavoin. SPD ja Vihreät vaativat energiapoliittista muutosta, mikä sisältyi puolueiden määritelmään konsensuksen sisällöstä. Hallituspuolueiden määritelmässä puolestaan konsensus merkitsi länsisaksalaisen energiapolitiikan jatkuvuutta, mitä Kohlin hallituksen voi katsoa muutenkin politiikassaan edustaneen. SPD:n ja Vihreiden aktiivisesti ydinenergiasta luopumista ajaneiden poliitikkojen voi sen sijaan katsoa edustaneen 1970-luvulla uusien sosiaalisten liikkeiden myötä kohonneita arvoja.

SPD ja Vihreät vaativat siis ydinenergiasta luopumista ja sen edellyttämää energiapolitiikan muutosta uuden energiapoliittisen konsensuksen käsitteellä. Kontekstin vaatimuksille muodosti edellisten vuosikymmenien aikana kiistanalaistunut ydinenergia osana energiahuollon rakennetta. Termin käänne, jolla Liittouma 90/Vihreät vaativat liittovaltion ohjaamaa radikaalia energiahuollon rakennemuutosta, merkitys puolestaan liittyi laajempaan tyytymättömyyteen energiapolitiikan perustana olevia arvoja kohtaan. Edellisillä vuosikymmenillä kohonnut huoli maapallon tilasta, ihmisten toimien vaikutuksesta ja kulutuskeskeisestä elämäntavasta näkyi puolueen käännteelle antamassa merkityksessä. Vaatimuksella käännteestä reagoitiin siis kansainväliseen tietoisuuteen nousseita uusia, ympäristöön kohdistuvia uhkakuvia vastaan. SPD:n uudelle energiapoliittiselle konsensukselle antama merkitys oli osin samansuuntainen.

Kääntein ja konsensuksen termeillä ilmaistujen muutosvaatimusten taustalla olikin turvallisuuteen kohdistuneet uhkakuvat. Merkitykset liittyivät ympäristön tilan huononemisen aiheuttamiin uhkakuviin sekä ydinenergian käytön turvallisuuden kiistanalaistumiseen viimeistään Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden jälkeen. Turvallisuus olikin keskeinen termi, jolla energiapoliittisia vaatimuksia liittopäivillä rakennettiin. Sen merkitys liittyi osin konkretisoituneeseen ydinenergian turvattomuuteen, mutta osin termin merkitys oli psykologinenkin. Puhe Tšernobylistä oli siis puhetta konkretisoituneesta riskistä, mutta samalla Tšernobyl toimi vertauskuvana ydinenergian käyttöön liittyvistä vaaroista.

Turvallisuusfilosofian termille, jolla hallituspuolueet reagoivat opposition turvallisuusnäkökulmilla perusteltuja ydinenergiasta luopumisvaatimuksia vastaan, annettiin voimakkaasti erotteleva merkitys pyrkimyksenä erottaa neuvostotyyppinen ydinenergian käyttö länsimaisesta ja erityisesti länsisaksalaisesta. Turvallisuusfilosofian -termillä ei jaoteltu yksinomaan erityyppisiä reaktoreita toisistaan, vaan termillä eroteltiin myös ydinenergiaa käyttävät valtiot toisistaan. Sen merkitys liittyi siis konkretisoituneeseen ydinenergian turvattomuuden nostattamaan tarpeeseen perustella, miksi yleismaailmallinen ydinenergiasta luopuminen ei ollut tarpeen osan valtioista kyetessä käyttämään ydinenergiaa vastuullisesti. Samalla keskustelun vastavapautuneiden Keski- ja Itä-Euroopan valtioiden reaktoriturvallisuudesta voi nähdä ilmentävän neuvostoblokin romahtamisen jälkeistä epävarmuutta, sillä Saksan muiden länsimaiden ohella oli mietittävä suhtautumisensa uusiin, suurelta osin heikkoihin valtioihin.

Kaikkineen Helmut Kohlin neljännen hallituksen aikaisen ydinenergiakeskustelun voi tulkita ilmaisseen aikakauden yleisempää ristiriitaa poliittisen muutoksen ja jatkuvuuden välillä. Muutos oli käynnissä monin tavoin, mutta samalla rakenteissa sekä mentaliteetissa ilmeni jatkuvuus tai sen tavoittelu. Ydinenergiasta luopumisen vaatimus liittyi moniulotteisesti poliittisen kulttuurin muutosta tavoittelevaan ulottuvuuteen, jonka taustalla oli turvallisuuteen liitetyt uhkakuvat.

4. Sisäpoliittiset jännitteet kasvavat (1994–1998)

4.1. Tavoitteena vakauttava energiakonsensus

Edellisellä hallituskaudella energiakonsensuskeskustelut lopetettiin tuloksettomana, ja hallitus säätöi ydinenergian aseman vahvistavan lain. Vuoden 1994 vaalit eivät tuoneet muutosta suurimpien puolueiden, CDU/CSU:n ja SPD:n valtasuhteisiin. Hallituksen muodostivat CDU/CSU sekä FDP, ja Helmut Kohl jatkoi liittokanslerina.¹⁶¹ Länsisaksalainen Vihreä puolue palasi liittopäiville osana Liittouma 90/Vihreät -liittoumaa, jota se vahvasti dominoi.¹⁶² Suurimmissa osavaltioissa puolueiden valtasuhteet eivät muuttuneet. Ala-Saksin hallituksen muodosti liittopäivillä oppositioon jäänyt SPD¹⁶³ ja Nordrhein-Westfalenin sekä Hessenin SPD ja Vihreät.¹⁶⁴

Vuoden 1994 ydinenergialaki ei siis ratkaissut energiakysymyksistä johtuvia jännitteitä, ja poliittinen ilmapiiri jäi epävarmaksi. Teollisuudelle epävarmuus merkitsi epävarmuutta investointien kannattavuudesta, ja Bonnin syyskokouksessa 1994 Saksan ydinforumin (*Deutsches Atomforum*, DAAtF) puheenjohtaja Claus Berke vaati ydinenergian sisältävän poliittisen energiakonsensuksen aikaan saamista, sillä vain siten hän näki osavaltioiden taholta tulevan vastustuksen olevan ratkaistavissa.¹⁶⁵ Tammikuussa 1995 myös liittohallituksen sekä osavaltioiden taholta ilmaistiin halukkuus etsiä jälleen konsensusta. Talousministeri Günter Rexrodt sekä Ala-Saksin pääministeri Gerhard Schröder painottivat hallituksen ja opposition jakaman energiasuunnitelman tärkeyttä Saksan taloudelle,

¹⁶¹ Glaessner 2005, 92, 94.

¹⁶² Olivo 2001, 137.

¹⁶³ Chandler 2001, 97–98. Vuonna 1993 SPD:n uudeksi puheenjohtajaksi oli Björn Engholmin erottua valittu Rheinland-Pflazin pääministeri Rudolf Scharping. Tämä nosti puolueen kannatusta aikana, jolloin Kohlin suosio oli laskussa. Vuoden 1994 vaalikampanjan myöhäisessä vaiheessa Scharpingin vetovoima hiipui, ja Kohlin kannatus lisääntyi jälleen. SPD turvautui vaalistrategiassaan kolmen henkilön, Rudolf Scharpingin, Oskar Lafontainen ja Gerhard Schröderin, johtotiimiin, mikä vakiinnutti puolueen kannatusta. Puoluekokouksessa 1995 Scharping erotettiin puheenjohtajan paikalta, ja puheenjohtajaksi valittiin Lafontaine.

¹⁶⁴ Chandler 2001, 98, 103.

¹⁶⁵ FAZ 27.10.1994, Nr. 259, s.16, "Atomforum fordert Energiekonsens".

ja halusivat jatkaa keskeytyneitä keskusteluja energiapoliittisesta konsensuksesta.¹⁶⁶ Maaliskuussa keskustelut aloitettiin liittohallituksen ja SPD:n välillä. Vihreät eivät osallistuneet konsensuskeskusteluihin, joissa puolueen mielestä riittävän selvänä tavoitteena ei ollut ydinenergiasta luopuminen.¹⁶⁷ Ensimmäisellä keskustelukierroksella osapuolet käsittelivät kivihiihitukia, joista päästiin yksimielisyyteen. Huhtikuussa keskustelut jatkuivat energiansäästöistä ja uusiutuvasta energiasta.¹⁶⁸

Samaan aikaan kansainvälisellä tasolla keskustelu toimista ilmastonmuutosta vastaan jatkui. Maalishuhtikuun taitteessa 1995 Berliinissä käytiin ensimmäinen YK:n jäsenmaiden konferenssi ilmastonmuutoksen puitesopimuksesta, jossa osallistujat tunnustivat tarpeen uusille taloudellisille välineille kasvihuonepäästöjen vähentämiseksi vuoden 2000 jälkeen. Konferenssissa syntyi ”Berliinin mandaatti”, jonka pohjalta jatkossa neuvoteltiin sitovasta ilmastopöytäkirjasta.¹⁶⁹ Huhtikuussa hallitus esitti liittopäivillä tiedonannon Berliinin ilmastokonferenssin tuloksista ja ajankohtaisista ydinenergiaa koskevista kysymyksistä. Saksan kansallinen tavoite oli pienentää hiilidioksidipäästöjä 25 prosenttia vuoden 1990 tasosta vuoteen 2005 mennessä, ja ympäristöministeri Angela Merkel¹⁷⁰ painotti tavoitteeseen yltämistä Saksan senhetkisen energiantuotannon pohjalta. Hallitus jatkoi siis energiapolitiikassa edellisen vaalikauden suunnallaan linjaten energiantuotannon olevan energiansäästöistä, uusiutuvasta energiasta, fossiilisista polttoaineista ja ydinenergiasta koostuva kokonaispaketti. Ydinenergian tutkimusta ja kehittämistä haluttiin jatkaa sekä säilyttää optio uuden ydinvoimalasukupolven rakentamiselle, sillä ilmastonsuojelutavoitteiden saavuttamisessa erityisesti ydinenergialla nähtiin

¹⁶⁶ SZ 17.1.1995, ”Energiekonsens-Gespräche sollen fortgeführt werden”.

¹⁶⁷ FAZ 14.3.1995, Nr. 62, s. 15, ”Suche nach Klarheit vor Energiegesprächen”.

¹⁶⁸ SZ 18.3.1995, ”Ungekürzte Kohlesubventionen bis 1998 vereinbart”.

¹⁶⁹ Porter, Brown & Chasek 2000, 118.

¹⁷⁰ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Angela Merkel (syntynyt 1954) liittyi CDU:n jäseneksi 1990, ja toimi puolueen varapuheenjohtajana vuosina 1991-1998. Liittopäivien jäsen hän on ollut vuodesta 1990 alkaen. 1991-1994 hän toimi naisten ja nuorten ministerinä, ja 1994-1998 ympäristön, luonnonsuojelun ja reaktoriturvallisuuden ministerinä. 1998-2000 Merkel oli CDU:n pääsihteeri, ja vuodesta 2000 alkaen puolueen puheenjohtaja.

olevan suuri rooli. Tältä pohjalta Merkel kehottikin saattamaan uudelleen alkaneet energiakonsensuskeskustelut menestyksekkääseen lopputulokseen.¹⁷¹

SPD:n ympäristöpoliittinen puhuja Michael Müller¹⁷² kiisti ydinenergian olevan ratkaisu ilmasto-ongelmaan. Hän nosti esiin Cannesin maailman energiakonferenssin vuosikymmenen alun tutkimuksen, jossa ennustettiin ydinenergian moninkertaistuvan vuoteen 2060 mennessä, mutta hiilidioksidipäästöjen kasvavan silti kymmeniä miljardeja tonneja. Syyksi kyseiseen kehitykseen Müller nimesi energiahuollon rakenteen muuttumattomuuden, ja korosti ratkaisuna olevan uusi, energiansäästöihin ja uusiutuvaan energiaan keskittyvä energiankäytön logiikka. Rakennemuutosta ei saavutettaisi pitämällä ydinenergia mukana, sillä se oli osa keskitettyä, suurteknologista ja energiaa tuhlaavaa rakennetta.¹⁷³

Kesäkuussa 1995 keskustelut energiakonsensusuksesta lopetettiin jälleen tuloksettomina. Keskeisin kiistakohta oli kysymys uuden reaktorisukupolven rakentamisen sallimisesta tulevalle vuosituhannele.¹⁷⁴ Ympäristöministeri Angela Merkel viittasi hallituksen lähteneen keskusteluihin siinä uskossa, että SPD oli tällä kertaa valmis hyväksymään uuden reaktorisukupolven option.

Vorgestern abend mussten wir die Energiekonsensgespräche beenden. Wir haben dies ja schon einmal erlebt müssen. Vor mehr als zwei Jahren gab es Energiekonsensgespräche, die daran gescheitert sind, dass sich der Verhandlungsführer, Ministerpräsident Schröder,¹⁷⁵ mit seinen Vorstellungen nicht durchsetzen konnte, unter bestimmten Bedingungen einen neuen Demonstrationsreaktor und eventuell auch neuen Kernkraftwerke zu bauen, wenn dafür Bedarf besteht. Wir hatten vielfältige Signale, dass sich dies vielleicht ändern

¹⁷¹ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 33. Sitzung, 26.4.1995, 2514–2516.

¹⁷² Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Wikipedia. Michael Müller (syntynyt 1948) oli liittopäivillä edustajana 1983-2009. Hän on toiminut aktiivisesti eri luonnonsuojelujärjestöissä. Liittopäivillä hän toimi vuoteen 1998 saakka puolueensa ympäristöpoliittisena puhujana ja oli jäsenenä ympäristön, luonnonsuojelun ja reaktoriturvallisuuden valiokunnassa.

¹⁷³ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 33. Sitzung, 26.4.1995, 2520–2521.

¹⁷⁴ FAZ, 23.6.1995, Nr. 143, s.17, "Der gescheiterte Konsens".

¹⁷⁵ Angela Merkelin (CDU/CSU) ja Gerhard Schröderin (SPD) 2000-luvulle jatkunut konfrontaatio tuli poliittisessa keskustelussa ilmi jo 1990-luvulla.

könnte und neuer Gesprächsbedarf da ist. Deshalb haben wir in diesem Frühjahr die Gespräche wieder aufgenommen.¹⁷⁶

Hallitus esitti konsensuskeskustelujen keskiössä olleen Saksan tulevaisuuden energiahuollon rakenteen talouden, ympäristön ja huoltovarmuuden näkökulmasta. Kysymys ydinenergian säilyttämisestä koski kansallisen energiahuollon ohella myös kansainvälistä kilpailukykyä.¹⁷⁷ Konsensuskeskustelujen toisen osapuolen, SPD:n taholta puolueen ympäristöpoliittinen puhuja Müller korosti konsensuskeskustelujen keskiössä olleen kysymyksen siitä, pitäydettäisiinkö olemassa olevissa energiahuollon rakenteissa vai toteutettaisiinko puolueen vaatima energiakäännös. Konsensuksen oli puolueen mielestä pidettävä sisällään johtavan aseman tavoittelu tehokkuus-, energiansäästö- ja aurinkoenergiamarkkinoilla.¹⁷⁸

Vuoden 1993 konsensuskeskusteluista poiketen Liittouma 90/Vihreät eivät tällä kertaa olleet osallistuneet hallituskoalition ja SPD:n välisiin keskusteluihin. Puolue piti hyväksyttävänä vain ydinenergian käytön lopettavaa konsensusta, ja puolueen edustaja Joschka Fischer viittasi puheenvuorossaan oletettavan kyseisen konsensuksen toteutuvan sähköteollisuuden kanssa puolueiden valtasuhteiden muuttuessa.

Wir setzen darauf, dass es unter veränderten Mehrheitsverhältnissen sehr schnell einen Konsens mit der Stormwirtschaft geben wird und wir dann zu einer definitiven Beendigung der Atomenergie in der Bundesrepublik Deutschland und gleichzeitig auch zu einem breiten gesellschaftlichen Konsens über das, was dann zu folgen hat, kommen. [...] Einen Konsens über die Fortführung dieser Politik wird es in diesem Lande nicht geben. Ich kann nur alle davon warnen, zu glauben, das sei nur eine

¹⁷⁶ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 45. Sitzung, 23.6.1995, 3674. "Toissaitana meidän täytyi lopettaa energiakonsensuskeskustelut. Olemme kokeneet sen jo kerran. Yli kaksi vuotta sitten käytiin energiakonsensuskeskusteluita, jotka epäonnistuivat siksi, ettei neuvottelujen johtaja, pääministeri Gerhard Schröder käsityksineen voinut ajaa läpi tietyin edellytyksin uuden kooreaktorin ja lopulta uuden ydinvoimalan rakentamista, jos siihen on tarvetta. Saimme monenlaisia signaaleja, että tämä voisi ehkä muuttua ja että vallitsee uusi keskustelutarve. Siksi aloitimme jälleen alkuvuodesta keskustelut."

¹⁷⁷ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 45. Sitzung, 23.6.1995, 3673,3675.

¹⁷⁸ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 45. Sitzung, 23.6.1995, 3675-3676.

Sache der politischen Parteien. In den 70er Jahren war dies eine Sache der politischen Parteien. Jetzt wird dies aber nicht mehr der Fall sein, da sich eine gesellschaftliche Opposition entwickelt hat. Wenn wir über einen zukünftigen Konsens reden, muss diese gesellschaftliche Opposition eingebunden werden. Selbst wenn wir Grünen und die Sozialdemokraten zustimmen: Die gesellschaftliche Opposition würde sich in einen solchen Fortführungskonsens nicht einbinden lassen.¹⁷⁹

Fischer kiisti siis mahdollisuuden toteuttaa konsensus, joka jatkaisi hallituksen energiapoliittista linjaa, vedoten sen kaatuvan viimeistään yhteiskunnallisen opposition vastustukseen. Saksassa oli erityisesti SPD:n ja Vihreiden johtamissa osavaltioissa mielenosoituksia ydinenergiaa ja ydinjätteenhuoltopoliittikkaa vastaan läpi 1990-luvun, mihin Fischerin viittaus yhteiskunnallisesta oppositiosta liittyi. Mielenosoituksia oli ollut myös 1970-luvulla, jolloin ydinenergiaa vastustava yhteiskunnallinen liike oli voimakas. Fischer kuitenkin erotti 1990-luvun yhteiskunnallisen liikehdinnän 1970-luvusta, ja korosti poliittisten puolueiden välisen konsensuksen etsimisen ohella sen etsimistä yhteiskunnallisen opposition kanssa. Puheenvuorossa 1990-luvun ydinenergiaa vastustavan yhteiskunnallisen opposition viitattiin siis olevan merkittävämpi poliittinen tekijä kuin 1970-luvun yhteiskunnalliset liikkeet olivat olleet. Yhteiskunnallista oppositiota ei siis Fischerin näkemyksen mukaan voinut päätöksen teossa ohittaa. Viittauksen yhteiskunnalliseen oppositioon taustalla onkin huomioitava myös parlamentaarisen opposition esiintymisen heikkous vaalikaudella. Suurin oppositiopuolue SPD ei kyennyt vaalikaudella ottamaan roolia liittopäivien opposition johtajana, ja Joschka Fischer profiloitui opposition todelliseksi johtajaksi.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 45. Sitzung, 23.6.1995, 3678. ”Luotamme siihen, että enemmistösuhteiden muuttuessa toteutuu nopeasti konsensus sähköteollisuuden kanssa, ja tulemme lopulliseen ydinenergian lopettamiseen Saksan liittotasavallassa ja samaan aikaan myös laajaan yhteiskunnalliseen konsensukseen siitä, mitä sitten seuraa. [...] Konsensusta tämän politiikan jatkamisesta ei tule tässä maassa syntymään. Voin vain varoittaa kaikkia uskomasta sen olevan yksin poliittisten puolueiden asia. 70-luvulla se oli poliittisten puolueiden asia. Nyt tilanne ei ole enää sama, sillä on kehittynyt yhteiskunnallinen oppositio. Kun puhumme tulevasta konsensuksesta, täytyy tämä yhteiskunnallinen oppositio tulla liitetyksi. Vaikka me Vihreät ja sosiaalidemokraatit hyväksyisimme: yhteiskunnallinen oppositio ei suostuisi tulemaan liitetyksi sellaiseen jatkamiskonsensukseen.”

¹⁸⁰ Chandler 2001, 98.

SPD:n taholta aktiivisimmin energiapoliittista konsensusta ja ydinenergiasta luopumista ajava henkilö, Gerhard Schröder istui edelleen osavaltiotason parlamentissa Ala-Saksin pääministerinä. Liittopäivillä SPD:n riveistä aktiivisimmin kantaa ottanut henkilö, puolueen ympäristöpoliittinen puhuja Müller palasi Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden kymmenentenä vuosipäivänä ydinenergiasta luopumisen ja ilmaston suojeleargumenttien yhteyteen. Hän myönsi, ettei ydinenergiasta luopuminen ollut ilmastonmuutoskeskustelun näkökulmasta yksiselitteinen, sillä nopea luopuminen nostaisi hetkellisesti hiilidioksidipäästöjä. Se oli kuitenkin vain osa totuutta.¹⁸¹

Der andere, wichtigere Teil der Wahrheit ist, dass bei einem Festhalten an der Atomenergie die Klimaproblematik erst recht nicht lösbar wird [...] weil nämlich die atomare Energieversorgung Teil einer Struktur ist, die im Kern Energieeinsparungen und Solarenergie nicht zulässt, sonder blockiert. Wir wissen nämlich dass wir nur mit einer Wende hin zu Energieeinsparungen, zur rationellen Energieversorgung und hin zur Entwicklung und Durchsetzung der regenerativen Energien die Klimaprobleme lösen können. Die haben aber so lange keine Chance, solange die großen Stormverkäufer ihnen den Markt nehmen, weil sie keine Chance haben, sich durchzusetzen. [...] hoher Energieverbrauch ist kein Schicksal, sonder das Ergebnis einer falschen Politik.¹⁸²

Energiahuollon rakennemuutoksen toteuttavalla käänteellä, jossa ydinenergiasta luovuttaisiin, ilmastonmuutos olisi siis Müllerin mukaan ollut estettävissä. Liittouma 90/Vihreiden taholta Ursula Schönberger¹⁸³ otti kantaa ilmaston suojeleargumenttien ja ydinenergian käytön yhteyteen. Schönberger toi

¹⁸¹ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 101. Sitzung, 25.4.1996, 8909-8910.

¹⁸² Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 101. Sitzung, 25.4.1996, 8910. "Toinen, tärkeämpi osa totuutta on, ettei ydinenergiasta kiinni pitämällä voida todella ratkaista ilmasto-ongelmaa [...] sillä atomienergiahuolto on osa rakennetta, joka ei päästä läpi energiansäästöjä ja aurinkoenergiaa, vaan estää ne. Tiedämme nimittäin, että vain käänteellä energiansäästöjen, rationaalisemman energiahuollon, kehityksen ja uusiutuvan energian edistämisen suuntaan voidaan ratkaista ilmasto-ongelma. Näillä ei ole kuitenkaan mahdollisuutta niin kauan kuin suuret sähkönmyyjät hallitsevat markkinoita, eikä niillä ole mahdollisuutta ajaa itseään läpi. [...] korkea energiantarve ei ole kohtalo, vaan väärän politiikan tulos."

¹⁸³ Deutscher Bundestag, Biografien der Abgeordneten. Ursula Schönberger (syntynyt 1962) liittyi Vihreään puolueeseen 1986, ja oli liittopäivillä 1994-1998. 1980-1985 hän oli mukana rauhanliikkeessä. Ydinvoimaa vastustavassa liikkeessä Schönberger oli puolestaan vuodesta 1985 alkaen.

esiin ilmastokampanjan alkaneen syksyllä 1986 ydinenergian vastustuksen ollessa voimakasta. Ydinenergiasta luopumisen vastustajat rakensivat ilmastomuutokseen vedoten ekologisia argumentteja luopumista vastaan. Schönberger ei kiistänyt ilmastokatastrofin vaativan toimimista, mutta katsoi Müllerin tapaan toisenlaisen energiapolitiikan, energiakäänteen olevan tarpeen sen estämisessä. Senhetkisiä rakenteita ja suurta ylikapasiteettia ylläpitävästä ydinenergiasta oli luovuttava, jotta investointeja vapautuisi energiansäästötoimenpiteille, rationaaliselle energiankäytölle ja uusiutuvien energiamuotojen tukemiselle.¹⁸⁴

Liittouma 90/Vihreiden ympäristöpoliittinen puhuja ja ympäristön, luonnonsuojelun ja reaktoriturvallisuuden valiokunnan jäsen Michael Hustedt¹⁸⁵ syyttikin hallitusta siitä, ettei se konsensuskeskusteluissa ollut käyttänyt hyväkseen mahdollisuutta saada kaikki yhteiskunnalliset tahot edistämään puolueensa vaatimaa energiahuollon rakennemuutosta.

Aber die Bundesregierung hat mit ihrer starken Pro-Atom-Haltung, mit der sie in diese Gespräche hineingegangen ist, jede Möglichkeit, dass es zu einem Konsens kommt, verhindert. Wenn wir damals die Möglichkeit eines Atomausstiegs zur Basis eines Konsens gemacht hätten [...] dann wären wir heute weiter, und zwar in der Frage der Energieeinsparung und der regenerativen Energien. Dann hätten wir nämlich die gesamte gesellschaftliche Kraft auf die Förderung dieser Zukunftstechnologien konzentriert.¹⁸⁶

Hallituskin halusi taata energiahuollolle luotettavat toimintaedellytykset ympäristön- ja ilmastonsuojelun näkökulmasta, mutta piti ydinenergian käyttöä välttämättömänä

¹⁸⁴ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 101. Sitzung, 25.4.1996, 8915.

¹⁸⁵ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Michael Hustedt (syntynyt 1958) liittyi 1975 rauhanliikkeeseen ja ympäristöliikkeeseen, ja Vihreään puolueeseen 1990. Hän oli liittopäivillä edustajana 1994–2005, ja toimi puolueensa ympäristön, energian ja talouden asiantuntijana sekä energiapolitiittisena puhujana.

¹⁸⁶ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 101. Sitzung, 25.4.1996, 8930. ”Mutta hallitus esti vahvalla atomimyönteisellä asenteellaan, jolla se lähti keskusteluihin, kaikki mahdollisuudet konsensuksen saavuttamiseen. Jos olisimme silloin käyttäneet mahdollisuuden ydinenergiasta luopumiseen konsensuksen pohjalta [...] olisimme tänään pidemmällä kysymyksissä energiansäästöistä ja uusiutuvasta energiasta. Kaikki yhteiskunnan voimat olisivat nimittäin keskittyneet näiden tulevaisuuden teknologioiden edistämiseen.”

maailman kasvavan energiantarpeen takia. Konsensuksen puuttumisen pelättiin kuitenkin edelleen haittaavan teollisuuden investointihalukkuutta.¹⁸⁷ Marraskuussa 1997 liittopäivien käsittelyssä oli hallituksen lakiesitys ydinvoimalain muuttamisesta ja lakiesitys valtion säteilyturvaviraston perustamisesta sekä hallituksen lakiesitys kivihiilitukien uudelleen järjestelystä. Esitykset hyväksyttiin äänestyksessä.¹⁸⁸ Hallitus korosti lakien olevan osa 2000-luvun energiateollisuuden toimintaedellytysten muotoilua. Kivihiilitukia hallitus aikoi leikata 40 prosenttia vuosien 2000 ja 2005 välillä.¹⁸⁹ Ydinenergia oli hallituksen mukaan kolmanneksen osuudellaan Saksan sähköntuotannon kantava pylväs ja ainoa sekä riittävä että kilpailukykyinen hiilidioksidivapaa energiamuoto. Olemassa oleva ydinvoima säästi Saksassa vuosittain 150 miljoonaa tonnia hiilidioksidipäästöjä. Hallitus halusikin lakiesityksellään taata teollisuudelle ydinenergian toimintaedellytykset, ja siten varmistaa Saksan talousaseman sekä työpaikkojen ja tietotaidon säilymisen.¹⁹⁰

Laista huolimatta teollisuutta haittasi energiapoliittisen konsensuksen puuttuminen. IG Bergbau, Chemie, Energie -yrityksen puheenjohtaja Hubertus Schmoldt vaati liittopäivävaalien lähestyessä syyskuussa 1998 konsensuksen saavuttamista vuoden loppuun mennessä, sillä konsensus olisi teollisuuden mukaan ainoa tapa saavuttaa tulevaisuuden energiahuollolle varma, taloudellinen ja ympäristöystävällinen pohja. Ydinenergia oli taloudellisista syistä välttämätön, ja toivotun energiakonsensuksen tuli sisältää optio uudelle ydinvoimalateknologialle sekä kansallinen loppusäilytysstrategia. SPD:n ja CDU/CSU:n taholta ei kuitenkaan uskottu energiakonsensuksen syntymiseen kuluvan vuoden aikana riippumatta tulevien liittopäivävaalien tuloksesta.¹⁹¹

¹⁸⁷ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 101. Sitzung, 25.4.1996, 8920, 8922.

¹⁸⁸ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 203. Sitzung, 13.11.1997, 18310, 18325.

¹⁸⁹ Anderson 1999, 108.

¹⁹⁰ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 203. Sitzung, 13.11.1997, 18310–18311.

¹⁹¹ FAZ, 7.9.1998, Nr. 207, s. 17, "SPD und CDU glauben nicht an einen schnellen Energiekonsens. Gewerkschaft will Option auf neue Kernkraftwerkstechnologie/ Clement: Politisch nicht beherrschbar".

onnistuneen osallistujien eriävistä intresseistä huolimatta, sillä onnettomuuden pääsystä oli päästy yksimielisyyteen.¹⁹²

Über die Hauptursachen des Reaktorunfalls in Tschernobyl besteht heute – ich betone: jetzt auch mit Russland und der Ukraine – Einigkeit. Diese sind gravierende Mängel in der Konstruktion des Tschernobyl-Reaktors, eine Betriebsführung und Bedienungseinrichtungen, die das Personal überfordert haben, und eine völlig unzulängliche Aufsicht. Die tieferliegende Ursache lag im politischen und organisatorischen System, das auf der ganzen Linie versagt hat, also in einem ganz gravierenden Mangel dessen, was wir Sicherheitskultur nennen.¹⁹³

Edellisen vaalikauden liittopäiväkeskustelun tapaan syynä Tšernobylin onnettomuuteen korostettiin olevan puutteet saksalaisten turvallisuuskulttuuriksi nimitämissä seikoissa. Erot turvallisuuskulttuurissa johtuivat Merkelin mukaan eroista poliittisessa ja organisatorisessa järjestelmässä. Ministeri korosti saksalaisten ydinvoimaloiden turvallisuusjärjestelmän erojen verrattuna Tšernobylin tyyppisiin voimaloihin olevan perustavanlaatuisia. Onnettomuudesta ei siis saanut vetää saksalaisia ydinvoimaloita koskevia johtopäätöksiä. Saksalaiset voimat olivat hänen mukaansa reaktoriturvallisuuskomission (*Reaktor-Sicherheitskommission*) tarkastamia, ja niiden turvallisuus oli varmistettu asiantuntijakeskusteluissa, oikeuden päätöksillä ja poliittisessa keskustelussa. Varmuuden lisäämiseksi määräyksiä oli vuoden 1994 ydinvoimalainmuutoksen yhteydessä kiristetty niin, että tulevaisuudessa reaktorit hyväksyttäisiin toimintaan vain, mikäli onnettomuuden sattuessa seuraukset pysyisivät rajattuna voimalan alueelle. Kaikkineen Merkel näki siis saksalaisten ydinvoimaloiden olevan turvallisuudeltaan esimerkillisiä kansainväliselläkin tasolla.¹⁹⁴

¹⁹² Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 101. Sitzung, 25.4.1996, 8905.

¹⁹³ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 101. Sitzung, 25.4.1996, 8905. ”Tšernobylin reaktorionnettomuuden pääsystä vallitsee tänään – painotan: nyt myös Venäjän ja Ukrainan kanssa – yksimielisyys. Syinä olivat vakavat puutteet Tšernobylin reaktorin rakennuksessa, tehtaanjohtaminen ja työskentelytavat, jotka rasittivat työntekijöitä liikaa, sekä täysin riittämätön valvonta. Syvällä olevat syyt olivat poliittisessa ja organisatorisessa järjestelmässä, joka epäonnistui joka suhteessa, eli vakavissa puutteissa siinä, mitä kutsumme turvallisuuskulttuuriksi.”

¹⁹⁴ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 101. Sitzung, 25.4.1996, 8906, 8908.

Kansainvälisen tason ydinturvallisuuskeskustelua oli käyty myös huhtikuussa pidetyssä G8-maiden huippukokouksessa Moskovassa. Keskustelussa oli käsitelty muun muassa ydinreaktorien turvallisuutta, ydinaseiden hallintaa sekä markkinatalouteen siirtymässä olevien maiden energiastrategioita.¹⁹⁵ Ydinenergiaa käyttävänä maana Saksalla oli Merkelin mukaan velvollisuus edistää turvallisuutta kansainväliselläkin tasolla. Keski- ja Itä-Euroopan suhteen päämääränä oli edelleen turvattomien reaktorien päivittäminen tai poistaminen käytöstä. Kansainvälisen turvallisuusyhteistyön lisääntyminen oli Merkelin mukaan osoitus demokratian edistymisestä.¹⁹⁶ Merkel liitti siis puheenvuorossaan ydinturvallisuuden tason poliittisen järjestelmän demokraattisuuteen eli pyrki demokratian käsitteellä luomaan turvallisuuden tunnetta. Saksalainen turvallisuusfilosofia oli korkea poliittisen järjestelmän toimivuuden takia, ja kansainvälinenkin ydinturvallisuus parani demokratian edistyessä. Ympäristöministeri rajasi siten turvallisuusvajeen koskemaan vain epädemokraattisia valtioita.

Sisäpoliittisesti tilanne Saksassa ydinenergian käytön ympärillä oli jo Wienin Tšernobyl-konferenssin ja Moskovon huippukokouksen aikaan keväällä 1996 tulehtunut. Toukokuussa 1996 ajettiin korkeasti radioaktiivisen jätteen kuljetus Ranskassa sijaitsevasta La Hagen jatkokäsittelypaikasta Ala-Saksin Gorlebeniin, ja pitkin kevättä tuhannet ydinenergian vastustajat olivat, osin väkivaltaisestikin, osoittaneet mieltään kuljetusta vastaan erityisesti Ala-Saksissa ja Nordrhein-Westfahlenissa. Kuljetus vietiin lopulta läpi tuhansien poliisien tuella.¹⁹⁷ Suunnitteilla olevia ydinjättekuljetuksia vastustavat mielenilmaisut jatkuivat

¹⁹⁵ Hajnal 2007, 26-27.

¹⁹⁶ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 101. Sitzung, 25.4.1996, 8905-8907.

¹⁹⁷ FAZ 6.4.1996, Nr. 82, s.4, "Konflikt um Atommülltransporte nach Gorleben". FAZ 30.4.1996, Nr. 101, s.4, "Atomkraftgegner immer militanter". FAZ 8.5.1996, Nr. 107/19, s.1, "Kanter fordert hartes Vorgehen gegen Gewalttäter in Gorleben". FAZ 9.5.1996, Nr. 108/19, s.1, "Gewalttäter mit Steinen und Signalmunition gegen Polizisten und den Atommüll-Transport".

loppuvuodesta, jolloin osavaltionhallitus päätti, ettei kuluvana vuonna enää ajettu kuljetuksia Gorlebenin välivarastoon.¹⁹⁸

Oli siis tultu opposition edellisellä vaalikaudella varoittelemaan tilanteeseen, kun saksalaisten ydinvoimaloiden ulkomailla käsittelyssä ollutta radioaktiivista jätettä oli ryhdyttävä kuljettamaan takaisin kotimaisiin varastointipaikkoihin. Helmikuussa 1997 hallitus esitti liittopäivillä tiedonannon kuljetuksista. Sisäasianministeri Manfred Kanther (CDU/CSU)¹⁹⁹ puhui puheenvuorossaan demokratiasta, jonka hän määritteli olevan vapaan ilmaisuvapauden ja kokoontumisvapauden lisäksi oikeusjärjestyksen noudattamista.

Die Demokratie lebt vom offenen Austrag politischer Gegensätze, [...] Deshalb kann in diesem freien Land jeder, der es will, die Verwendung von Kernenergie ablehnen, dagegen reden, schreiben, senden, demonstrieren. [...] Denn um all dies geht es nicht, wenn wir heute das Thema Castor-Transporte erneut diskutieren müssen. Es geht vielmehr darum, dass die Demokratie nicht nur von diesem Ausleben der eigenen Meinung, sonder mindestens gleichwertig von der Beachtung ihrer Rechtsordnung lebt.²⁰⁰

Sisäasiainministerin mukaan Gorlebenin mielenosoituksissa keskiössä eivät olleet vain turvallisuusnäkökulmat, vaan ylipäänsä taistelu ydinenergiaa vastaan kuten 1970-luvulla Brokdorfissa ja Wackersdorfissa. Kuljetuksia vastustavat mielenosoitukset olivat voimakkaita, ja kuljetukset oli siitä syystä jouduttu edellisen vuoden lopulla keskeyttämään. Sisäasiainministerin puheenvuoro on tulkittavissa kannanotoksi väkivaltaisiksi kääntyneitä mielenosoituksia vastaan. Kuljetuksien jatkuminen oli kuitenkin näköpiirissä, ja Kanther painotti demokratiaan kuuluvaa

¹⁹⁸ FAZ 9.9.1996, Nr. 210, s.5, "Demonstration gegen Castor-Transporte". FAZ 23.10.1996, Nr. 247, s. 9, „Glogowski sagt Castor-Transport ab“.

¹⁹⁹ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Manfred Kanther (syntynyt 1939) oli liittopäivillä edustajana 1994–2002, ja toimi sisäasiainministerinä 1993–1998.

²⁰⁰ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 160. Sitzung, 27.2.1997, 14323. "Demokratia elää poliittisten vastakkaisuuksien avoimesta selvittämisestä, [...] Siksi tässä vapaassa maassa voi jokainen, joka haluaa, torjua ydinenergian käytön, ja puhua, kirjoittaa, esittää, osoittaa mieltään sitä vastaan. [...] Kaikkea tätä ei koske se, että meidän täytyy tänään uudestaan keskustella teemasta ydinjätteenkuljetukset. Ennemmin se koskee sitä, ettei demokratia elä vain oman mielipiteen toteuttamisesta, vaan vähintään yhtä paljon oikeusjärjestyksen noudattamisesta."

oikeusjärjestyksen noudattamista eli painotti hallituksen jätteenhuoltopolitiikan demokraattisuutta. Hallitus aikoikin pitäytyä politiikassaan. Se katsoi ydinenergian käytön olevan tarpeellinen sen keskeisen energiatuotantoaseman sekä työllistymisvaikutuksen takia. Voimainkoitosten jatkumista väkivallantekijöiden ja valtion välillä ei toivottu, ja sisäasiainministeri kritisoi erityisesti Ala-Saksin ympäristöministerin Jürgen Trittinin asettumista sanallisesti lähellä väkivaltaa olevien mielenosoittajien puolelle sekä tämän vaatimuksia ydinjätteen varastointipaikan perustamisesta eteläsaksalaisiin osavaltioihin.²⁰¹

Ala-Saksin osavaltiosta liittopäivillä oli puhumassa osavaltion sisäasianministeri Gerhard Glogowski (SPD). Hän korosti väkivallattomia mielenosoittajia, jotka vaativat muutosta energiapolitiikkaan. Heille Gorlebenin vastustaminen symboloi energiapolitiikan ratkaisemattomien ongelmien vastustamista.²⁰² Merkittävin ratkaisematon ongelma koski tässä yhteydessä ydinjätteenhuoltoa, johon kohdistuvia turvallisuusepäilyjä oppositiosta oli esitetty aiemminkin. Glogowski otti puheenvuorossaan kantaa oikeusvaltion periaatteisiin, mutta kyseenalaisti samalla periaatteiden noudattamisen mielekkyyden kyseisessä tilanteessa painottamalla siitä aiheutuvia yhteiskunnallisia seurauksia.

In einem Rechtsstaat muss sich jeder darauf verlassen können, dass sein Recht durchgesetzt wird, dass er, wenn er recht hat, auch Recht bekommt. Diesen Anspruch haben auch die Betreiber von Kernenergieanlagen. Das gilt auch dann, wenn die Durchsetzung dieses Rechtes politisch unvernünftig ist. Die Polizei erfüllt ihre rechtliche Pflicht. [...] Wir alle müssen uns aber die Frage stellen, um welche Preis dieses Recht mittlerweile durchgesetzt wird, welche Kosten für die Gesellschaft dadurch verursacht werden.²⁰³

²⁰¹ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 160. Sitzung, 27.2.1997, 14324-14326.

²⁰² Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 160. Sitzung, 27.2.1997, 14326.

²⁰³ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 160. Sitzung, 27.2.1997, 14327. "Oikeusvaltiossa jokaisen täytyy voida luottaa siihen, että oikeus ajetaan läpi, että ollessaan oikeassa, saa oikeutta. Tämä oikeus on myös ydinvoimaloiden ylläpitäjillä. Tämä pitää paikkansa myös silloin, kun oikeuden läpiajaminen on poliittisesti järjetöntä. [...] Meidän täytyy kuitenkin esittää itsellemme kysymys, millä hinnalla oikeus ajan mittaan ajetaan läpi, mitä kustannuksia yhteiskunnalle tällä aiheutetaan."

Vaarana oli Glogowaskin mukaan nuoremman sukupolven menettäminen, kun kuljetusten mielekkyyttä ei pystytty selittämään niitä vastustavalle osalle kansaa. Poliittisen vastakkainasettelun mahdollisuus menetettäisiin myös, jos valtio otti käyttöön väkivallan henkilöitä ja asioita vastaan. Glogowski painotti väkivaltamonopolin kuulumista poliisille, jota ei saanut enää käyttää politiikan auttajana.²⁰⁴

Liittopäivillä keskusteltiin myös PDS:n liittopäiväryhmän esityksestä ydinenergiasta luopumisesta, jonka valmistelu jatkui istunnon jälkeen valiokunnissa.²⁰⁵ Puolueen edustaja Rolf Köhne²⁰⁶ tulkitsi ydinenergiasta kohdistuvan vastustuksen johtuvan siitä, että ihmiset kokivat ydinenergian käytön riskien vaarantavan perustavanlaatuisen oikeuden elämään ja ruumiilliseen koskemattomuuteen. Ydinenergiakiistan perustuslaillinen ulottuvuus nousi jälleen esiin. Köhnen mukaan kiista ydinenergiasta ilmensi perustuslaillista konfliktia vaaleilla legitimoidun hallituksen seistessä ydinenergiapolitiikallaan kansan enemmistön mielipidettä vastaan, vaikka demokratiassa sitä oli kunnioitettava myös vaalien välillä.²⁰⁷

Hallituspuolueiden taholta painotettiin kuitenkin päätöksen käyttää ydinenergiaa olevan laillinen ja sen muuttamisen edellyttävän demokraattisesti valitun enemmistön saamista liittopäiville. Osavaltiot olivat sidottuja hallituksen tekemiin demokraattisiin ja oikeudellisesti sitoviin päätöksiin.²⁰⁸ Hallituspuolueet vetosivat siis edustuksellisen demokratian periaatteisiin ja Saksan federalistiseen valtiomuotoon. Ydinjätkekuljetuksia jatkettiin, ja maaliskuussa 1997 ajettiin voimakkaiden, osin väkivaltaisten mielenosoitusten saattamana siihen mennessä suurin kuljetus Gorlebeniin tuhansien poliisien tuella.²⁰⁹

²⁰⁴ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 160. Sitzung, 27.2.1997, 14327-14328.

²⁰⁵ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 160. Sitzung, 27.2.1997, 14322-14323, 14367.

²⁰⁶ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Rolf Köhne (syntynyt 1951) oli liittopäivien jäsen vuodesta 1994 alkaen, ja oli jäsenenä ihmisten ja ympäristön suojelukomissiossa sekä ympäristön, luonnonsuojelun ja reaktoriturvallisuuden valiokunnassa.

²⁰⁷ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 160. Sitzung, 27.2.1997, 14339-14340.

²⁰⁸ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 160. Sitzung, 27.2.1997, 14330.

²⁰⁹ FAZ 6.3.1997, Nr. 55/10, s.1, „Der Castor-Transport ist am Ziel. Die Polizei setzt sich durch“.

Saman vuoden marraskuussa liittopäivillä äänestettiin ydinvoimalainmuutoksesta. Ympäristöministeri Angela Merkel korosti lakimuutoksen suhdetta turvallisuuteen. Muuttamalla lakia hallitus turvasi teollisuudelle pohjan investointien kannattavuuteen ja edisti näin ydinvoimaloiden turvallisuusteknistä kehitystä. Kansainvälisellä tasolla puolestaan Saksan ja Ranskan turvallisuusyhteistyön jatkuminen oli ministerin mukaan merkittävää, sillä maiden harmonisoidut turvallisuusstandardit voisivat toimia maailmanlaajuisen turvallisuuden kehittämisen lähtökohtana. Myös Kiinan ja Yhdysvaltojen ydinvoimalakaupassa hallitus halusi Saksan olevan turvallisuusstandardeineen vahvemmin mukana.²¹⁰

Ydinenergian käytön ja ydinjätteenhuollon aiheuttaman turvattomuuden tunteen nostattamien laajojen mielenosoitusten aikana hallitus korosti siis ydinvoimalainmuutoksen tärkeyttä kotimaisen ja kansainvälisen turvallisuuskehityksen kannalta. Yhteiskunnallinen rauhattomuus ei kuitenkaan laantunut. Maaliskuussa 1997 ajettiin ydinjätteenkuljetus eteläsaksalaisista ydinvoimaloista Nordrhein-Westfahleniin Ahausin välivarastoon, ja kuljetus nostatti tuhansien ihmisten mielenosoitusaallon. Kymmeniätuhansia poliiseja tarvittiin turvaamaan kuljetuksen sujuminen. Tehtävässä yksi poliisi loukkaantui kuolettavasti.²¹¹ Nordrhein-Westfalenin talousministeri Wolfgang Clement (SPD) kutsui kuljetusta ”poliittiseksi provokaatioksi”,²¹² eli hän asettui sanallisesti varsin voimakkaasti mielenosoittajien puolelle. Liittopäivillä keskusteltiinkin jälleen radioaktiivisen jätteen kuljetuksista sekä koko jätehuoltosuunnitelmasta. Liittouma 90/Vihreät vaati esityksillään, jotka istunnon lopuksi hylättiin äänestyksessä, kuljetusten lopettamista, ydinjäteongelman ratkaisemista sekä ydinenergiasta luopumista. Lisäksi puolueen liittopäiväryhmä oli tehnyt esityksen kuljetusten

²¹⁰ Deutscher Bundestag, 203. Wahlperiode, 203. Sitzung, 13.11.1997, 18323.

²¹¹ FAZ 21.3.1996, Nr. 68/12, s.1, „Demonstration, Blockaden, Festnahmen. Der mühsame Weg der Castoren nach Ahaus“.

²¹² Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 224. Sitzung, 26.3.1998, 20500.

lopettamisesta Ahausiin, Gorlebeniin ja Greifswaldiin, jonka käsittely jatkui istunnon jälkeä valioikunnissa.²¹³

Maaliskuun kuljetus oli siis ajettu Baijerista ja Baden-Württembergistä Nordrhein-Westfahleniin. Liittopäivillä keskustelun keskiöön nousikin kysymys hallituksen ydinjätehuolto-politiikan pohjana olevan vuoden 1979 jätehuoltosuunnitelman oikeudenmukaisuudesta. Hallituspuolueiden edustajat vetosivat vuonna 1979 silloisen SPD-johtoisen liittohallituksen ja osavaltioiden pääministerien sopineen yhdessä suunnitelmasta ja väli-varastojen sijoittamisesta Ala-Saksiin ja Nordrhein-Westfahleniin. Samoin oli sovittu tieteellisistä tutkimuksista, joilla selvitettiin Gorlebenin suolakaivoksen soveltuvuutta ydinjätteen loppusijoituspaikaksi sekä jätteen jatkokäsittelykeskuksen sijoittamisesta Baijeriin. Hallituspuolueiden taholta tulkittiinkin osavaltioiden pääministerien varmistaneen jätehuoltosuunnitelmasta sovittaessa sallivansa ja toteuttavansa väli-varastojen perustamisen sekä toiminnan.²¹⁴

Oppositiossa puolestaan vuoden 1979 jätehuoltosuunnitelman ei katsottu oikeuttavan hallituksen jätehuolto-politiikkaa. SPD:n taholta painotettiin, että suunnitelmassa oli määritelty väli-varastoinnin olevan mahdollista vain loppusijoituksen ollessa varmistettu. Toimivaa loppusijoitusta ei ollut sosiaalidemokraattien mukaan näköpiirissä, ja puolue vaatikin jätteiden lyhyen ja keskipitkän aikavälin varastoimista ydinvoimaloiden läheisyyteen. SPD korosti lisäksi vaatineensa itäsaksalaisen Morslebenin loppusijoituspaikan toiminnan ajallista rajaamista sulkemismenettelyllä turvallisuussyistä, mutta hallitus oli sen sijaan aiemmalla ydinvoimalainmuutoksellaan mahdollistanut jätteenkuljetusten jatkumisen Morslebeniin viisi vuotta suunniteltua pidempään.²¹⁵

Liittouma 90/Vihreiden Ursula Schönberger esitti, ettei ydinjätekuljetusten vastustus Ahausissa eronnut Gorlebenin mielenosoituksista, vaan molemmissa oli

²¹³ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 224. Sitzung, 26.3.1998, 20496-20497, 20523.

²¹⁴ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 224. Sitzung, 26.3.1998, 20498-20499.

²¹⁵ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 224. Sitzung, 26.3.1998, 20501, 20509.

pohjimmiltaan kyse Merkelin ydinjätteenhuoltopolitiikan vastustamisesta. Kuljetusten läpiajolla poliisivoimien tuella oli hänen mukaansa yhteiskunnan sosiaalisen vapauden pääomaa kuluttava vaikutus, ja lisäksi liittohallinto rajoitti osavaltioiden hallinnon vapautta pakottamalla ne hyväksymään kuljetukset.²¹⁶ Schönberger kritisoi siis Saksan perustuslain mukaista vallanjakoa liittovaltion ja osavaltioiden välillä. SPD:n taholta vuoden 1979 jätehuoltosuunnitelman nähtiin tuovan epätasa-arvoa osavaltioiden välille, kuten Hans-Peter Kemper (SPD)²¹⁷ toi puheenvuorossaan esiin.

Wir [Sozialdemokraten] wollen den Ausstieg aus der Atomenergie, und wir wollen die unsinnigen Transporte quer durch die Bundesrepublik verhindern. Im übrigen ist nicht einzusehen, dass Bayern und Baden-Württemberg Atomkraftwerke betreiben, und Gorleben und Ahaus müssen die Folgen dieser unverantwortlichen Politik auf unbegrenzte Zeit tragen.²¹⁸

Nordrhein-Westfahlenissa ei ollut enää kaupallisia ydinvoimaloita verkossa. Osavaltion ympäristön, aluejärjestyksen ja talouden ministeri Bärbel Höhn (Liittouma 90/Vihreät) puhui liittopäivillä liittoneuvoston edustajana. Ahausin asukkaat olivat ministerin mukaan sallineet 50 kuljetusta ilman mielenosoituksia, sillä kuljetukset olivat olleet tarpeen osavaltiossa sijaitsevan Hamm-Uentropin ydinvoimalan sulkemisen jälkeen. Ministeri näki ydinenergian käytön aiheuttavan vaaraa terveydelle ja ympäristölle. Tšernobyl ja Harrisburg olivat osoittaneet onnettomuusriskin, joka oli olemassa muuallakin kuin entisen Neuvostoliiton alueella, sillä esimerkiksi Yhdysvalloissa oli ministerin mukaan ongelmia ydinvoimaloissa. Samoin ministeri korosti ongelmia kuljetusten yhteydessä.²¹⁹

²¹⁶ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 224. Sitzung, 26.3.1998, 20497-20498.

²¹⁷ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Hans-Peter Kemper (syntynyt 1944) oli liittopäivillä edustajana vuodesta 1993 lähtien. Hän oli jäsenenä plutoniumin tutkimuskomiteassa.

²¹⁸ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 224. Sitzung, 26.3.1998, 20501. "Me [sosiaalidemokraatit] haluamme ydinenergiasta luopumista, ja haluamme estää järjettömät kuljetukset liittotasavallan läpi. Ei muuten ole ymmärrettävää, että Baijeri ja Baden-Württemberg käyttävät ydinvoimaa, ja Gorlebenin ja Ahausin on kannettava tämän vastuuttoman politiikan seuraukset rajoittamattoman mittaisen ajan."

²¹⁹ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 224. Sitzung, 26.3.1998, 20511.

Ympäristöministeri Angela Merkel otti kantaa kysymykseen oikeudenmukaisuudesta. Hän liitti sen kysymykseen poliittisesta yksimielisyydestä, ja korosti, että oikeuden koettiin toteutuvan paremmin poliittisen yksimielisyyden vallitessa. Viimeksi ydinjätehuoltoa koskien poliittinen yksimielisyys oli vallinnut vuonna 1979, jolloin Nordrhein-Westfalenin hallitus oli pitänyt Ahausin välivarastoa välttämättömänä velvollisuutenaan poliittisista ja valtiollisista syistä. Osavaltion hallitus oli vakuuttanut Ahausin asukkaat välivaraston sijoittamisen taloudellisesta ja rakenteellisesta haitattomuudesta, mikä oli Merkelin mukaan osoittautunut paikkansa pitäväksi. Nordrhein-Westfalen oli toisin sanoen poliittisen yksimielisyyden vallitessa täyttänyt valtiollisen velvollisuutensa. Nyt Wolfgang Clement (SPD), jonka odotettiin nousevan osavaltion tulevaksi johtajaksi, ei halunnut enää kantaa valtiollista velvollisuuttaan. Kaikkineen Merkel katsoi hallituksen politiikan oikeudenmukaisuuden osoitukseksi voiton demokraattisissa vaaleissa kerta toisensa jälkeen, kun taas SPD ei ollut saanut yli kymmenessä vuodessa poliittista enemmistöä ydinenergiasta luopumiselle.²²⁰ Merkelin voi toisin sanoen tulkita haastaneen SPD:tä toimimaan mahdollisen vaalivoiton jälkeen.

Yhteiskunnan ydinenergiavastaisuus ilmeni siis Kohlin viidennen hallituskauden lopulla varsin voimakkaina mielenosoituksina. Ne kohosivat kuljetusten herättämästä turvattomuudentunteesta, mutta liittopäivillä jätehuoltosuunnitelmaa vastustettiin myös sen osavaltioiden välille tuoman eriarvoisuuden takia. Keskusteluissa ilmenikin ydinenergiakysymykseen liittyvä voimakas perustuslaillinen ulottuvuus. Saksan federalistisen valtiomuoto jakoi vallan liittovaltion ja osavaltioiden välille, ja ydinenergiakysymyksessä kummaltakin hallinnon tasolta pyrittiin aktiivisesti vaikuttamaan politiikan sisältöön. Oppositiossa hallituksen katsottiin toimivan ydinenergiapolitiikallaan yleisen mielipiteen ja oikeudenmukaisuuden vastaisesti. Hallitus puolestaan korosti politiikkansa olevan perustuslainmukaista ja demokraattista. Demokratian käsite saikin sekä oppositiopuolueiden että hallituspuolueiden kielenkäytössä keskeisen aseman, ja

²²⁰ Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, 224. Sitzung, 26.3.1998, 20521-20522.

sen suhdetta turvallisuuteen pyrittiin määrittelemään sekä ydinenergian käyttöä tukevasta että vastustavasta näkökulmasta.

4.3. Poliittisen kulttuurin analyysi

Ristiriita energiapoliittisen jatkuvuuden ja muutoksen vaatimusten välillä kävi vuosina 1994–1998 yhä ilmeisemmäksi, ja sisäpoliittiset ja perustuslailliset jännitteet kasvoivat. SPD:n esiintyminen liittopäivillä oppositiojohtajana oli energiakeskusteluissa heikkoa, ja Liittouma 90/Vihreät oli Joschka Fischerin johdolla monin paikoin keskustelun johdossa. Sen sijaan osavaltiotasolla SPD:n esiintyminen oli edelleen voimakasta, ja ydinenergiasta luopumista ja energiapoliittista muutosta vaadittiin Gerhard Schröderin johdolla.

Kilpailevat vaatimukset jakaantuivat siis edellisen vaalikauden tapaan energiapoliittisen ja rakenteellisen jatkuvuuden sekä muutoksen tavoittelun välillä. Vaatimuksia rakennettiin termeillä konsensus, käänne ja turvallisuus, joiden merkitykset pohjautuivat edelleen energiapoliittisen yhteisymmärryksen katoamiseen Tšernobylin onnettomuuden jälkeen, tyytymättömyyteen politiikan perustana olevia arvoja kohtaan sekä osin konkretisoituneeseen ja osin psykologisesti rakentuvaan ydinenergian riskiin. Mahdollisuudet toteuttaa edellisellä vaalikaudella yritetty Saksan federalististen rakenteiden mukainen laaja konsensus olivat kuitenkin pienentyneet puolueiden näkemyserojen täsmentyessä ja siitä aiheutuvien jännitteiden kasvaessa. Vaikka muutoksen ja jatkuvuuden suhde konsensukseen määriteltiin eri puolueiden ja teollisuuden taholla eri tavoin, liittyi konsensuksen saama merkitys yleisesti erityisesti taloudelliseen vakautukseen. Konsensuksen puuttumisen tuoma haitta Saksan taloudelle siis tunnustettiin, mikä oli syynä erityisesti hallituksen suostumukselle neuvotella energiapoliittista ja rakenteellista muutosta vaativan SPD:n kanssa. Saksan

taloutta kuormittivat 1990-luvun lama ja yhdistymiseen liittyvät haasteet,²²¹ ja energiakysymyksistä ja energiakysymyksistä johtuvan epävarmuuden vaikutuksista teollisuuden investointihalukkuuteen oltiin huolissaan.

SPD ja Liittouma 90/Vihreät korostivat entisestään konsensuksen merkitystä energiapolitiikan linjoja ja sen myötä energiahuollon rakenteita muuttavana poliittisena sopimuksena, jonka pohjalta Saksan energiantuotanto kehitettäisiin tulevaisuuden haasteita vastaavaksi. Ydinenergiasta luopuminen sisältyi konsensukseen muutoksen dynamiikan vapauttajana, ja oli siten keskeisin yksittäinen osa tavoiteltua konsensusta. Ydinenergiasta luopumista ei toisin sanoen esitetty irrallisena vaatimuksena, vaan osana laajemman rakennemuutoksen vaatimusta pyrkimyksenä vastata ilmastonmuutoksen haasteeseen. Vastaavaa rakennemuutosta vaadittiin käänteen termillä, joka oli laajentunut Liittouma 90/Vihreiden kielenkäytöstä SPD:n kielenkäyttöön. Käsitteet konsensus ja käänne liittyivät siis varsin läheisesti toisiinsa, sillä opposition vaatimuksena voi nähdä olleen käänteen toteuttaminen konsensuksessa.

Ilmastonmuutoksen reagointi muodosti siis entistä selvemmin kontekstin vaatimuksille energiapoliittisesta muutoksesta ja jatkuvuudesta. Poliittista kulttuuria leimasi toisin sanoen kasvanut tietoisuus globaaliksi ongelmaksi määritellystä ihmisen toimillaan aiheuttamasta ilmastonmuutoksesta, johon kansainvälisellä tasolla oli ryhdytty etsimään ratkaisua. Ilmastonmuutokseen vedoten perusteltiin muutoksen vaatimuksen lisäksi energiapoliittisen jatkuvuuden vaatimusta. Hallituspuolueiden termille konsensus antama merkitys piti sisällään poliittista ja rakenteellista jatkuvuutta tuovan ulottuvuuden, joka määriteltiin ilmastonmuutokseen reagoinnin kannalta parhaaksi tavaksi vastata

²²¹ Flockton 2001b, 63–64, 68. Saksojen nopea yhdistyminen oli kasvattanut voimakkaasti valtion velkaa sekä lisännyt kansalaisten verorasitusta ja työttömyyttä erityisesti uusissa osavaltioissa. Vuosina 1992–1994 työttömyysprosentti kohosi vanhoissa osavaltioissa 5,9 prosentista 7,9 prosenttiin ja uusissa osavaltioissa 14,8 prosentista 16,1 prosenttiin. Koko Saksan osalta työttömyysprosentti oli vuonna 1992 7,7 ja vuonna 1994 9,6 prosenttia. Syynä työttömyyden kasvuun oli inflaation ylikuumenemisen ja korkojen nousun aiheuttama talouden syvä taantuminen vuoden 1992 jälkipuoliskolla. Talouden taantuminen ja lama koettelivat myös muuta Eurooppaa.

hiilidioksidipäästöjen vähennystarpeeseen. Muutoksen tarve päästöjen vähentämisen mielessä tunnustettiin siis CDU/CSU:n ja FDP:n keskuudessakin, mutta tähän tarpeeseen haluttiin vastata rakenteita merkittävästi muuttamatta. Ilmastonmuutoksen problematiikan kontekstissa ydinenergian käyttö oli siis mahdollista esittää ekologisena vaihtoehtona.

Poliittiseen kulttuuriin oli siis noussut kasvanut tietoisuus ilmastonmuutoksesta ja huoli sen seurauksista. Liittopäiväkeskustelut ilmensivät sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla käynnissä ollutta keskustelua siitä, millä poliittisilla keinoilla ilmastonmuutokseen tulisi vastata. Tämä vaikutti termin konsensus sekä käänne merkitysten muodostumiseen. Kansainvälisellä keskustelulla oli vaikutusta myös termin turvallisuus merkityksen muodostumiseen. Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden syistä oli kansainvälisellä tasolla päästy yksimielisyyteen, ja hallituksen taholta onnettomuuden syiden tulkittiin tarkoittavan puutteellista turvallisuuskulttuuria. Turvallisuuskulttuurin merkitys muodostui siten turvallisuusfilosofian termin tapaan pyrkimyksestä perustella Tšernobylin konkretisoiman ydinenergian riskin valossa, miksi ydinenergiaa ei ollut syytä tulkita kuitenkaan yleismaailmallisesti turvattomaksi. Turvallisuus liitettiin voimakkaasti vallitsevan länsimaisen demokratian ominaisuudeksi, ja sen taso riippuvaksi demokratian toteutumisen tasosta.

Liittämällä turvallisuuden demokratiaan hallitus pyrki siis osoittamaan saksalaisen ydinenergian käytön turvallisuuden, ja perustelemaan, miksi Tšernobylin onnettomuus ei antanut syytä saksalaisesta ydinenergiasta luopumiseen. Voimakkaiden ydinjätehuoltoa vastustavien mielenosoitusten aikaan SPD ja Liittouma 90/Vihreät pyrkivät kuitenkin kiistämään koko ydinenergian käytön demokraattisuuden. Jos tulkitaan poliittista kulttuuria Bakerin määritelmän mukaan, opposition yleisellä mielipiteellä perusteltu väite hallituksen politiikan epädemokraattisuudesta on mielenkiintoinen. Bakerin mukaan poliittinen kulttuuri määrittää aseman, josta yksilöt ja ryhmät voivat legitimiä tehdä vaatimuksia

toisiaan vastaan, ja siten se määrittää yhteisön identiteetin ja rajat.²²² Oppositio puolueet pyrkivät siis laajentamaan oikeuden tehdä legitiimejä vaatimuksia Saksan poliittisten instituutioiden ulkopuolelle kieltämällä hallituksen politiikan demokraattisuuden sen ollessa kansan tahdon vastaista. Tähän liittyi myös puhe yhteiskunnallisesta oppositiosta.

Kaiken kaikkiaan liittopäivien keskustelut toivat esiin Saksassa ydinenergian käytön ympärillä vallinneen voimakkaan perustuslaillisen konfliktin ja sisäpoliittisen jännityksen, jotka voimistuivat vuoden 1998 vaaleja kohti tullessa. Jännitys ilmeni puolueiden välisissä suhteissa, mutta jopa suurempi jännitys vallitsi liittovaltion ja osavaltion suhteissa sekä hallituksen ja julkisen mielipiteen välillä. Liittopäivillä käytiinkin jatkuvaa keskustelua suhtautumisesta ydinenergian aiheuttamaan liikehdintään sekä liittovaltion ja osavaltioiden valtasuhteista. Sisäpoliittiset jännitteet nostivat siis demokratian termin keskeiseksi eri puolueiden pyrkiessä määrittelemään termin sisällön ja rajat energiapoliittisten vaatimustensa näkökulmasta. Termi konsensus saikin jännittyneessä ilmapiirissä selvästi sisäpoliittista vakautta tuovan merkityksen.

²²² Baker 1990, 4-5.

5. Jatkuvuus katkeaa (1998–2001)

5.1. Tavoitteena ydinenergiakonsensus

Syyskuun 1998 liittopäivävaaleissa SPD nousi vaalivoittoon Gerhard Schröderin johdolla.²²³ SPD:n keskeisin vaaliteema oli työllisyyden parantaminen,²²⁴ ja puolue lupasi muutoksia myös muun muassa verotukseen sekä sosiaalietuihin. Energiapolitiikassa puolue kannatti vaihtoehtoisten energiamuotojen osuuden kasvattamista sekä ydinenergiasta luopumista mahdollisimman nopeasti. Ydinenergiasta luopuminen ei siis ollut keskeisin teema SPD:n vaalitaistelussa. Liittouma 90/Vihreiden vaaliohjelmassa luopumisella oli luonnollisesti suurempi painoarvo, mutta näkemyseroistaan huolimatta puolueet ilmoittivat jo alkuvuodesta olevansa kiinnostuneita hallituskoalition muodostamisesta.²²⁵

Noustuaan suurimmaksi puolueeksi SPD ryhtyi hallitusneuvotteluihin Liittouma 90/Vihreiden kanssa.²²⁶ Vaalit merkitsivät sukupolvenvaihdosta hallitusvallassa, sillä punavihreä hallitus oli ensimmäinen sodanjälkeen syntyneiden poliitikkojen muodostama. Suurin osa hallituksen jäsenistä oli syntynyt 1940-luvun alussa tai toisen maailmansodan jälkeen, ja he olivat ottaneet osaa 1960-luvun opiskelijaliikheidintään sekä seuraavien vuosikymmenien uusiin sosiaalsiin

²²³ Chandler & Larres 2001, xxxviii-xxxix. FAZ 2.1.1998, Nr. 1/1, s.1, "Schröder bekräftigt Anwartschaft auf Kanzlerkandidatur". FAZ 2.3.1998, Nr. 51/10, s. 1, "Schröder gewinnt und wird Kanzlerkandidat". FAZ 3.3.1998, Nr. 52/10, s.1, "Schröder will auch in der Führung der Partei mitreden". Vuoden 1998 alussa oli epäselvää, olisiko SPD:n liittokansleriehdokas syyskuun liittopäivävaaleissa puolueen puheenjohtaja Oskar Lafontaine vai Ala-Saksin pääministeri Gerhard Schröder. Valinta puolueen kahden johtavan poliitikon välillä päätettiin tehdä maaliskuussa 1998 pidettyjen Ala-Saksin osavaltiotason vaalien tuloksen perusteella. Schröderin kannatus vaaleissa kasvoi merkittävästi, ja hänen asemansa SPD:n johdossa vahvistui. Puolueen johtokunta valitsikin maaliskuussa Schröderin SPD:n liittokansleriehdokkaaksi. Lafontaine säilytti kuitenkin puolueen puheenjohtajuuden. SPD:n vaalimenestys Gerhard Schröderin johdolla nosti puolueen suosion 1970-luvun alun tasolle 40,9 prosenttiin. Kristillisdemokraattien saama äänimäärä 35,1 prosenttia puolestaan oli alhaisin sitten vuoden 1949 vaalien.

²²⁴ Flockton 2001a, xxxii-xxxiii. Saksa kärsi lievistä taantumasta vuosina 1995–1996. Vuoden 1997 aikana talous osoitti toipumisen merkkejä, mutta seuraavana vuonna kehitys kääntyi jälleen laskuun. Hetkellisistä talouden toipumisista huolimatta työttömyys oli kasvanut jatkuvasti Saksan jälleenyhdistymisen jälkeen. Vuonna 1997 työttömyysprosentti oli 12,2.

²²⁵ FAZ 4.3.1998, Nr. 53, s.2, "Oberstes Ziel der SPD ist die Bekämpfung der Arbeitslosigkeit". FAZ 5.3.1998, Nr. 54, s.4, "Auch Schröder will Rot-Grün".

²²⁶ Glaessner 2005, 92, 94.

liikkeisiin.²²⁷ Heidän voi siis katsoa edustaneen sukupolvea, jonka poliittinen tietoisuus oli Gerhard Schröderin sanoin määrittynyt ydinenergiasta kiistelyn kautta. Schröder itse puolusti lakimiehenä ydinenergia-aktivisteja ydinvoimaloita vastaan.²²⁸

Liittohallitukseen nousi edellisillä vaalikausilla voimakkaasti ydinenergiaa vastustaneita henkilöitä. Jürgen Trittin (Liittouma 90/Vihreät) valittiin ympäristöministeriksi. Edellisellä vaalikaudella liittopäivillä opposition johtajaksi profiloitunut, Vihreän puolueen perustajajäsen Joschka Fischer (Liittouma 90/Vihreät) puolestaan valittiin ulkoministeriksi.²²⁹ Lähtökohtaisesti uusi hallituskoalitio olikin sitoutunut muutokseen ydinenergiapolitiikassa, mutta hallitusneuvotteluissa syksyllä 1998 jo aiemmin esiin tullut puolueiden näkemys ero ydinenergiasta luopumisen toteuttamisesta kävi ilmeiseksi. Liittouma 90/Vihreiden tavoitteena oli säätää ydinenergian käytön viidessä vuodessa lopettava laki SPD:n kannattaessa voimaloiden iästä riippuvaa toiminta-aikaa.²³⁰ Näkemyseroista johtuen puolueiden oli neuvotteluissa tehtävä kompromisseja, ja Liittouma 90/Vihreät joutui luopumaan tiukasta linjastaan.²³¹

Ydinenergiasta luopuminen kirjattiin lopulta hallitussopimukseen ilman tarkkaa voimaloiden sulkemisen määräaikaa. Samanaikaisesti lakimuutoksen valmistelun kanssa hallitus ilmoitti aloittavansa jälleen konsensuskeskustelut teollisuuden kanssa. Laki ydinenergiasta luopumista, jossa konkreettinen luopumisaika määriteltäisiin, oli tarkoitus säätää vuoden kuluessa myös siinä tapauksessa, ettei konsensusta teollisuuden kanssa ei syntyisi.²³² Ensimmäisinä hallituskuukausinaan

²²⁷ Reutter 2004, 5-6.

²²⁸ Reutter 2004, 5-6.

²²⁹ Reutter 2004, 5-6.

²³⁰ FAZ, 5.10.1998, Nr. 230/41, s.1, "SPD und Grüne erwarten harte Verhandlungen. Differenzen über Steuern und Kernenergie/ Lafontaine und Schröder für Ende der Personaldebatte".

²³¹ Kern, Koenen, Löffelsend 2004, 190.

²³² FAZ, 16.10.1998, Nr. 240/42, s.1, "Keine sofortige Stilllegung von Kernkraftwerken. SPD und Grüne wollen mit Betreibern verhandeln. Eine Frist von einem Jahr / Schadenersatz-Forderungen befürchtet / Industrie gegen „Ausstiegskonsens“". FAZ, 18.10.1998, Nr.42, s.1, "SPD und Grüne beschließen Ausstieg aus der Kernenergie. Keine Festlegung von Fristen / Stoiber: Verlogene Experimente".

Schröderin hallituksella oli sisäpoliittisesti vankka asema neuvotteluissa, sillä SPD:llä ja Liittouma 90/Vihreillä oli enemmistö myös liittoneuvostossa. Pian liittopäivävaalien jälkeen puolueiden kannatus osavaltiotasolla kuitenkin laski. Hessenin helmikuun 1999 vaalien jälkeen CDU ja FDP muodostivat osavaltion hallituksen, minkä seurauksena SPD ja Liittouma 90/Vihreät menettivät enemmistönsä liittoneuvostossa. Liittohallitus joutui siis politiikassaan reagoimaan Hessenin vaalien tuomaan valtasuhteiden muutokseen, mikä ydinenergiapolitiikassa merkitsi nopeista päämääristä vetäytymistä.²³³

Konsensuksen tavoittelua kuitenkin jatkettiin, ja kesällä 1999 liittokansleri Gerhard Schröder, talousministeri Werner Müller²³⁴ ja ympäristöministeri Jürgen Trittin sekä energiateollisuuden alkoivat lähestyä toisiaan keskusteluissa. Neljä konsensuskeskusteluihin osallistuvaa sähköntuottajaa olivat Viag AG, Veba AG, RWE AG ja baden-württembergiläinen EnBW AG.²³⁵ Teollisuuden taholta konsensuskeskusteluja kritisoitiin siitä, ettei hallitus tavoitellut niissä todellisuudessa laajaa energiakonsensusta, vaan tavoitteena oli yksiselitteisesti ydinenergiasta luopuminen.²³⁶

Kansainvälisellä tasolla jatkui myös keskustelu toimista ilmastonmuutosta vastaan. Loppuvuodesta 1999 Saksa toimi kansainvälisen ilmastonmuutoskeskustelun näyttämönä, kun Bonnissa käytiin marraskuussa viides ilmastonmuutoksen puitesopimuksen osapuolikokous. Kokouksessa valmisteltiin päätöksentekoa

²³³ Chandler & Larres 2001, xl-xli. Hessenin vaalien jälkeen Gerhard Schröderin asema puolueensa sisällä vahvistui, sillä puolueen puheenjohtaja Oskar Lafontaine erosi talousministerin ja puheenjohtajan paikaltaan. Lafontainen ja Schröderin erimielisyydet olivat vaikeuttaneet hallitustyöskentelyä. Schröder valittiin SPD:n uudeksi puheenjohtajaksi.

²³⁴ Wikipedia. Werner Müller (syntynyt 1946) oli 1998–2002 talouden ja teknologian ministeri. Hän ei kuulunut puolueisiin. Aiemmin hän oli työskennellyt energiateollisuuden parissa.

²³⁵ FAZ, 23.6.1999, Nr. 142, s.1, „Annäherung zwischen Energieversorgern und Regierung. Kritik von Grünen und Stromlieferanten an den Plänen von Wirtschaftsminister Müller zum Atomausstieg.“

²³⁶ FAZ, 16.10.1998, Nr. 240/42, s.1, "Keine sofortige Stilllegung von Kernkraftwerken. SPD und Grüne wollen mit Betreibern verhandeln. Eine Frist von einem Jahr / Schadenersatz-Forderungen befürchtet / Industrie gegen „Ausstiegskonsens“". FAZ, 18.10.1998, Nr.42, s.1, "SPD und Grüne beschließen Ausstieg aus der Kernenergie. Keine Festlegung von Fristen / Stoiber: Verlogene Experimente". FAZ, 30.11.1998, Nr.278, s.2, "Trittin warnt die Kraftwerksbetreiber. Weiter Kritik an der Atomgesetz-Novelle / ÖTV: Daumenschrauben für die Energiewirtschaft".

Kioton pöytäkirjan avoimista kohdista seuraavan vuoden Haagin huippukokousta varten. Avoimista oli esimerkiksi kohta päästökauppoikeutta koskien.²³⁷ Vuonna 1997 hyväksytty pöytäkirja, jonka voimaantulo edellytti 55 eniten hiilidioksidipäästöjä tuottavan teollisuusmaan hyväksyntää, velvoitti teollisuusmaat vähentämään kasvihuonekaasupäästöjään vähintään 5,2 prosenttia alle vuoden 1990 tason vuosien 2008 ja 2012 välillä.²³⁸ Saksan kansallinen tavoite oli pienentää hiilidioksidipäästöjään neljänneksellä vuoden 1990 tasosta vuoteen 2005 mennessä. Ollessaan oppositiossa SPD ja Liittouma 90/Vihreät olivat vaatineet energiahuollon rakennemuutosta tavoitteeseen yltämiseksi, ja ympäristöministeri Jürgen Trittin painottikin tuotanto- ja kulutustottumusten muutostarvetta.²³⁹

Askel energiantuotannollisten muutosten suuntaan oli loppuvuodesta 1999 liittopäivien käsittelyssä oleva lakiesitys uusiutuvan energian tukemiseksi, jolla tähdättiin uusiutuvien energiamuotojen osuuden kaksinkertaistamiseen kymmenessä vuodessa. Hallitus piti lakia 2000-luvun energiapolitiikan kulmakivenä.²⁴⁰ Talouden ja teknologian ministeri Werner Müller esitti ydinenergiasta luopumisen toteutuvan osana käynnissä olevaa energiahuollon rakennemuutosta.

[...] im nächsten Sommer wird die Bundesregierung Leitlinien für die Energiepolitik vorlegen, und zwar soweit wie möglich im Konsens. [...] Wir werden im nächsten Jahr den Ausstieg aus der Kernenergie gesetzlich regeln, und zwar möglichst so, dass diese Regelungen im Einvernehmen mit den Eigentümern festgelegt werden. Der Ausstieg wird ein längerfristiger Prozess. Er wird so lange dauern, dass wir parallel dazu wesentlich umweltverträglichere Energieversorgungsstrukturen aufbauen können, wenn wir dies wollen. Die Bundesregierung will das. Wir werden wieder eine

²³⁷ FAZ 6.11.1999, Nr. 259, s.1, " Neue Hoffnung für den Klimaschutz- Trittin zieht positive Bilanz des Bonner Gopfels. Das Protokoll von Kyoto soll 2002 in Kraft treten/ Merkel kritisiert die Bundesregierung".

²³⁸ Porter, Brown & Chasek 2000, 120–122.

²³⁹ FAZ 6.11.1999, Nr. 259, s.1, " Neue Hoffnung für den Klimaschutz- Trittin zieht positive Bilanz des Bonner Gopfels. Das Protokoll von Kyoto soll 2002 in Kraft treten/ Merkel kritisiert die Bundesregierung".

²⁴⁰ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 79. Sitzung, 16.12.1999, 7240, 7274.

aktive Energiepolitik betreiben können, weil wir die Gespensterdebatte um die Kernenergie beenden.²⁴¹

Hallitus korosti siis ajavansa päämäärätietoista politiikkaa rakennemuutoksen toteutumisen aikaa vievästä luonteesta huolimatta. Ydinenergiasta luopuminen esitettiin välttämättömänä vaiheena muutoksen mahdollistamisessa. Merkittävä muutos Saksan energiasektorilla oli käynnissä toisessakin mielessä, sillä huhtikuussa 1998 Saksassa oli astunut voimaan laki, joka liberalisoi kansalliset sähkömarkkinat.²⁴² Sähkömarkkinoiden liberalisoitumisen Euroopan unionissa painotettiin joka tapauksessa aiheuttavan suuren rakenteellisen murroksen.²⁴³

Oppositiossa hallituksen energiapolitiikkaa ei pidetty riittävänä globaalien ja eurooppalaisten haasteiden näkökulmasta. Lain uusiutuvan energian tukemiseksi ei nähty ratkaisevan ydinenergiasta luopumisesta aiheutuvia ongelmia ilmaston suojeleutavoitteille eikä energianhinnan kehitykselle. Ydinenergiasta luopuminen vaaransi siten Saksan talouden.²⁴⁴ CDU/CSU ja FDP olivatkin tehneet istunnossa käsittelyssä olevat esitykset Saksan energiapolitiikan suuntaa koskien.²⁴⁵

Oppositiossa ei uskottu hallituksen mahdollisuuteen toteuttaa ydinenergiasta luopuminen konsensuksessa energiateollisuuden kanssa osapuolien intressiristiriitojen takia. Teollisuuden ei taas uskottu konsensuskeskusteluissa suostuvan sopimukseen, joka lopettaisi ydinvoimaloiden toiminnan niiden ollessa vielä teknisesti, taloudellisesti ja turvallisuusteknisesti toimintakäykyisiä.²⁴⁶

²⁴¹ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 79. Sitzung, 16.12.1999, 7243-7244. "[...] ensi kesänä hallitus tulee esittämään energiapolitiikan päälinjat niin pitkälti kuin mahdollista konsensuksessa. [...] Tulemme seuraavana vuonna säätämään laillisesti ydinenergiasta luopumisesta mahdollisesti siten, että tämä sopimus asetetaan yhteisymmärryksessä omistajien kanssa. Luopumisesta tulee pitkäkestoinen prosessi. Se tulee kestäväksi niin pitkään, että voimme rinnakkain sen kanssa rakentaa oleellisen ympäristöystävällisen energiahuoltorakenteen, jos niin haluamme. Hallitus haluaa niin. Voimme ajaa jälleen aktiivista energiapolitiikkaa, koska lopetamme kummituskeskustelun ydinenergian ympärillä."

²⁴² Anderson 1999, 111.

²⁴³ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 79. Sitzung, 16.12.1999, 7246-7248.

²⁴⁴ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 79. Sitzung, 16.12.1999, 7245-7246.

²⁴⁵ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 79. Sitzung, 16.12.1999, 7240.

²⁴⁶ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 89. Sitzung, 23.2.2000, 8253-8254.

Käynnissä olevia energiakonsensuskeskusteluja ja energiadiologia käsiteltiin CDU/CSU:n vaatimuksesta liittopäivien ajankohtaistunnilla helmikuussa 2000.²⁴⁷ Dagmar Wöhr (CDU/CSU),²⁴⁸ joka puheenvuorossaan pelkäsi ydinenergiasta luopumisen lisäävän kytköksiä energiapolitiikan ja ulkopoliitiikan välillä,²⁴⁹ syytti puheenvuorossaan hallitusta siitä, että se käytti politiikassaan konsensuksen termiä väärällä tapaa muuttaen termin sisältämää positiivista merkitystä:

Das Wort „Konsens“ war in der Öffentlichkeit bisher immer positiv besetzt. Die Menschen finden es besser, wenn die Vertreter unterschiedlicher Interessen gemeinsam nach Lösungen suchen, als wenn sie sich nur irgendwelche Schaukämpfe liefern. Das ist ja auch nachvollziehbar. Das weiß auch der Herr Bundeskanzler bzw. seine Medienberater haben ihm das gesagt. Deshalb ist in seiner Politik immer so viel von Konsens und Dialog die Rede. Aber die Regierung hat es bis jetzt geschafft, das Wort „Konsens“ in Misskredit zu bringen. [...] Der Spagat zwischen der Beschlusslage der Grünen einerseits und dem Interesse der Energieversorger an der Nutzung ihrer Anlagen andererseits ist nicht zu schaffen bzw. wird nicht zu schaffen sein. [...] es wird also dazu kommen, dass Sie [die Regierung] ganz alleine die Verantwortung für den Atomausstieg übernehmen müssen.²⁵⁰

Konsensusjohdaminen oli Kroppin mukaan tyypillistä Schröderin hallitukselle.²⁵¹ Liittopäivillä hallitusta ivattiin kuitenkin epäonnistumisesta kahden tavoitteensa, konsensusjohdamisen ja ydinenergiasta luopumisen yhdistämisessä kuten Jürgen W. Möllemann (FDP) esitti puheenvuorossaan.

²⁴⁷ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 89. Sitzung, 23.2.2000, 8253.

²⁴⁸ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Dagmar Wöhr (syntynyt 1954) on ollut liittopäivillä edustajana vuodesta 1994 alkaen. Vuosina 1998-2002 hän oli parlamentissa CSU:n osavaltioiden edustajien puheenjohtaja.

²⁴⁹ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 89. Sitzung, 23.2.2000, 8253-8254.

²⁵⁰ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 89. Sitzung, 23.2.2000, 8253-8254. "Sana "konsensus" on ollut julkisuudessa aina sävyllään positiivinen. Ihmiset pitävät parempana sitä, että edustajat etsivät eriäviin intresseihin yhdessä ratkaisua, kuin että he ajaisivat jotain näytösottelua. Se on ymmärrettävää. Sen tietää myös herra liittokansleri, toisin sanoen hänen medianeuvonantajansa ovat kertoneet sen hänelle. Siksi hänen politiikassaan puhutaan aina niin paljon konsensuksesta ja dialogista. Mutta hallitus on tähän mennessä onnistunut tuomaan sanaan "konsensus" huonoa sävyä. [...] Spagaatti toisaalta Vihreiden päätöslähtökohdan ja toisaalta energiahuollon intressien voimaloitensa käytöstä välillä ei ole saavutettavissa, toisin sanoen sitä ei tulla saavuttamaan. [...] se tulee siis johtamaan siihen, että te [hallitus] joudutte ottamaan aivan yksin vastuun ydinenergiasta luopumisesta."

²⁵¹ Kropp 2004, 67.

Wird am Ende der Atomenergiekonsensgesprächen also der Dissens stehen? Das ist sehr wahrscheinlich; denn eines ist klar: Rot-Grün hat sich mit einer dogmatischen, von rot-grüner Ausstiegsideologie geprägten Koalitionsvereinbarung selbst ins Aus geschossen. Sie haben sich zu Beginn Ihrer Regierungszeit als atomare Hardliner feiern lassen. Jetzt aber bezeichnet der Wackelpudding Trittin 30- bis 42-jährige Laufzeiten als Ausstieg. Lachhaft!²⁵²

Epäilyistä huolimatta liittohallitus ja energiateollisuuden edustajat pääsivät kesäkuussa 2000 sopimukseen järjestelmällisestä ydinenergiasta luopumisesta. Ydinvoimaloiden kokonaistoiminta-ajaksi määriteltiin 32 vuotta, josta jäljellä olevana toiminta-aikana ydinvoimalat saivat tuottaa tietyn määrän sähköä. Sulkemalla vanhempia voimaloita aikaisemmin, jäljelle jääneet voimalat saatiin puolestaan pitää toiminnassa pidempään. Voimaloille määrättiin säännölliset turvallisuustarkastukset sekä sovittiin radioaktiivisen jätteen jatkokäsittelyn lopettamisesta sekä paikallisten jätteensäilytyspaikkojen perustamisesta. Hallitus sitoutui ydinjätteen loppusijoituspaikan perustamiseen keskeyttämällä Gorlebenin tutkimukset kolmesta kymmeneen vuoteen, jonka aikana suolakaivoksen soveltuvuuteen kohdistuvat epäilyt tutkittaisiin.²⁵³

Sopimuksen solmimisen jälkeen hallitus esitti liittopäivillä tiedonannon ”Ydinenergiasta luopuminen – mahdollisuus energiapolitiikkaan yhteiskunnallisessa konsensuksessa”.²⁵⁴ Tässä yhteydessä liittokansleri Gerhard Schröder esitti tyytyväisyyttä ilmaisevan puheenvuoronsa, jossa hän katsoi konsensuskeskusteluissa onnistumisen kolmannella yrittämällä olevan merkki Saksan poliittisesta kulttuurista ja sen muutoksesta uuden koalition myötä.²⁵⁵ Konsensus lopetti liittokanslerin mukaan poliittisesti kiistan ydinenergiasta, mikä

²⁵² Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 89. Sitzung, 23.2.2000, 8256. ”Tuleeko ydinenergiakonsensuskeskustelut päättymään hajaannukseen? Se on erittäin todennäköistä; sillä yksi on selvää: Punavihreät ovat ampuneet itseään jalkaan dogmaattisella, punavihreällä luopumisasiologialla värittäneellä koalitionsopimuksellaan. He juhlivat hallituskautensa alussa itseään kovan linjan ydinvastustajina. Mutta nyt Trittinin tutisevassa vanukkaassa 30-40-vuoden toiminta-aika merkitsee luopumista. Naurettavaa!”

²⁵³ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10424-10425.

²⁵⁴ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10423. ”Ausstieg aus der Kernenergie – Chance für eine Energiepolitik im gesellschaftlichen Konsens“.

²⁵⁵ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 2000, 111. Sitzung, 10423–10424.

avasi tien tulevaisuuden energiapolitiikalle. Teollisuus sai siten kaipaamansa suunnitteluvarmuuden, ja pystyi varmistamaan investointiensa taloudellisen optimoinnin, työpaikkojen turvaamisen ja liukuvan siirtymisen uuteen energiamuotojen sekoitukseen.²⁵⁶ Osa hallituksen toteuttamaa rakennemuutosta oli Schröderin mukaan tehokkuusvallankumous, jolla hän tarkoitti moderniin teknologiaan panostamista energiatarpeen pienentämiseksi kolmanneksella kahdessakymmenessä vuodessa.²⁵⁷ Tehokkuusvallankumouksen tavoiteltiin toisin sanoen saman verran energiansäästöjä kuin poistuvasta ydinenergiasta menetettäisiin.

Kristillisdemokraatit olivat tehneet vastaesitykset ydinenergiasta luopumisen seurauksista sekä käynnissä olevan energiakeskustelun seurauksista, joiden käsittely jatkui istunnon jälkeen valiokunnissa.²⁵⁸ Hallituksen energiapolitiikkaa syytettiin ajattelemattomaksi kansalliseksi politiikaksi globalisaation aikana. Esityksessä ilmastonuojelun katsottiin vaarantuvan, kun ydinenergian kolmenkymmenen prosentin hiilidioksidivapaata osuutta energiantuotannossa ei olisi mahdollista korvata hallituksen kaavailemilla keinoilla. Myös Saksan talusasema vaarantuisi, sillä energiaintensiiviset alat tulisivat pakenemaan maasta, ja kotimainen osaaminen erityisesti ydinteknologian osalta menetettäisiin.²⁵⁹

Sopimus ei opposition mielestä antanut edellytyksiä puhua konsensuksessa toteutetusta ydinenergiasta luopumisesta, sillä se ei toteutunut laajassa yhteisymmärryksessä. Energiateollisuuden katsottiin suostuneen sopimukseen painostuksen alla. Voimakkaimmin tämän toi esiin Walter Hirche (FDP)²⁶⁰ nostaan esiin sähköteollisuuden lehdistötiedotteen, jossa hänen mukaansa sanottiin

²⁵⁶ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10425-10426.

²⁵⁷ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10426.

²⁵⁸ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10432,10455.

²⁵⁹ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10427-10429.

²⁶⁰ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Walter Hirche (syntynyt 1941) oli liittopäivillä edustajana vuodesta 1994 alkaen. Vuosina 1994-1998 hän oli ympäristön, luonnonsuojelun ja reaktoriturvallisuuden ministeriön parlamentaarinen valtiosihteri.

yri­tysten edelleen olevan vakuuttuneita ydinenergian tarpeellisuudesta taloudellisista ja ekologisista syistä.²⁶¹ Hirche tul­kitsi energiateollisuuden ostaneen itselleen oikeusturvan, ja nosti esiin Kohlin hallituskausillakin puhuttaneen kysymyksen oikeus­valtion periaatteista, joiden vastaiseksi hallituksen puhuma ydinenergiakonsensus puheenvuorossa esitettiin.

Der Kern der Vereinbarung ist die Garantie der Bundesregierung, dass der Betrieb der Kernkraftwerke und die Entsorgung nuklearen Materials in Zukunft nicht mehr durch politisch motivierte Störungen behindert werden. Aus Sicht der Betreiber ging es darum, sich Rechtssicherheit zu kaufen und sich durch Verzicht auf unbeschränkte Betriebs­genehmigungen von Manipulationen des bestehenden Rechts durch rot-grüne Regierung freizukaufen. Die Betreiber zahlen für Rechtsfrieden in Deutschland. Sie können das, weil sie notfalls ihren verminderten Gewinn in Preisen – [...] – überwälzen können. Bei dem so genannten Atomkonsens stellt sich damit meines Erachtens zuallererst die Frage nach den Folgen für unseren Rechtsstaat. [...] Die jetzige Vereinbarung erinnert an die Methode der Schutzgeldzahlung, wie sie in anderen Bereichen der Welt üblich ist.²⁶²

Liittokansleri Schröderin puheenvuorossa puolestaan viitattiin sopimuksen toteutuvan hallituksen ja energiateollisuuden hyväksynnän lisäksi yleisen mielipiteen hyväksynnässä. Yleisen mielipiteen vaatimukseen ydinenergiasta luopumisesta SPD:n edustajat olivat viitanneet jo edellisellä hallituskaudella. Myöhemmässä liittopäiväistunnossa Michael Müller (SPD) viittasi forsan (*forsa Gesellschaft für Sozialforschung und statistische Analyse mbH*)²⁶³ vuonna 2000

²⁶¹ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10432.

²⁶² Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10433. ”Sopimuksen ydin on, ettei ydinvoimaloiden ja radioaktiivisen materiaalin jätehuollon toimintaa enää tulevaisuudessa poliittisista syistä häiritä. Yri­tysten näkökulmasta kyse on oikeusturvan ostamisesta ja vapauden ostamisesta punavihreän hallituksen manipuloinnista luopumalla rajoittamattomasta toimintaluvasta. Yri­tykset maksavat oikeusturvasta Saksassa. He pystyvät tähän, koska he pystyvät hätätapauksessa siirtämään pienentyneet voittonsa hintoihin – [...]. Käsi­tykseni mukaan niin kutsuttu ydinkonsensus asettaa kysymyksen seurauksista oikeus­valtiollemme. [...] Kyseinen sopimus muistuttaa suojelurahanmaksamismetodia, joka on tyypillistä muissa osissa maailmaa.”

²⁶³ forsan kotisivut. Forsa kuuluu johtaviin saksalaisiin markkina-, mielipide- ja sosiaalitutkimus­instituutioihin.

toteuttamaan tutkimuksen, jonka mukaan 58 prosenttia kansasta kannatti ydinenergiasta luopumista 33 prosentin ollessa sitä vastaan.²⁶⁴

Varsinainen lakiesitys ydinenergiasta luopumiseksi oli liittopäivien käsittelyssä seuraavan vuoden lopulla. Ensimmäinen käsittely käytiin syyskuussa 2001, jonka jälkeen lain valmistelu jatkui valiokunnissa.²⁶⁵ Joulukuussa 2001 liittopäivillä käytiin lain toinen ja kolmas käsittely. Käsittely päättyi äänestykseen, jossa lakiehdotus hyväksyttiin hallituspuolueiden äänillä koko opposition ääniä vastaan.²⁶⁶ Laki ei käytännössä merkinnyt ydinvoimaloiden välitöntä alasajoa, vaan niiden toiminnan jatkumista 2020-luvun alkupuolelle saakka. Hallituspuolueiden edustajien puheenvuoroissa ilmaistiin kuitenkin tyytyväisyyttä lain aikaansaamiseen. Ympäristöministeri Jürgen Trittin painotti hallituksen saattavan poliittisen konfliktin päätökseen ja edistävän yhteiskunnallista konsensusta.²⁶⁷ Puheenvuorossaan hän nimesi energiakäänteen, ilmastonuojelun ja luonnonsuojelun suuriksi projekteiksi:

Energiewende, Klimaschutz und Naturschutz sind die großen Projekte. Der Klimaschutz wird das Thema der nächsten Jahrzehnte. [...] Wir haben bei der Energiepolitik wirklich eine Wende erreicht. [...] Heute wird ein Drittel des Windstroms der Welt in der relativ kleinen Bundesrepublik Deutschland produziert. Einnahmen aus der Ökosteuer²⁶⁸ fließen in das Markteinführungsprogramm für Biomasse und Solarenergie. [...] Neben dem erfolgreichen Einstieg in erneuerbare Energien, in Energiesparen und in Energieeffizienz ist für uns der Ausstieg aus der Atomenergie das dritte wichtige Feld der Energiewende.²⁶⁹

²⁶⁴ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 153. Sitzung, 16.2.2001, 15009.

²⁶⁵ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 190. Sitzung, 27.9.2001, 18567, 18592.

²⁶⁶ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 209. Sitzung, 14.12.2001, 20706, 20730.

²⁶⁷ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 209. Sitzung, 14.12.2001, 20723.

²⁶⁸ Kern, Koenen & Löffelsend 2004, 195. Ekologisella veroreformilla punavihreä hallitus tähtäsi energiasäästöjen ja ilmastonuojelun edistämiseen kohdistamalla verotusta esimerkiksi sähkön käyttöön ja öljylämmitykseen.

²⁶⁹ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 190. Sitzung, 27.9.2001, 18568-18569. ”Energiakäänte, ilmastonuojelu ja luonnonsuojelu ovat suuret projektit. Ilmastonuojelu tulee olemaan seuraavan vuosikymmenen teema. [...] Olemme saavuttaneet todella käänteen energiapolitiikassa. [...] Tänäpä kolmannes maailman tuulisähköstä tuotetaan suhteellisesti pienessä Saksan liittotasavallassa. Ympäristöhaittaveron tulot virtaavat ohjelmaan, jolla tuetaan biomassan ja aurinkoenergian markkinoille tuomista. [...] Onnistuneen astumisen uusiutuvaan energiaan, energiansäästöihin ja energiatehokkuuteen rinnalla ydinenergiasta luopuminen on meille kolmas tärkeä energiakäänteen alue.”

Käännös energiapolitiikassa, jota SPD ja Liittouma 90/Vihreät olivat 1990-luvun alusta saakka vaatineet, oli siis Schröderin ensimmäisen hallituksen mukaan toteutumassa. Ydinenergiasta luopuminen oli osa käännettä, joka piti sisällään lisäksi muita tuotannollisia ja rakenteellisia muutoksia. Ilmastonsuojelun, josta oli käyty keskustelua sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla 1980-luvun lopulta saakka, ministeri nimesi tulevien vuosikymmenten projektiksi. Energiakäännös oli siis käymässä ydinenergiasta luopumisen myötä lopulta toteen, ja tulevaisuuden energiapolitiikaksi haasteeksi nimettiin ilmastonsuojelulliset pyrkimykset.

5.2. Turvallisuusparannusten kiistanalaisuus

Helmut Kohlin viimeisen hallituskauden lopulla sisäpoliittinen tunnelma ydinjätehuollon ympärillä oli ollut tulehtunut, ja ydinenergiakysymys oli aiheuttanut perustuslaillisia jännitteitä. Voimassa oleva, vuoden 1979 jätehuoltosuunnitelma, jonka oikeudenmukaisuudesta oli käyty liittopäivillä kiivasta keskustelua, määräsi kaikkien saksalaisten ydinvoimaloiden jätteen varastoinnista Ala-Saksissa ja Nordrhein-Westfalenissa. Saksalaisissa ydinvoimaloissa tuotettua ydinjätettä, joka oli ollut jatkokäsittelyssä ulkomaisissa palamisjätteen käsittelylaitoksissa, oli alettu kuljettaa takaisin Saksaan. Lisäksi ajettiin osavaltioiden välisiä ydinjätteenkuljetusajoja. Kuljetukset olivat nostattaneet voimakkaita mielenosoituksia, ja yhteiskunnallisen vastustuksen lisäksi kuljetuksia oli vastustettu voimakkaasti myös osavaltiotason ja liittovaltiotason politiikassa.

Vuoden 1998 hallitusvaihdos ei merkinnyt kuljetusten ulkomaisista käsittelylaitoksista lopullista loppumista, sillä vuonna 1991 säädetyin lain nojalla Saksan oli haettava ulkomailla oleva ydinjätteesä säilytettäväksi kotimaahan heti, kun jätteen säilyttäminen ulkomaisissa jatkokäsittelylaitoksissa ei ollut enää teknisistä syistä tarpeellista. Uusi hallitus arvelikin tammikuussa 1999 jätteenkuljetusten jatkuvan vuosituhannen vaihteen jälkeen. Ala-Saksissa ja Nordrhein-Westfalenissa kuljetusten jatkamiseen suhtauduttiin edelleen erittäin kielteisesti. Nordrhein-Westfahleinin pääministeriksi nousut Wolfgang Clement

(SPD) sekä Ala-Saksin pääministeriksi valittu Gerhard Glogowski (SPD) vastasivatkin hallitukselle, etteivät halunneet sallia kuljetuksia Ahausiin ja Gorlebeniin Ranskan La Hagesta tai Ison-Britannian Sellafieldestä, sillä asukkaat eivät hyväksyneet niitä.²⁷⁰

Ydinjätehuollosta aiheutuvat sisäpoliittiset ja perustuslailliset jännitteet osavaltioiden ja liittohallinnon välillä eivät siis olleet laenneet. Muutoksia ydinjätteenhuoltopolitiikkaan oli kuitenkin luvassa, sillä moni hallituspuolueiden jäsenistä oli voimakkaasti vastustanut Saksan ydinjätteenhuoltopolitiikan pohjana olevaa vuoden 1979 jätehuoltosuunnitelmaa. Kesäkuussa 2000, kun liittohallitus oli energiakonsensuskeskusteluissa saanut sopimuksen aikaiseksi energiateollisuuden kanssa, liittokansleri Schröder esitteli liittopäivillä sopimuksen ydinjätehuoltopolitiikkaan tuomia muutoksia. Vuonna 1979 sopijaosapuolet olivat tunnustaneet välivarastojen lisäämisen tarpeellisuuden, ja hallitus aikoikin perustaa alueellisia välivarastoja ydinvoimaloiden yhteyteen. Tällä tavalla hallitus korosti lopettavansa tarpeettomat Saksan sisäiset ydinjätteenkuljetukset, ja jätehuoltosuunnitelma muuttuisi oikeudenmukaisemmaksi osavaltioiden välisen tasapuolisemman vastuunjaon myötä. Sopimuksessa, jonka sisältöä ydinenergiasta luopumislaki tuli noudattelemaan, sopivan ydinjätteen loppusijoituspaikan etsintä määrättiin hallituksen vastuulle. Gorlebenin pitkän ajan turvallisuuden kiistanalaisuuden takia hallitus aikoi keskeyttää suolakaivoksen tutkimukset määräajaksi, jonka aikana epäilyt tutkittaisiin ja asiantuntijaryhmä määrittelisi kriteerit soveltuvalla loppusijoituspaikalle.²⁷¹

Ydinenergiasta luopuminen ei liittokansleri Gerhard Schröderin mukaan parantanut vain jätehuoltoa, vaan merkitsi laaja-alaisia turvallisuusparannuksia ydinvoimaloille sovitun joustavan toiminta-ajan sekä säännöllisten turvallisuustarkastusten ansiosta.

²⁷⁰ FAZ 18.1.1999, Nr. 14/3, s.1, "Schröder will an Castor-Transporten festhalten".

²⁷¹ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10425.

Nur wenn ein Kraftwerk früher als vereinbart von Netz geht, darf ein anderes länger laufen. Wenn die älter Anlagen abgeschaltet werden, erhöht dies insgesamt betrachtet auch das Sicherheitsniveau der noch bestehenden, der laufenden Anlagen. [...] Im Übrigen gibt es beim Thema Sicherheit keinen Rabatt. [...] Kernkraftwerke müssen in Deutschland weiterhin auf einem auch international gesehen sehr hohen Sicherheitsniveau betrieben werden. Darüber hinaus haben wir uns darauf verständigt, dass erstmals die Pflicht zur periodischen Sicherheitsüberprüfung gesetzlich verankert wird.²⁷²

Oppositiossa hallituksen ydinvoimaloille salliman toiminta-ajan katsottiin kuitenkin tarkoittavan, että ydinvoimaloiden turvallisuus oli riittävä. Angela Merkel tulkitsikin sopimusta kaikkineen niin, ettei se muuttanut turvallisuusfilosofiaa käytännössä ollenkaan.

Wenn ich mir die von Ihnen getroffene Vereinbarung anschau, dann muss ich feststellen, dass die von Ihnen über Jahre vorgebrachte Argumentation, dass die Sicherheit der bestehenden Kernkraftwerke, die Sicherheit der Transporte und die Sicherheit der Zwischenlager nicht gewährleistet seien, offensichtlich falsch war. Denn Ihre Vereinbarung mit der deutschen Atomenergiewirtschaft lautet, dass der Betrieb von Kernkraftwerken, die Lagerung von Atommüll und alles, was dazugehört, in den nächsten 32 Jahren vertretbar bzw. verantwortbar sind. [...] Wenn Sie in dieser Vereinbarung jetzt davon sprechen, dass die periodische Sicherheitsüberprüfung, wie wir sie mit den Betreibern auf freiwilliger Basis festgelegt hatten, ins Gesetz übernommen werden soll, dann sagen Sie implizit, dass die Sicherheit immer gewährleistet war. [...] Die Sicherheitsphilosophie wird in dieser Vereinbarung in

²⁷² Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10424-10425. "Vain jos ydinvoimala poistuu verkosta sovittua aiemmin, saa toinen toimia kauemmin. Kun vanhempi voimala suljetaan, korottaa se kokonaisuutena nähtynä myös yhä toimivien voimaloiden turvallisuustasoa. [...] Teeman turvallisuus kohdalla ei muuten ollut mitään alennusta. [...] Ydinvoimaloiden Saksassa täytyy edelleen toimia kansainvälisestäikin katsoen todella korkealla turvallisuustasolla. Sitä varten olemme päättäneet, että ensimmäistä kertaa velvollisuus toistuviin turvallisuustarkastuksiin kirjataan lakiin."

keinem einzigen Punkt angetastet. Sie hat sich bewährt und deshalb wird sie auch noch 30 Jahre reichen.²⁷³

Merkel puhui jälleen turvallisuusfilosofiasta, johon hallituksen ja energiateollisuuden välinen sopimus ei hänen mukaansa tuonut muutoksia. Sopimus osoitti siis turvallisuusfilosofian olevan riittävä. Kansainvälisen ydinturvallisuuden suhteen tilanne tulisi olemaan toinen, sillä Merkelin mukaan ydinenergiasta luopumisen myötä Saksan kansainvälinen maine ja painoarvo turvallisuusparannusten esikuvana häviäisivät. Kansainväliset turvallisuusstandardit olivat parhaillaan kehitteillä, eikä Saksa voisi tulevaisuudessa enää osallistua turvallisuusyhteistyöhön.²⁷⁴ Ympäristöministeri Jürgen Trittin vastasi tähän korostaen hallituksen kantavan vastuuta kansainvälisestä turvallisuustasosta muun muassa vaatimalla Euroopan unioniin liittyviä uusia jäsenmaita, kuten Liettuaa ja Bulgariaa, sulkemaan turvattomat ydinreaktorinsa. Turvallisuusfilosofian hallitus näki olevan kehittyvä prosessi kulloisenkin tieteen ja tekniikan tason pohjalta. Erityisesti väliavarastointikeskustelu ilmensi Trittinin mukaan kehittyvää turvallisuusprosessia. Jätteenhuollossa hallitus koki osoittavansa muutenkin velvollisuutensa lopettamalla erityisesti plutoniumia tuottavan radioaktiivisen jätteen jatkokäsittelyn.²⁷⁵

Merkel ja Trittin määrittelivät siis punavihreän hallituksen ydinenergiapolitiikan suhteen turvallisuusfilosofiaan eri näkökulmista. Merkel näki politiikan käytännössä tarkoittavan turvallisuusfilosofista jatkuvuutta, kun taas ympäristöministeri Trittin esitti hallituksen kehittävän politiikallaan turvallisuusfilosofiaa vastaamaan tieteen

²⁷³ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10426–10427. ”Kun katson aikaansaamaanne sopimusta, minun täytyy todeta, että vuosia esittämämme argumentaatio, että olemassa olevien ydinvoimaloiden turvallisuus, kuljetusten turvallisuus ja väliavarastojen turvallisuus ei olisi taattu, oli selvästi väärin. Sillä sopimuksenne saksalaisen ydinergiateollisuuden kanssa sanoo, että ydinvoimaloiden toiminta, ydinjätteen varastointi ja kaikki siihen kuuluva on seuraavat 32 vuotta sopivaa tarkemmin sanoen vastuullista. [...] Kun puhutte tässä sopimuksesta, että säännölliset turvallisuustarkastukset, jotka me sovimme yrittäjien kanssa vapaaehtoiselta pohjalta, kirjataan lakiin, sanotte epäsuorasti, että turvallisuus on aina ollut taattu. [...] Turvallisuusfilosofiaan ei tässä sopimuksessa kosketa yhdessäkään kohtaa. Se on osoittautunut hyväksi, ja siksi se riittää myös seuraavat 30 vuotta.”

²⁷⁴ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10428.

²⁷⁵ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10430.

ja tekniikan tason kehitystä. Harjoitetun ydinenergiapolitiikan suhde turvallisuusfilosofiaan pyrittiin siis määrittelemään toisaalta jatkuvuutta tuovana, ja siten riittävää tasoa osoittavana, ja toisaalta ajanmukaista muutosta tuovana.

Puolivuotta myöhemmin joulukuussa 2000 liittopäivien käsittelyssä oli CDU/CSU:n eduskuntaryhmän esitys radioaktiivisen jätehuollon tulevaisuudesta sekä vaatimus jätehuoltosuunnitelman esittämisestä. Esityksen valmistelu siirtyi istunnon jälkeen valiokuntiin.²⁷⁶ Kristillisdemokraatit katsoivat vuoden 1979 jätehuoltosuunnitelman olevan korkeiden ekologisten, taloudellisten ja teknisten vaatimusten mukainen ja siten pitkälle edistynyt. Välivarastojen lisäämistä ei pidetty esityksessä tarpeellisenä, sillä Gorlebenissa ja Ahausissa oli riittävästi tilaa. Loppusijoituksen suhteen Konradin uskottiin olevan toimintavalmis heikon ja keskiasteen radioaktiivisen jätteen säilytykseen vuonna 2004, ja Gorlebenin kaksi vuosikymmentä kestäneet tutkimukset korkean asteen radioaktiivisen jätteen loppusijoituspaikkana olivat loppusuoralla.²⁷⁷

Oppositiossa hallituksen syytettiin käytännössä kumoavansa politiikallaan väitteet käytön turvattomuudesta kuten Paul Laufs (CDU/CSU)²⁷⁸ puheenvuorossaan esitti.

Man kann nicht gleichzeitig die deutschen Kernkraftwerke als zu gefährlich für Stromerzeugung bezeichnen und Restlaufzeiten von über 20 Jahren akzeptieren. Man kann nicht gleichzeitig Atomtransporte bekämpfen und vermeiden wollen und in den Genehmigungsverfahren bescheinigen, dass sie gefahrlos möglich sind. [...] Es ist auf bedrückende Weise unwahr gewesen, was im Jahre 1998 über die Gefahren für Mensch und Umwelt, die von den Atomtransporten ausgehen sollten, behauptet und berichtet wurde. [...] Man kann jedenfalls den Atomausstieg nicht mit der ungelösten

²⁷⁶ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 13680, 13695.

²⁷⁷ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 13681.

²⁷⁸ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Paul Laufs (syntynyt 1938) oli liittopäivien jäsen vuodesta 1976 alkaen.

Entsorgungsfrage begründen und gleichzeitig betonen, man habe mit der Lösung noch Zeit bis zum Jahre 2030.²⁷⁹

Hallitusta kritisoitiin siis epäjohtonmukaisuudesta, sillä väitteiden ydinenergiaan ja ydinjätehuoltoon liittyvästä turvallisuusvajeesta ei katsottu kohtaavan käytännön politiikan kanssa. Oppositiossa tämän tulkittiin tarkoittavan, ettei puheille ydinenergian käytön turvattomuudesta kokonaisuudessaan ollut perusteita. Kristillisdemokraatit lähtivät esityksellään radioaktiivisen jätteen loppusijoituksesta siitä, ettei ollut turvallisuuteen pohjautuvia syitä muuttaa vuoden 1979 jätehuoltosuunnitelmaa. Hallitus puolestaan piti vuoden 1979 suunnitelman muuttamista välttämättömänä, sillä se näki suunnitelman perustana olevien teknisten odotusten osoittautuneen uuden tiedon nojalla vääräksi. Erityisesti yli kaksi vuosikymmentä kestänyt uskomus jatkokäsittelyn edistyksellisyydestä oli osoittautunut kestävämmäksi, ja jatkokäsittely siten vaaralliseksi.²⁸⁰

Ympäristöministeri Jürgen Trittin korosti hallituksen haluavan lisäksi jätehuoltosuunnitelmanmuutoksellaan lopettaa käytännön, että ydinenergiaa käyttävät osavaltiot lähettivät jätteensä muiden huollettavaksi. Kaikkineen Helmut Kohlin hallituskausilla Saksasta oli ministerin mukaan kuljetettu 4500 tonnia radioaktiivista jätettä ulkomaille. Vaikka jätteen hakeminen takaisin viivästytti kuljetusten loppumista, hallitus katsoi Saksalla olevan oikeudellinen, moraalinen ja poliittinen vastuu hakea se takaisin. Kuljetukset ulkomailta Saksaan olivat hallituksen mukaan siis välttämättömiä, vaikka ydinenergiasta olisi luovuttu

²⁷⁹ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 140. Sitzung, 7.12.2000, 13682. "Ei voida samaan aikaan väittää saksalaisten ydinvoimaloiden olevan vaarallisia sähköntuotannolle ja sallia yli 20 vuoden jäljellä oleva toiminta-aika. Ei voida samaan aikaan taistella kuljetuksia vastaan ja pyrkiä välttämään niitä ja lupamenettelyssä todistaa niiden olevan mahdollisimman vaarattomia. [...] On myös ollut painavasti epätodenmukaista, mitä vaaroja ihmisille ja ympäristölle kuljetuksista vuonna 1998 väitettiin sekä raportoitui aiheutuvan. [...] Ei voida joka tapauksessa perustella ydinenergiasta luopumista ratkaisemattomalla jätteenhuoltokysymyksellä ja samaan aikaan painottaa aikaa ratkaisuun olevan vielä vuoteen 2030 saakka."

²⁸⁰ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 140. Sitzung, 7.12.2000, 13684-13685.

välittömästi. Trittin painotti ydinenergiasta luopumisen kuitenkin rajaavan ja pienentävän jäteongelmaa merkittävästi.²⁸¹

Riittävät turvallisuusstandardit täyttävän loppusijoituspaikan etsintään oli hallituksen mukaan aikaa vuoden 2030 paikkeille saakka radioaktiivisen jätteen jäähtymisajan takia. Paikan valinnassa hallitus aikoi edellisten vuosikymmenien opettamana huomioida teknisten seikkojen lisäksi alueen ihmiset. Helmut Kohlin aikaisten Gorlebenin tutkimuksien perustana eivät Trittinin mukaan olleet tieteeseen perustuvat seikat, vaan ministeri näki paikan valinnan olleen poliittinen silloisen Itä-Saksan rajan läheisyyden takia. Gorlebenin tutkimukset haluttiinkin keskeyttää siksi aikaa, kunnes hyväksyttävän loppusijoituspaikan turvallisuuskriteereistä päästäisiin yksimielisyyteen. Hallitus aikoi lopettaa myös itäsaksalaisen Morslebenin toiminnan, jota oli vaadittu läpi 1990-luvun.²⁸²

Vuotta myöhemmin joulukuussa 2001 liittopäivillä hyväksyttiin laki vähittäisestä ydinenergiasta luopumisesta. Laki noudatteli sisällöltään kesällä 2000 konsensuskeskusteluissa aikaansaattua sopimusta. Hallituspuolueiden taholta ydinenergiasta luopuminen esitettiin punavihreän hallituskoalition reformityön avainkohtana.²⁸³ SPD:n Horst Kubatschka²⁸⁴ nosti puheenvuorossaan turvallisuuteen liittyvät syyt luopumisen perusteeksi, ja puhui absoluuttisesti turvallisen ydinreaktorin mahdottomuudesta teknisestä kehityksestä huolimatta.

Die Nutzung der Kernenergie hat die Gesellschaft in den letzten Jahrzehnten gespalten. Die Terroranschläge des 11. September dieses Jahres haben belegt, wie hochempfindlich Industriegesellschaften sind. Es gibt ein ganzes Bündel von Gründen dafür, den Ausstieg aus der Kernenergie durchzuführen. [...] Ein Restrisiko wird immer bestehen. Dieses Restrisiko ist zwar minimal, aber ein etwaiger Unfall hat eine maximale Auswirkung. Es gibt weltweit kein Endlager. Bei der Nutzung der

²⁸¹ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 140. Sitzung, 7.12.2000, 13687-13688.

²⁸² Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 140. Sitzung, 7.12.2000, 13687-13688.

²⁸³ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 209. Sitzung, 14.12.2001, 20707-20708.

²⁸⁴ Deutscher Bundestag: Biografien der Abgeordneten. Horst Kubatschka (syntynyt 1941) oli liittopäivien jäsen vuodesta 1990 alkaen.

Kernenergie entsteht waffenfähiges Material. [...] Der absolut sichere oder inhärente Reaktor ist nach wie vor ein Traum der Techniker, der sich nicht erfüllen wird.²⁸⁵

Uutena merkittävänä uhkakuvana turvallisuuskeskusteluun oli siis syyskuun 11. terrori-iskujen²⁸⁶ jälkeen noussut terrorismin pelko, joka korosti kehittyneiden yhteiskuntien haavoittuvuutta. Ydinenergiasta luopumisen välttämättömyys perusteltiin edelleen absoluuttisen turvallisuuden mahdottomuudella. Teknisen kehityksen tuoma suhteellisen turvallisuuden kohoaminen ei siis hallituspuolueiden näkökulmasta poistanut riskiä, ja ydinenergian käyttö teki yhteiskunnasta haavoittuvaisemman. Viittaukset Tšernobylin ja Harrisburgin ydinvoimalaonnettomuuksiin oli tulkittavissa pyrkimykseksi osoittaa konkretisoitunut riski.²⁸⁷ Ydinenergiasta luopumisen suhde turvallisuuteen esitettiin siis turvallisuutta parantavana, ja siten yhteiskunnan haavoittuvaisuutta pienentävänä. Oppositiossa puolestaan Saksan luopumisen ydinenergiasta tulkittiin heikentävän kansainvälistä turvallisuutta, ja siten Saksankin turvallisuutta.

5.3. Poliittisen kulttuurin analyysi

Vuoden 1998 liittopäivävaaleissa suurimpien puolueiden valtasuhteet muuttuivat ensimmäistä kertaa yhdistyneen Saksan historiassa. Hallitusvallassa toteutui sukupolvenvaihdos 1960- ja 1970-luvun nuorison noustessa hallitusvastuuseen. Poliittinen, länsisaksalaisiin malleihin perustuva jatkuvuus, jota Helmut Kohlin voi

²⁸⁵ Deutscher Bundestag, 14. Wahlperiode, 209. Sitzung, 14.12.2001. ”Ydinenergian hyödyntäminen on muovannut yhteiskuntaa viime vuosikymmeninä. Tämän vuoden syyskuun 11. terrori-iskut osoittivat kuinka korkeasti haavoittuvia teollisuusyhteiskunnat ovat. On olemassa melkoinen nippu syitä ajaa ydinenergiasta luopuminen läpi. [...] Pysyvä riski säilyy aina. Tämä pysyvä riski on minimaalinen, mutta mahdollisella onnettomuudella on maksimaaliset seuraukset. Maailmanlaajuisesti ei ole loppusijoituspaikkaa. Ydinenergiaa käytettäessä syntyy asekelpoista materiaalia. [...] Absoluuttisesti turvallinen tai inherentti reaktori on yhä tekniikkojen unelma, eikä sitä tulla täyttämään.”

²⁸⁶ The 9/11 Commission Report 2004, 159-160. Neljällä merkittävästi syyskuun 11. terrori-iskujen toteuttamiseen vaikuttaneella henkilöllä oli kytköksiä Saksaan. Mohamed Atta, Ramzi Binalshibh, Marwan al Shehhi ja Ziad Jarrah olivat tutustuneet opiskellessaan Hampurissa. He muodostivat niin kutstutun Al Qaidan ”Hampurin ryhmän”, joka oli avainasemassa terrori-iskujen suunnittelussa.

²⁸⁷ Ks esim. Deutscher Bundestag 14. Wahlperiode, 111. Sitzung, 29.6.2000, 10448.

katsoa edustaneen, katkesi,²⁸⁸ ja uuteen Gerhard Schröderin johtamaan hallitukseen kohdistui voimakkaita odotuksia nopeista, laaja-alaisista muutoksista ja uudentlaisesta poliittisesta johtajuudesta. Punavihreä hallitus vastasi odotuksiin ottamalla käyttöön johtamistyylin, jossa päätökset pyrittiin tekemään laajassa poliittisessa ja sosiaalisessa konsensuksessa.²⁸⁹

Schröderin hallitus oli siis lähtökohtaisesti sitoutunut toteuttamaan politiikassaan muutosta sekä konsensusjohtajuutta. Energiapolitiikassa tämä tarkoitti vaatimusta ydinenergiasta luopumisen toteuttamisesta konsensuksessa. Ennen vuoden 1998 vaaleja termille konsensus oli muodostunut vakauttava merkitys sisäpoliittisesti jännittyneessä ilmapiirissä, ja konsensuksella tarkoitettiin suurimpien puolueiden ja teollisuuden välistä sopimusta Saksan tulevaisuuden energiapolitiittisista linjoista. Käytännössä osapuolien määritelmät energiapolitiittisesta jatkuvuudesta ja muutoksessa tavoitteena olevassa konsensuksessa olivat niin kaukana toisistaan, ettei sopimuksen syntymiselle ollut edellytyksiä. Poliittisten valtasuhteiden vaihduttua muutosvaatimus tehtiin sitovaksi kirjaamalla ydinenergiasta luopuminen hallitusohjelmaan.

Termin konsensus merkityksen muodostus muuttui siis poliittisten valtasuhteiden muuttuessa. Ollessaan oppositiossa SPD:llä ja Liittouma 90/Vihreillä oli ollut mahdollisuus esittää legitiimejä vaatimuksia osavaltiotasolta ja liittovaltiotasolta, mutta päästyään hallitusvastuuseen heille aukeni mahdollisuus tehdä vaatimuksensa sitoviksi. Tämä vaikutti termin konsensus merkityksen muodostumiseen, ja sillä alettiin tarkoittaa hallituksen ja teollisuuden välistä kompromissin tapaista sopimusta ydinenergiasta luopumisen toteuttamisesta. Oppositiopuolueiden jäädessä osapuolena tavoitellun sopimuksen ulkopuolelle hallituspuolueet viittasivat yleiseen mielipiteeseen yhtenä konsensukseen osallistuvana tahona. Edellisellä hallituskaudella vastaavan suuntainen viittaus oli

²⁸⁸ Symbolisella tasolla merkittävä vaihe länsisaksalaisen jatkuvuuden katkeamisessa oli myös liittopäivien muutto Bonnista Berliiniin vuonna 1999. Berliinin ottamisesta yhdistyneen Saksan pääkaupungiksi oli päätetty vuonna 1991. Ks esim. Lawson 1998, 19.

²⁸⁹ Kropp 2004, 67.

tulkittavissa pyrkimyksiksi laajentaa legitiimien vaatimusten teko-oikeutta yhteiskunnallisesti jännittyneessä ilmapiirissä eli ydinenergiavastaisten mielipiteen huomioonottamisen politiikassa. Nyt Schröderin hallituksen voi katsoa hakeneen viittauksella oikeutusta politiikalleen, ja korostaneen samalla tulleen valituksen ydinenergiavastaisuuden edustajana. *Oppositio*, joka vaati ydinenergian säilyttämistä osana Saksan energiahuollon rakennetta, kiisti oikeutuksen puhua konsensuksessa toteutetusta ydinenergiapolitiikasta. Tässä mielessä oppositiokin rakensi vaatimustaan konsensuksen termillä määritellen sille hallituksen politiikan vastaisen sisällön.

Termin konsensus merkityksen muodostamisessa oli jännitteitä Schröderin hallituksen olleessa sitoutunut sekä ydinenergiasta luopumiseen että konsensusjohtamiseen. Se heijasti myös energiakysymysten siirtymistä politiikan keskiöön hallituksen ollessa lähtökohtaisesti sitoutunut muutokseen. Ydinenergiasta luopuminen eli muutoksen toteuttaminen oli hallitukselle konsensusjohtamista tärkeämpää, sillä hallitus oli valmis toteuttamaan luopumisen, vaikka sopimuksen aikaansaamisen epäonnistuisi. Termin käänne merkitys muodostuikin hallitukseen kohdistuvien muutosodotusten kontekstissa. Sillä oli keskeinen asema hallituspuolueiden kielenkäytössä niiden pyrkiessä esittämään toteutettu energiapolitiikka muutoksellisena. Käänteellä tarkoitettiin hallituksen parhaillaan toteuttamaa energiahuollon rakennemuutosta, jolla mahdollistettaisiin riittävä energiantuotanto ilman ydinenergian käyttöä. Ydinenergiasta luopuminen oli keskeinen osa käännettä, mutta se piti sisällään myös muita rakenteellisia ja tuotannollisia muutoksia. Käänteen ja ydinenergiasta luopumisen riippuvuussuhdetta korostettiin, sillä käänteen ei nähty toteutuvan ilman ydinenergiasta luopumista luopumisen edellyttäessä käännettä.

Kontekstin muutosvaatimuksen keskeisyydelle Schröderin hallituksen politiikassa muodosti myös hallituksen 1960- ja 1970-lukulaisuus. Edustaessaan sukupolvea, jonka poliittinen tietoisuus oli määrittynyt ydinenergiasta kiistelyn kautta, he edustivat laajemminkin kyseisillä vuosikymmenillä uusien sosiaalisten liikkeiden

myötä kohonneita arvoja, erityisesti ympäristöarvoja Käänteän merkityksen muodostumisen taustalla oli nimenomaan tyytymättömyys Saksan energiapolitiikan perustana olevia arvoja kohtaan. Edellisellä vaalikaudella käänteän merkityksen muodostus liittyi myös ilmastonmuutokseen reagoimiseen. Tätä merkityssisältöä ei 2000-luvun taitteessa termiin samalla tavalla liitetty termin kuvatessa kyseisen hetken energiapolitiikkaa. Merkityksen muutos selittyi mahdollisesti sillä, että tietoisuus ilmastonmuutoksesta oli lisääntynyt, ja tämä oli tehnyt globaalin ongelman ratkaisusta vaikeampaa. Ilmastonmuutos nähtiin siis entistä selvemmin kansainvälisiä keinoja vaativana ongelmana, johon kansallisen politiikan keinot eivät riittäneet.

Liittopäivillä hallituksen ydinenergiapolitiikan suhde konsensukseen oli varsin kiistanalainen. Samoin ydinenergiapolitiikan suhde turvallisuuteen oli erittäin kiistanalainen. Turvallisuudesta puhumalla rakennettiin edelleen ydinenergiasta luopumisen ja sen säilyttämisen vaatimusta, ja termin merkitys muodostettiin sekä konkretisoituneen riskin että psykologisen turvattomuuden tunteen kontekstissa. Ydinenergiasta luopumisvaatimus perustui pohjimmiltaan turvattomuudentunteeseen, ja jännite termin turvallisuus ympärillä ilmensi politiikassa vallitsevaa ristiriitaa siitä, kuinka riskiin tuli suhtautua ja mikä oli toteutetun ydinenergiapolitiikan suhde turvallisuuteen. Turvallisuusfilosofian termillä ydinenergiapolitiikka osoitettiin sekä riittävää turvallisuustasoa osoittavana että turvallisuutta merkittävästi parantavana. Toisaalta oppositiossa ydinenergiapolitiikan suhde turvallisuuteen määriteltiin negatiiviseksi saksalaisen turvallisuusteknisen kehityksen loppuessa. Terrorismin pelko muodosti uuden ulottuvuuden turvallisuuden termin merkitykseen, ja korosti absoluuttisen turvallisuuden mahdottomuutta. Turvallisuustermillä esitettyjen luopumisvaatimusten kontekstin muodosti siis pelko yhteiskunnan haavoittuvaisuudesta.

Keskeisten vaatimuksia rakentavien termien merkitysten muodostaminen oli siis liittopäivillä jännittänyt. Energiapolitiikka oli noussut politiikan keskiöön, ja hallitus

pyrki esittämään politiikan muutoksellisena sekä energiahuollon rakenteiden että turvallisuuden näkökulmasta. Tällä pyrittiin vastaamaan hallitukseen kohdistuviin muutosodotuksiin sekä lieventämään yhteiskunnan jännittyneisyyttä. Oppositio tunnusti energiapolitiikan muutoksellisuuden suhteessa rakenteisiin ja turvallisuuteen, mutta nosti keskusteluun kansallisen politiikan rajoista globaalien ongelmien näkökulmasta. Ilmastonmuutoksen lisäksi globaalina haasteena esitettiin kansainvälisen ydinturvallisuuden kehittäminen. Sekä hallituspuolueiden että oppositiopuolueiden puheenvuoroissa korostui Saksan vaikutusvaltaa korostava näkökulma, sillä Saksan poliittisilla ratkaisuilla koettiin olevan merkitystä kansainväliselläkin tasolla. Erimielisyys koski sitä, näyttikö Saksa energiapolitiikallaan esimerkkiä muille valtioille ja kansainväliselle yhteisölle vai toimiko se kansallisella politiikallaan kehityksen hidastajana.

Gerhard Schröderin ensimmäisen hallituksen aikaiset energiapäätökset ja niihin liittyvä liittopäiväkeskustelu ilmensivät vaatimusta Helmut Kohlin edustaman jatkuvuuden rikkomisesta. Ne ilmensivät poliittista kulttuuria myös siinä mielessä, että energiapolitiikan painoarvo oli kohonnut vuosikymmenen aikana politiikan keskiöön. Punavihreä hallitus pyrki toteuttamaan energiapolitiikassaan 1970-luvulla kohonneita ympäristöarvoja, mikä rikkoi Saksojen yhdistymisen yli kestäneen länsisaksalaisen jatkuvuuden.

6. Päätäntö

Liittokansleri Gerhard Schröder totesi liittopäivillä kesällä 2000 pitämässään puheenvuorossa energiateollisuuden kanssa saavutetun konsensuksen ydinenergiasta luopumisesta olevan merkki Saksan poliittisesta kulttuurista. Tutkimuskirjallisuudessa puolestaan Saksan tulkittiin siirtyneen kohti ”normaalitilaa” Schröderin johtaman punavihreän hallituksen myötä, ja poliittisen kulttuurin olleen muutoksessa. Tulkiten poliittista kulttuuria Bakerin määritelmään nojautuen voidaan todeta, että poliittinen kulttuuri muodosti merkityksen termeille, joilla ydinenergiasta luopumista ja energiapolitiittista muutosta vaadittiin sekä luonteen

vaatimusten kontekstille. Käsitteiden merkitysten muutokset tai vaatimusten kontekstin luonteen muutokset on siten tulkittavissa poliittisen kulttuurin muutokseksi.

Termien konsensus, (energia)käännö ja turvallisuus merkityksissä ja vaatimusten kontekstin luonteessa oli havaittavissa muutoksia 1990-luvulta 2000-luvulle tultaessa. Konsensuksen merkitys 1990-luvun alussa liittyi keskusteluilla tavoiteltuun laaja-alaiseen yhteisymmärrykseen Saksan energiapolitiikan suunnasta, jonka varaan tulevaisuuden energiahuolto rakennettaisiin. Termillä rakennettiin vaatimuksia sekä energiapoliittisesta jatkuvuudesta että muutoksesta puolueiden välisen yhteisymmärryksen ydinenergian käytöstä murruttua Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden jälkeen. Erityisesti SPD rakensi vaatimuksiaan konsensuksen termillä pyrkien heikentämään energiapoliittisen jatkuvuuden mahdollisuuksia. Vuosina 1994–1998 sisäpoliittiset ja perustuslailliset jännitteet ydinenergian käytön ympärillä olivatkin selvästi voimistuneet, ja konsensukselle muodostui poliittista, taloudellista ja yhteiskunnallista vakautta tuova merkitys. Samalla erot eri puolueiden ja teollisuuden termille konsensus antamassa merkityksessä kävivät yhä kärjistyneemmiksi, mikä osaltaan heijasti perustuslaillisten jännitteiden voimistumista. Vuoden 1998 vaalien myötä vaatimus energiapoliittista muutoksesta tehtiin sitovaksi kirjaamalla ydinenergiasta luopuminen hallitusohjelmaan. Termin konsensus merkityksen muodostumiseen vaikutti siis puolueiden muuttuneet valtasuhteet sekä uuteen hallitukseen kohdistuvat odotukset muutoksen toteuttamisesta ja uudentlaisesta poliittisesta johtajuudesta.

Termin käännö, jolla rakennettiin energiapoliittisen muutoksen vaatimuksia, merkityksen muodosti tyytymättömyys energiapolitiikan pohjana olevia arvoja kohtaan. 1990-luvun alussa termi oli erityisesti itäsaksalaisen Liittouma 90/Vihreiden kielenkäytössä, ja sen merkitys liittyi huoleen ympäristön tilasta ja kritiikkiin kulutuskeskeistä elämäntapaa kohtaan. Vuosikymmenen edetessä ja energiapolitiikasta aiheutuvien sisäpoliittisten jännitteiden kasvaessa termin käyttö

laajeni myös SPD:n kielenkäyttöön. Tietoisuuden kasvu ilmastonmuutoksesta vaikutti termin merkityksen muodostumiseen tutkimani ajanjaksona. Schröderin ensimmäisen hallituksen aikana käänteelle annettu merkitys puolestaan heijasti uuteen hallitukseen kohdistuvia odotuksia laaja-alaisesta muutoksesta, ja termin merkitys liitettiin kyseisen hetken energiapolitiikkaan.

Termin turvallisuus merkitys muodostui suurelta osin puolueiden välisestä ristiriitaisesta suhtautumisesta osin konkretisoituneeseen, osin psykologisesti rakentuvaan ydinenergian turvattomuuteen. Termin turvallisuus voi perustellusti nähdä muodostaneen keskeisimmän pohjan ydinenergiasta luopumisvaatimuksille, sillä turvallisuuteen liitetyt uhkakuvat muodostivat kontekstin luonteen vaatimukselle ydinenergiasta luopumisesta. Läpi 1990-luvun kestänyt konsensuksen etsintä olikin pitkälti kiistaa siitä, miten Saksan haluttiin kansallisessa energiapolitiikassaan, ulkopoliittisissa suhteissaan ja osana kansainvälistä yhteisöä kiistellyyn ydinenergian turvallisuuteen suhtautuvan.

Ilmeinen muutos poliittisessa kulttuurissa, joka termien merkityksen muutoksesta sekä vaatimusten kontekstin luonteen muutoksesta on tulkittavissa, tapahtui ydinenergiasta aiheutuvien sisäpoliittisten ja perustuslaillisten jännitteiden voimistumisen myötä. Vuoden 1998 vaalitaistelussa SPD ja Liittouma 90/Vihreät ilmoittivat kannattavansa muutosta ydinenergiapolitiikkaan. SPD nousi suurimmaksi puolueeksi sitoutuen vaatimuksen ydinenergiasta luopumisesta toteuttamiseen, mikä vaikutti vaatimuksia rakentavien keskeisten termien merkityksen muodostumiseen. Poliittinen kulttuuri muuttui siis hallitusvaihdoksen myötä energiapolitiikan painoarvon liittohallituksen politiikassa kasvaessa merkittävästi. Painoarvon nousua ilmensi sekin, että liittokansleri käytti liittopäivien energiakeskustelussa puheenvuoron. Myös ne arvot, joiden pohjalta energiapolitiikkaa pyrittiin harjoittamaan, muuttuivat hallitusvallassa tapahtuneen sukupolvenvaihdoksen myötä.

Saksan poliittisessa kulttuurissa käytiin siis 1990-luvulta 2000-luvulle tultaessa kielellistä kamppailua poliittisen jatkuvuuden tavoittelun ja muutoksen tavoittelun

välillä, mitä tutkimani liittopäiväkeskustelut Saksan energiapolitiikasta ja ydinenergiasta luopumisesta ilmensivät. Vuoden 1998 vaalit katkaisivat länsisaksalaisen politiikan jatkuvuuden, jota Helmut Kohlin hallitusten voi tulkita energiapolitiikassaan edustaneen. Samalla vaalit merkitsivät sukupolvenvaihdosta hallitusvallassa. Viittaus Saksan politiikan "normalisoitumiseen" liittyikin sukupolvenvaihdokseen hallitusvallassa sekä jälleenyhdistymisen yli kestäneen länsisaksalaisen politiikan jatkuvuuden katkeamiseen. Gerhard Schröderin johtama punavihreä hallitus pyrki ajamaan muutoksia energiapolitiikkaan pitkälti edellisillä vuosikymmenillä vasemmistolaisten liikkeiden myötä kohonneiden ympäristöarvojen pohjalta. Tämä ilmeni hallituspuolueiden edustajien puheenvuoroissa voimakkaana muutoksen retoriikkana. Liittokansleri Schröderin viittaus Saksan poliittiseen kulttuuriin onkin tulkittavissa punavihreään hallitukseen kohdistuneiden odotuksien kontekstissa. Hallitus oli sitoutunut sekä muutokseen energiapolitiikassa että uudenlaiseen poliittiseen johtajuuteen, ja pyrki retoriikassaan yhdistämään ydinenergiasta luopumisen ja konsensusjohtamisen.

Schröderin ensimmäisen hallituksen säätämä laki ydinenergiasta luopumisesta ei lopettanut puolueiden välistä poliittista kiistaa energiamuodon käytöstä. Kriittikki luopumislakia kohtaan voimistui vuoden 2002 vaalien jälkeen, ja Schröderin toisen hallituksen (2002–2005) oli sallittava vanhimman ja turvallisuustasoltaan heikoimman ydinvoimalan, Obringheimin toiminnan jatkuminen vuoteen 2005 saakka eli kaksi vuotta suunniteltua pidempään.²⁹⁰ Syyskuun 2005 vaalien lähestyessä kristillisdemokraatit vaativat liittokansleriehdokkaansa Angela Merkelin johdolla voimaloille säädetyn toiminta-ajan pidentämistä muidenkin voimaloiden osalta.²⁹¹ Vaalien tuloksena Merkel nousi liittokansleriksi ja CDU/CSU muodosti hallituskoalition SPD:n kanssa. Suhtautuminen punavihreän hallituksen säätämään luopumislakiin aiheutti voimakkaita erimielisyyksiä hallituspuolueiden välillä. SPD:n

²⁹⁰ Kern, Koenen & Löffelsend 2004, 191.

²⁹¹ FAZ 9.6.2005, Nr. 131, s.1, "Merkel kündigt Energiewende an".

johto tyrmäsi liittokansleri Merkelin tavoitteleman ydinvoimaloiden toiminta-ajan pidentämisen vedoten erityisesti ratkaisemattomana olevaan radioaktiivisen jätteen huolto-ongelmaan.²⁹²

Kansainväliset ilmastonsuojelulliset veloitteet olivat merkittävä peruste kristillisdemokraattien tavoittelemaalle ydinvoimaloiden toiminta-ajan pidentämiselle. Kioton pöytäkirja, jonka Saksa oli ratifioinut 2002, astui voimaan vuonna 2005. Sopimuskaudella 2008–2012 Saksa on sitoutunut vähentämään hiilidioksidipäästöjään 21 prosenttia vuosien 1990/1995 tasosta.²⁹³ Euroopan unionin alueella yhä useampi valtio alkoikin ilmastonmuutokseen vedoten painottaa ydinenergian merkitystä öljy- ja kaasuriippuvuuden pienentämisessä ja ilmasto-ongelman ratkaisemisessa.²⁹⁴ Saksan ohella muissakin aiemmin ydinvoimavastaisen päätöksen tehneissä maissa voimistui keskustelu mahdollisuudesta sallia ydinvoimaloiden toiminnan jatkuminen suunniteltua pidempään sekä mahdollisuudesta rakentaa uusia voimaloita kasvihuonekaasujen pienentämiseksi.²⁹⁵

Toinen merkittävä peruste kristillisdemokraattien halukkuudelle pidentää Schröderin ensimmäisen hallituksen säätämää ydinvoimaloiden toiminta-aikaa oli pelko energiariippuvuuden kasvun seurauksista. Syksyn 2009 liittopäivävaalien lähestyessä liittokansleri Merkel korosti Saksan riippuvuuden venäläisestä kaasusta voimistuvan ja Venäjän vaikutusvallan kasvavan Euroopan tuontiriippuvuuden voimistuessa.²⁹⁶ Saksan ja Euroopan tuontiriippuvuuden voimistuminen venäläisestä kaasusta oli syksyllä 2009 ajankohtainen aihe suunnitteilla olevan Nord Stream –kaasuputken takia. Kaasuputki yhdistää valmistuessaan Venäjän Euroopan unioniin Itämeren pohjassa kulkevan kaasuputken kautta. Nord Stream -kaasuputki tulee kulkemaan Viipurista Saksan

²⁹² FAZ 7.7.2008, Nr. 156, s.1, "CDU und SPD streiten über die Kernenergie".

²⁹³ Hausmann 2008, 26.

²⁹⁴ FAZ 7.7.2008, Nr. 156, s.1, "CDU und SPD streiten über die Kernenergie".

²⁹⁵ FAZ 6.2.2009, Nr. 31, s.1, "Vorbild Schweden".

²⁹⁶ FAZ 16.2.2009, Nr. 39, s.13, "Merkel fürchtet Abhängigkeit von russischem Gas".

Greifswaldiin, ja kaasutoimitukset putkea pitkin on tarkoitus aloittaa vuonna 2011.²⁹⁷ Vaikka kristillisdemokraatit painottivat ydinvoimaloiden toiminta-ajan pidentämisen tärkeyttä energiariippuvuuden pienentämiseksi, myönsivät he kaasun tuonnin tarpeellisuuden Saksan energiatarpeen täyttämiseksi.²⁹⁸

Nykyinen CDU/CSU:n ja FDP:n muodostama liittohallitus sopi syksyn 2009 hallitusneuvotteluissa pyrkivänsä tulevalla hallituskaudella pidentämään ydinvoimaloille vuosikymmenen alussa säädettyä toiminta-aikaa toiminnassa olevien 17 ydinvoimalan osalta. Hallituskoalitio ei siis aja ensisijaisesti uusien ydinvoimaloiden rakentamista, vaan yleistä toiminta-ajan pidennystä.²⁹⁹ Liittokansleri Angela Merkelin johtama hallituskoalitio etsii toisin sanoen keinoja punavihreän liittohallituksen 2000-luvun alussa säätämän ydinenergiasta luopumislain kumoamiseen. Kehitys on samansuuntainen muissakin aiemmin ydinenergian käyttöön kielteisesti suhtautuneissa Euroopan maissa.

Tutkimusaiheeni avaa monia mielenkiintoisia jatkotutkimusmahdollisuuksia. Tutkimuksen aikarajauksen laajentaminen koskemaan esimerkiksi 1980-luvun liittopäiväkeskustelua on mahdollista. Samalla keskeiset tutkimustulokset avaavat jatkotutkimukselle monia mahdollisuuksia. Esimerkiksi ydinenergiakiistaan liittyvän perustuslaillisen ulottuvuuden analysointia voisi jatkotutkimuksessa syventää. Analyysia olisi myös mahdollista jatkaa koskemaan laajemmin arvoja, jotka ohjasivat Saksan energiapolitiikan muodostumista ja energiasektorin säätelyä. Punavihreän hallituskoalition aikaan edellisillä vuosikymmenillä kohonneiden ympäristöarvojen ja ydinenergiavastaisuuden merkitys oli ilmeinen. 1990-luvulta alkaen kasvanut tietoisuus ilmastonmuutoksesta muutti käsitystä ympäristöystävällisestä energiantuotannosta. Euroopan integraation syventymisellä ja kansainvälisen talouden kehityksellä oli myös suuri merkitys kansallisen energiapolitiikan harjoittamiseen. Tarkastelemalla energiapolitiikkaa ja

²⁹⁷ Nord Stream AG:n kotisivut. Entinen liittokansleri Gerhard Schröder toimii Nord Stream – kaasuputkityhtiön osakkeenomistajien komitean puheenjohtajana.

²⁹⁸ FAZ 16.2.2009, Nr. 39, s.13, "Merkel fürchtet Abhängigkeit von russischem Gas".

²⁹⁹ FAZ.NET 15.10.2009, "Atom-Ausstieg soll abgebrochen werden".

energiasektorin säätelyä ohjaavia arvoja ja niiden muutosta on mahdollista syventää poliittisen kulttuurin ja sen muutoksen analyysia.

Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet:

Saksan liittopäivien keskustelut: <http://www.bundestag.de/>

Frankfurter Allgemeine Archiv (FAZ) 9.2.1993-15.10.2009: <http://fazarchiv.faz.net/FAZ.ein>.

Süddeutsche Zeitung Archiv (SZ) 4.12.1992-18.3.1995: <http://archiv.sueddeutsche.de/sueddz/>.

Internet-aineisto:

Feige, Klaus-Dieter: <http://www.kdfeige.de/> viitattu 10.6.2010

Frankfurter Allgemeine: <http://www.faz.net/s/homepage.html> viitattu 6.7.2010

forsa: <http://www.forsa.de/> viitattu 12.7.2010

Henkilötietoja 14. vaalikauden (1998–2002)
liittopäiväedustajista: <http://webarchiv.bundestag.de/cgi/show.php?fileToLoad=213&id=1041> viitattu 10.6.2010

Henkilötietoja 13. vaalikauden (1994–1998)
liittopäiväedustajista: <http://webarchiv.bundestag.de/cgi/show.php?fileToLoad=214&id=1041> viitattu 10.6.2010

IAEA Country Profile Nuclear Power Profiles, Germany (2001): http://www-pub.iaea.org/mtcd/publications/pdf/cnpp2003/cnpp_webpage/pages/countryprofiles.htm viitattu 10.6.2010

IAEA Power Reactor Information System: <http://www.iaea.org/programmes/a2> viitattu 10.6.2010

IEA Nuclear Power in the OECD
(2001): <http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2000/nuclear2001.pdf> viitattu
6.7.2010

Lennartz, Klaus: <http://www.klauslennartz.de/> viitattu 10.6.2010

Nord Stream AG: <http://www.nord-stream.com/fi> viitattu 19.7.2010

Süddeutsche Zeitung: <http://www.sueddeutsche.de/> viitattu 6.7.2010

The 9/11 Commission Report (2004): <http://www.9-11commission.gov/report/911Report.pdf> viitattu 21.7.2010

Tiivistelmät EU:n lainsäädännöstä: Euroopan energiaperuskirja: http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/l27028_fi.htm viitattu 10.6.2010

Wikipedia: <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Hauptseite>

Tutkimuskirjallisuus:

Anderson, Jeffrey (1999), *German Unification & the Union of Europe: The Domestic Politics in Integration Policy*. Cambridge University Press. (Ebrary)

Baker, Keith Michael (1990), *Inventing the French Revolution: Essays on French political culture in the eighteenth century*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chandler, William M. (2001), The German Party System since Unification. Teoksessa Larres, Klaus (toim.), *Germany since Unification. The Development of the Berlin Republic*. Second Edition. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillian, 88-106.

Chandler, William M. & Larres, Klaus (2001), The German General Election of September 1998 and the European and Regional Elections in Germany, 1999-

2000. Teoksessa Larres, Klaus (toim.), *Germany since Unification. The Development of the Berlin Republic*. Second Edition. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillian, xxxviii-xlix.

Cudworth, Erika (2003), *Environment and Society*. Lontoo ja New York: Routledge.

Dörner, Andreas & Rohe, Karl (1990), Political Culture and Concepts of Politics: Linguistic Investigation into the British and the German Understanding of Politics. Teoksessa Hänninen, Sakari & Palonen, Kari (1990): *Texts, Contexts, Concepts. Studies on Politics and Power in Language*. Jyväskylä: Gummerus Printing, 51-68.

Flockton, Christopher (2001a), The German Economy. Teoksessa Larres, Klaus (toim.), *Germany since Unification. The Development of the Berlin Republic*. Second Edition. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillian, xxxii-xxxviii.

Flockton, Christopher (2001b), The German Economy since 1989/90: Problems and Prospects. Teoksessa Larres, Klaus (toim.), *Germany since Unification. The Development of the Berlin Republic*. Second Edition. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillian, 63-87.

Glaessner, Gert-Joachim (2005), *German Democracy. From Post-World War II to the Present Day*. Oxford: Berg.

Glees, Anthony (1996), *Reinventing Germany: German Political Development since 1945*. Berg Publishers. (Ebrary)

Goff, Richard & Moss, Walter G. & Terry, Janice & Upshur, Jiu-Hwa (1998), *The twentieth century. A brief global history*. New York: McGraw-Hill.

Grosswörterbuch Deutsch als Fremdsprache (2003). Berliini ja München: Langenscheidt.

Görtemaker, Manfred (1999), *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland. Von Gründung bis zur Gegenwart*. München: Beck.

Haila, Yrjö (2001), Mikä ympäristö? Teoksessa Haila, Yrjö & Jokinen, Pekka (2001), *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka*. Jyväskylä: Gummeruksen Kirjapaino Oy, 9-20.

Hajnal, Peter I (2007), *G8 System and the G20: Evolution, Role and Documentation*. Ashgate Publishing. (Ebrary)

Hausmann, Sylke (2008), *Energy Situation in Germany. Abandoning Nuclear Energy in Germany – A Realistic Aim?*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller.

Huges, Donald J. (2008), *Maailman ympäristöhistoria*. Tampere: Vastapaino.

Ihalainen, Pasi & Palonen, Kari (2009), *Parliamentary sources in the comparative study of conceptual history: methodological aspects and illustrations of a research proposal*.

James, Peter (1998a), Government and the political parties. Teoksessa James, Peter (1998), *Modern Germany: Politics, Society and Culture*. Routledge, 43-64. (Ebrary)

James, Peter (1998b), The federal framework. Teoksessa James, Peter (1998), *Modern Germany: Politics, Society and Culture*. Routledge, 29-42. (Ebrary)

James, Peter (1998c), The new Germany eight years on. Teoksessa James, Peter (1998), *Modern Germany: Politics, Society and Culture*. Routledge, 1-12. (Ebrary)

Kern, Kristine & Koenen, Stephanie & Löffelsend, Tina (2004), "Red-Green Environmental Policy in Germany: Strategies and Performance Patterns". Teoksessa: Reutter, Werner (toim.), *Germany on the Road to "Normalcy". Policies*

and Politics of Red-Green Federal Government (1998-2002). New York: Palgrave Macmillian, 183-209.

Kropp, Sabine (2004), "Gerhard Schröder as "Coordination Chancellor": The Impact of Institutions and Arenas on the Chancellor's Style of Governance". Teoksessa: Reutter, Werner (toim.), *Germany on the Road to "Normalcy". Policies and Politics of Red-Green Federal Government (1998-2002)*. New York: Palgrave Macmillian, 67-91.

Lawson, Sue (1998), Berlin: the new capital. Teoksessa James, Peter (1998), *Modern Germany: Politics, Society and Culture*. Routledge, 13-28. (Ebrary)

Olivo, Christiane (2001), *Creating a Democratic Civil Society in Eastern Germany. The Case of Citizen Movements and Alliance 90*. Palgrave MacMillian. (Ebrary)

Ostermann, Hanna & Schmidt, Ute E. (1998), Investing in Germany: Standort Deutschland. Teoksessa James, Peter (1998), *Modern Germany: Politics, Society and Culture*. Routledge, 65-84. (Ebrary)

Porter, Gareth & Brown, Janet Welsh & Chasek, Pamela S. (2000), *Global Environmental Politics*. Boulder: Westview Press.

Reutter, Werner (2004), "Germany on the Road to "Normalcy". Policies and Politics of Red-Green Federal Government (1998-2002). Teoksessa: Reutter, Werner (toim.), *Germany on the Road to "Normalcy". Policies and Politics of Red-Green Federal Government (1998-2002)*. New York: Palgrave Macmillian, 3-20.

Richter, Melvin (1995), *The History of Political and Social Concepts. A Critical Introduction*. New York: Oxford University Press.

Schreurs, Miranda A. (2003), *Environmental politics in Japan, Germany and the United States*. Cambridge University Press. (Ebrary)

Skinner, Quentin (2002), *Visions of Politics. Volume 1: Regarding Method*. Cambridge: University Press.

Young, John W. (1991), *Cold War Europe 1945-1989. A political history*. London: Arnold.